

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

61. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2014/7–8

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **Feladatok a felgyorsult fejlődés idején**

Cikkek

KISZL Péter: **Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban –
intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen**251

BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS Nelli: **Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer
könyvtári adaptálásának lehetőségei**267

FODOR János: **A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a
Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben**275

TÓSZEGI Zsuzsanna: **Szerzői jogok és internet. Az „enyém, tiéd, miénk” kérdéskör
érvényesülése online környezetben**295

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

MORATO, Jorge Luis – SANCHES-CUADRADO, Sonja – DIMOU, Christos: **A szemantikus web
visszakereső rendszereinek értékelése** (Ref. Vass Johanna) 301

SHIRI, Ali: **A linked data és a big data találkozási pontja – a tudásszervezési rendszerek
szempontjából** (Ref. Drótos László) 305

NOLIN, Jan Michael: **A speciális könyvtáros és a személyre szabott metaszolgáltatások:
stratégiák a kutatók és a könyvtárosok újbóli összekapcsolására** (Ref. Burmeister Erzsébet) 308

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 61 • 2014/7–8

Summaries

KISZL, P.: Library science in theory and practice - institutional co-operation at the Eötvös Loránd University 251

The essay explores the key elements of complex professional co-operation between the Eötvös Loránd University (ELTE) University Library (UL) and the Library and Information Science Institute at the Faculty of Arts (BTK KITI) that has intensified since 2007, and yielded results of model value. As a result of this co-operation, the content of higher education of librarians can be adjusted to both the real needs of the labour market and the expectations of employers, and the scarce resources of the UL (as well as of its network of member libraries) may be substantially supplemented.

BODA-KÖNTÖS, N.: Self-assessment at a click: adapting the CAF online system to library purposes 267

The organisational self-assessment of libraries should be conducted expediently, without the assessment imposing an unreasonable burden on the organisation's staff. The resources allocated to the assessment should in each case be proportional to the degree and positive effects of development achievable on the basis of the results. Experience indicates that the organisational self-assessment processes can be found – almost fully – automated. With the use of modern information and communication methods, assessments can be performed faster and more efficiently than with traditional data recording and evaluation methods. Possibilities offered by the electronic environment significantly facilitate contacts between staff collaborating in self-assessment and support the evaluation, widely accessible publication and awareness-raising of assessment results. The findings of the organisational self-assessments carried out at the libraries of the Eötvös Loránd University (ELTE) University Library Service suggest that the applied IT solutions can significantly affect the success of the assessment. The e-learning system of ELTE, Moodle, played a key role in implementation, which has supported the K21 quality improvement project of the university library network and the working activity since 2008. In terms of the future, the author proposed the use of an additional online self-assessment support system with the adaptation of the CAF online software, coordinated by the Department of Public Administration Development and Strategic Planning of the Ministry of Public Administration and Justice, and developed for Hungarian public administration institutions, in accordance with the principles of the Common

Library Evaluation Framework. The article summarizes the experiences and suggestions on the CAF online system.

FODOR, J.: The profession of sharing. Presence on Facebook, 2013/2014 275

Purpose: This study aims to examine the current presence of Hungarian libraries on the social networking site Facebook. The survey seeks to understand how libraries and university libraries shape their strategy, and further, to explore whether a more integrated strategy is possible with the parallel presence of official homepages and blogs. Design/methodology/approach – During the spring and autumn of 2013 more than 4500 posts were examined in total, from 126 libraries, publishing houses, museums and other memory institutions from Hungary and worldwide. Among other attributes, the act of sharing as a gesture, the cohesion between the post and the institution, and the source of shared content was analysed. The impact of posts was measured based on likes, shares, comments and time elapsed from posting. Findings: The findings of this study indicate that the character of most successful posts and the strategy of most successful pages differ significantly from the attributes of less successful ones. The most important areas to develop are: the sharing of original pages/items from digitized collections, the creative sharing of layered posts with added information and links, and the personal presence of library professionals. Also, the usage of Facebook as a bulletin board for practical information is disadvantageous. Originality/value: This study is focusing on specific library functionality with detailed evaluation under different purposes of contexts. Practical suggestions are accordingly made for practitioners to choose what and how to post to enhance the interaction and information exchange between users and the library.

TÓSZEGI, Zs.: "Mine, yours, ours" in an online environment 295

When a work becomes public good – i.e. when it can be used, after the expiry of the period of copyright protection, without a permission from the copyright holder and without paying a royalty –, the work in question simultaneously leaves the narrow area of protected, private rights, to enter a sphere where consumers of culture may practice one of their basic human rights, i.e. gain free access to information. The protection period, however, raises several issues, in particular with today's dizzying extension in the use of the internet and mobile devices. The illegal use of copyright-protected works seems to be almost insurmountable; despite this, it constitutes a serious dilemma whether the various acts performed without a permission and the relevant actors should be treated as criminals.

Kiszl Péter

Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

Tanulmányom az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Egyetemi Könyvtára (EK), valamint a Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete (BTK KITI) 2007-től felerősödött, modellértékű eredményeket hozó, komplex szakmai együttműködésének kulcselemeit tárja fel, melynek következményeként a felsőfokú könyvtárosképzés tartalma a valós munkaerő-piaci igényekhez, illetve foglalkoztatói elvárásokhoz igazítható és a központi könyvtár (továbbá a hálózat tagkönyvtárai) szűkös erőforrásai is jelentősen kiegészíthetők.

Bevált gyakorlatok – külföldön és Magyarországon

A könyvtártudomány köztudottan gyakorlatorientált diszciplína, így az oktatási-kutatási profil mellé közvetlenül kapcsolódó „könyvtári üzem” kedvező távlatokat ígér. Szinte mindenütt elterjedt, hogy a képzőhelyek oktatói az egyetemi könyvtárak munkatársai vagy fordítva. A valós könyvtári tapasztalat olyan hozzáadott érték az oktatásban, amely nem kizárólag a hallgatók aktuális, a jelen kérdéseire is koncentrálnó tanításában, a gyakorlatok könnyebb lebonyolításában nyilvánul meg, hanem érezhetően növeli a diplomák piacképességét és „eladhatóságát.”

Nemzetközi viszonylatban – a könyvtár- és tájékoztatásügyben rendszerint élen járó, legfejlettebb országokat (pl. Amerikai Egyesült Államok, Nagy Britannia) leszámítva is – több helyen töltenek be egy személyben vezető könyvtári és oktatói posztokat. Erre a gyakorlatra – Barátné Hajdu Ágnesnek, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) ügyekért felelős alelnökének személyes szakmai kapcsolatai révén – két spanyolországi bizonyíték:

- Eva María Méndez Rodríguez (Departamento Biblioteconomía y Documentación Universidad Carlos III de Madrid), a madridi egyetem professzora és az intézmény (benne a könyvtárak) gépésítéséért felelős dékánhelyettese;¹
- José Antonio Merlo Vega (Departamento de Biblioteconomía y Documentación, Facultad de Traducción y Documentación, Universidad de Salamanca), a salamancai egyetem professzora és könyvtárigazgatója.²

A környező országokban (pl. Horvátország, Románia) – a kvalifikált szakemberek hiánya miatt – kifejezetten jellemző a mindkét helyen való foglalkoztatás, például:

- Tamara Krajna (Fakultet strojarstva i brodogradnje, Sveučilište u Zagrebu), a zágrábi egyetem kari könyvtárvezetője és oktatója;³
- Mircea Regneală (Facultatea de Litere, Universitatea din București), a belgrádi egyetem professor emeritusa, korábban az egyetemi központi könyvtár munkatársa, később helyettes vezetője, majd a közelmúltig igazgatója, jelenleg a Román Könyvtárosok Egyesülete (Asociația Bibliotecarilor din România) elnöke.⁴

Igaz ez Magyarország nagy vidéki egyetemeire is, például:

- Fischerné Dárdai Ágnes a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, egyben a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar Könyvtártudományi Intézet intézetigazgató-helyettes egyetemi tanára;⁵
- Kokas Károly, a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Klebelsberg Könyvtár informatikai főigazgató-helyettese, egyben a SZTE Bölcsészettudományi Kar Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék címzetes egyetemi docense;⁶
- Virágos Márta, a Debreceni Egyetem (DE) Egyetemi és Nemzeti Könyvtár főigazgató-helyettese, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának (EKK) elnöke, egyben a DE Informatikai Kar Könyvtárinformatika Tanszék óraadója.⁷

Mindezek ismeretében joggal merül fel a kérdés: Magyarország legnagyobb és legrégebb óta (1635)

megszakítás nélkül működő egyetemén miért nem valósult meg az együttműködés hasonlóképpen szoros formája? Az okok részletes kifejtésére jelen keretek között nem vállalkozunk, nem célunk az ilyen irányú múltba tekintés. Annyit azonban le-
szögezhetünk: történelmi, tudománypolitikai, szemé-
lyi vonatkozások egyaránt szerepet játszhattak, emellett az intézmény rendkívül összetett szerve-
zeti struktúrájára is visszavezethetők az egy külön
dolgozat terjedelmét is bőségesen kimerítő vála-
szok. Ugyanígy érintőlegesen teszünk csak emlí-
tést a felsőoktatási könyvtárakat és a könyvtáros-
képzést befolyásoló külső környezeti tényezőkről.

A szereplők és a belső (egyetemi) környezet rövid bemutatása

Egyetemi Könyvtár

A 16. század második felétől (1541) – több mint 450 éve szisztematikusan – gyarapított és folya-
matosan szolgáltató könyvtár másfél milliós állo-
mányával a *nemzeti kulturális örökség része*, de
nemzetközileg is ismert és elismert. A számos
világritkaságot (közülük 185 kódexet – ebből 14
korvinát –, illetve 1 200 ősnymtatványt, 11 000
antikvát, 16 500 barokk kötetet és 75 000 18. szá-
zadi könyvet) őrző *gyűjtemény nemzetgazdasági
szempontból is kiemelt jelentőségű*, fokozottan
védendő. Az ország első nyilvános *könyvtárpalotá-
ja* ugyanígy az egyetem büszkesége, az eredetileg
is könyvtár céljára emelt, ma már műemléképület
átadására 1876-ban került sor.⁸ Az intézmény ve-
zetője 1995-től 2013 nyaráig *Szögi László*, ezután
Kálóczi Katalin korábbi főigazgató-helyettes, aki
megbízott főigazgatóként irányítja a szervezetet
Székelyné Török Tünde és *Varga Klára* – főigaz-
gató-helyettesi státuszú – osztályvezetőkkel. (Hon-
lap: <http://konyvtar.elte.hu/hu/ek>)

Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ)

Az ELTE *sajátos*, évtizedes, esetenként évszáza-
dos hagyományokból következően – hazai és
nemzetközi viszonylatban is egyedülállóan – *szét-
tagolt*, a rendszer egyes elemeit tekintve forráshiá-
nyos, de összességében nézve jelentős potenciált
felmutató *könyvtári hálózatot* tart fenn. Az ezt tár-
gyaló XXXIV/2009. (III. 23.) Szen. számú határozat
az *Egyetemi Könyvtár hálózati reform koncepció-
jának elfogadásához* című előterjesztésének meg-
állapításai – szinte kivétel nélkül – még ma is ak-
tuálisak.⁹

A fent hivatkozott dokumentum alapján – a szerve-
zeti *struktúra bonyolultságát* tükrözően, hosszas
egyeztetések után – 2012 tavaszára készült el és
terjesztették elfogadásra a szenátus elé az ELTE
könyvtári rendszerét jelentő *Egyetemi Könyvtári
Szolgálat* Szervezeti és Működési Szabályzatát
(SZMSZ).¹⁰ A szabályzat kimondja, hogy az EKSZ
tagkönyvtárai feladataikat együttesen, egymással
együttműködve látják el [1. § (3)]. Az EKSZ szak-
mai irányítása a *Könyvtári Tanács (KT)* és az EK
feladata [4. § (4) j)]. Az ELTE SZMSZ¹¹ rögzíti,
hogy a KT az EKSZ operatív testülete, mely a
könyvtári rendszer egészét érintő ügyekben javas-
lattevő, véleményező és ellenőrző jogokkal rendel-
kezik, elnöke az EK főigazgatója, tagjai a kari
könyvtárak vezetői, illetve képviselői, valamint az
Egyetemi Hallgatói Önkormányzat (EHÖK) dele-
gáltja (114/C. §). A KT felügyeletét ellátó testület
az *Egyetemi Könyvtári Bizottság (EKB)*, melynek
elnöke a tudományos rektorhelyettes, tagjai a gaz-
dasági főigazgató vagy helyettese, a *Gazdasági és
Műszaki Főigazgatóság (GMF) Informatikai Igaz-
gatóság (IIG)* vezetője, a kari könyvtárügyért fele-
lős dékánhelyettesek, az EK főigazgatója és az
Egyetemi Hallgatói Önkormányzat által delegált
hallgató (114/B. §). A KT és az EKB adminisztratív
működési feltételeit az EK biztosítja.

Látható, hogy az ELTE könyvtári hálózata¹² – mű-
ködési mechanizmusát tekintve – *egyedi* és nem
összehasonlítható, merőben eltér más, akár hazai,
akár külföldi felsőoktatási intézményekétől. Az EK,
a kari és a kari szervezetbe nem tartozó tagkönyv-
tárak (ld. az EKSZ SZMSZ 1. számú függelékét¹³)
egymásra utaltságból fakadó – decentralizáltsága
miatti belső konfliktusoktól és érdekkülönbségektől
sem mentes – *kényszerű szövetségének* fogható
fel. Ebből világosan következik, hogy az EK-val
kapcsolatos elképzeléseket nem lehet az EKSZ
egészétől függetlenül vizsgálni, illetve bármilyen
EK-val történő együttműködésen – közvetlenül
vagy közvetve – az EKSZ-et is kell érteni, amely
3,8 millió dokumentumot, 170 könyvtári dolgozót
(ebből 125 könyvtáros munkakörben foglalkozta-
zott) és 34 könyvtárat foglal magában.¹⁴ (Honlap:
<http://konyvtar.elte.hu>)

Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Magyarországon elsőként itt indult meg az egye-
temi könyvtárosképzés az 1948/49-es tanévben, s
négy évtizeden keresztül – a könyvtártudományi
kutatások hagyományos központjaként – egyedüli
szakintézetként működött. A legjelentősebb könyv-
táros egyéniségek az ELTE keretein belül szereztek

diplomát és tudományos fokozatot, innen kerültek ki a később alakult képzőhelyek oktatói, nagyobb könyvtárak vezetői, a hazai könyvtárpolitika irányítói, a könyvtáros közélet meghatározó szereplői.¹⁵ A hazai könyvtáros és információs szakemberképzés területén napjainkban is vezető szerepet tölt be. Az alap (BA), mester (MA) és doktori (PhD), azaz az osztott (bolognai) képzési formákat együttesen nyújtó, a legnagyobb hallgatói létszámmal rendelkező intézet (igazgatója 2007–2011 között Sebestyén György, 2011-től Kiszl Péter) tradicionálisan a Bölcsészettudományi Karon működik. Az intézetet – e cikk írásakor letisztult szervezeti struktúrával és szakterületi profillal¹⁶ – két tanszék alkotja: a Könyvtártudományi Tanszék (vezetője 1998–2012 között Sebestyén György, 2013 I. félévében megbízottként Kiszl Péter, 2013 II. félévétől Barátné Hajdu Ágnes) és az Információtudományi Tanszék (vezetője 2003–2012 között Lóth László, 2012-től Kiszl Péter). Az Irodalomtudományi Doktori Iskola részeként funkcionáló Könyvtártudományi doktori program (vezetője 2000–2013 között Sebestyén György, 2013-tól Kiszl Péter) szervesen kötődik az intézethez, ahogy az intézeti könyvtár is (vezetője Patkósné Tóth Zsuzsanna). (Honlap: <http://lis.elte.hu>)

Az együttműködés kezdetei

Az addig szinte teljes elszigeteltségben dolgozó szervezeti egységek között 2007. november 28-án „tört meg a jég”, amikor Kálóczi Katalin főigazgató-helyettes és Kiszl Péter intézeti titkár – hosszas előkészítő munka után – megszervezte Szögi László főigazgató és Sebestyén György intézet-igazgató találkozáját. A megbeszélésen jelen lévőek az alábbi szövegű emlékeztetőt hagyták jóvá:

„A szakmai megbeszélés célja, hogy az ELTE Egyetemi Könyvtárának (továbbiakban: EK) és az ELTE BTK Informatikai és Könyvtártudományi Intézetének, illetve Könyvtártudományi Tanszékének (továbbiakban: IKI-KT) jövőbeni szorosabb együttműködését előmozdítsa.

Ennek érdekében a szervezeti egységek jelen lévő képviselői az alábbiakban állapodnak meg:

- EK felkéri IKI-KT-t a készülő egyetemi szintű könyvtári stratégia véleményezésére, megvalósításában való szakértői közreműködésre;
- IKI-KT javaslatára EK a 2007/2008-as tanév tavaszi félévétől bekapcsolódik a BTK BA képzésű hallgatói számára egy féléves időtartamban kötelezően előírt „Informatika és könyvtárhasználat” című alapozó tantárgy oktatásába (max.

100 fős csoportokban bevezető előadások lebonyolítása az EK dísztermében);

- EK részt vesz az IKI-KT integrált könyvtári rendszerekkel foglalkozó kurzusainak gyakorlati oktatásában, az egyetemen használt HORIZON szoftver használatának betanításában;
- az előbbieken részletezett oktatásban tanuló hallgatókat EK fogadja a tantervben kötelezően előírt könyvtári szakmai gyakorlatok teljesítésére;
- EK tudományos minősítéssel rendelkező munkatársai tantárgyfelelősként, illetve oktatóként szerepet vállalnak az IKI-KT BA és MA képzésének könyvtörténeti szakirányában;
- EK és IKI-KT közös rendezvényeket szerveznek, elsősorban egyetemi könyvtári témakörben (lehetőség szerint már 2008 első felében, kapcsolódva a készülő egyetemi könyvtári stratégia tárgyalási folyamatához);
- EK és IKI-KT közös kiadványok, a képzéshez és kutatáshoz, a könyvtári gyakorlathoz kötődő nyomtatott és elektronikus publikációk kiadását tervezik;
- EK hozzájárul, hogy esetenként IKI-KT meghívott külföldi könyvtáros professzorai igénybe vehetik az EK épületében lévő vendégszobát.¹⁷

Ez volt az a történelmi pillanat, amely új távlatokat nyitott a két fél együttműködésében, és amely megindította a ma is folyó, gyümölcsöző és egyre kiterjedő közös munkát. Eredményeiről évről évre beszámoltunk az EKSZ, illetve az EK *Hagyományok és kihívások* címet viselő országos könyvtárszakmai napjain:

1. Kiszl Péter: *Összecsendül két pohár* (2011. november 3.);¹⁸
2. Kiszl Péter: *Együtt egy Másért* (2012. február 22.);¹⁹
3. Kiszl Péter: *Még, még, még, ennyi nem elég... Külső források bevonásának lehetőségei az ELTE Egyetemi Könyvtárban* (2014. március 5.).²⁰

Mi jött létre a 2007-ben kijelölt szinergiaösvényből, illetve az azóta eltelt évek során milyen új utak gazdagították a kooperációt? A következőkben a tanulmány ebbe nyújt részletesebb betekintést.

Szakmai gyakorlatok

Az elmélet és a gyakorlat találkozásának tipikus példája a hallgatók számára tanrendileg kötelezően előírt szakmai gyakorlatok területe, melynek az ELTE osztott, ún. bolognai típusú képzésében meghatározott rendszerét az 1. (informatikus könyvtáros alapképzés, összesen 300 óra) és 2. (informatikus könyvtáros mesterképzés, összesen 150 óra) táblázat szemlélteti.²¹

1. táblázat

Informatikus könyvtáros alapszakos (BA) szakmai gyakorlatok rendszere az ELTE BTK-n

Időpont	Kód	Tantárgy	Óra / félév	Kredit	Követelmény	Tematika
3. félév	BBN-IKT11-291	Szakmai gyakorlat 1.	80	4	gyakorlati jegy	Gyűjteményszervezés, állományfejlesztés
4. félév	BBN-IKT11-292	Szakmai gyakorlat 2.	80	4	gyakorlati jegy	Formai és tartalmi feltárás
5. félév	BBN-IKT11-293	Szakmai gyakorlat 3.	80	4	gyakorlati jegy	Könyvtári menedzsment, szolgáltatások szervezése
6. félév	BBN-IKT11-294	Szakmai gyakorlat 4.	60	3	gyakorlati jegy	<i>EU-információ szakirány:</i> Általános és szaktájékoztató, olvasószolgálat <i>Információ- és tudásmenedzsment szakirány:</i> Marketing és pr

2. táblázat

Informatikus könyvtáros mesterszakos (MA) szakmai gyakorlatok rendszere az ELTE BTK-n

Időpont	Kód	Tantárgy	Óra / félév	Kredit	Követelmény	Tematika
2. félév	BMA-IKTD-201	Szakmai gyakorlat 1.	60	4	gyakorlati jegy	Általános és szaktájékoztató, olvasószolgálat
3. félév	BMA-IKTD-202	Szakmai gyakorlat 2.	90	6	gyakorlati jegy	<i>Kutatás-fejlesztési információmenedzser szakirány:</i> Információs szolgáltatások szervezése, szaktájékoztató <i>Üzleti információmenedzser szakirány:</i> Információmenedzsment

2008–2013 között mindösszesen 1 190 szakmai gyakorlatot bonyolítottunk le intézetünkben (az osztatlan, ún. kifutó egyetemi és főiskolai képzés adatait nem szerepeltetjük), ebből az ELTE-re 426, az egyetem könyvtáaira 425, az EKSZ-re 418, míg az EK-ra 80 alkalom jutott (3. táblázat).²² A képzés semmiképpen sem vádolható „belterjeséssel”, hiszen az 1. ábráról is leolvashatóan hall-

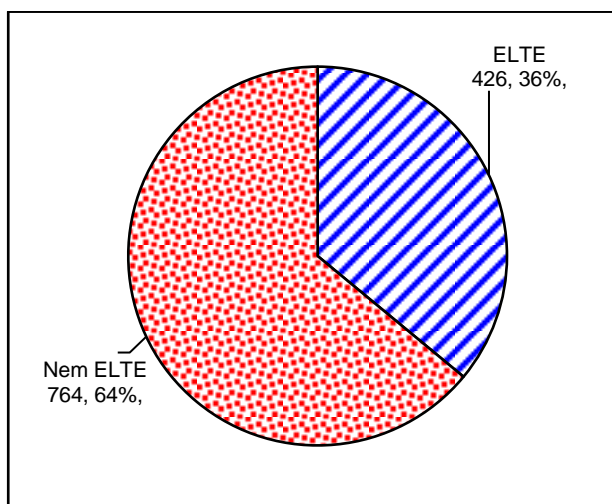
gatóink szakmai gyakorlataik 64%-át külső fogadóintézményekben töltötték el, az ELTE-nek e tekintetben „csak” 36%-a maradt. A 2. ábráról a nem EKSZ tagkönyvtárak gyakorlatai is nyomon követhetők, hiszen – az adminisztratív (fenntartói) keretek különbözősége ellenére – azok is az ELTE szerves részei.

3. táblázat

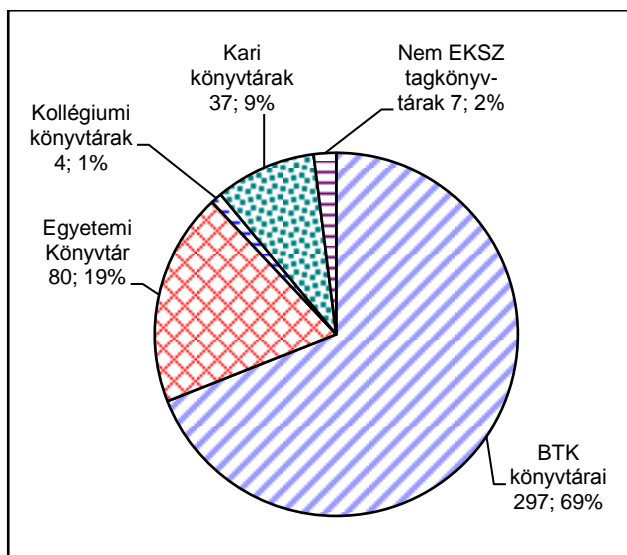
Az ELTE keretein belül – az ELTE BTK informatikus könyvtáros alap- és mesterszakos (BA és MA) hallgatói által – 2008–2013 között teljesített szakmai gyakorlatok száma

Fogadóintézmény	Gyakorlatok száma
ELTE Egyetemi Könyvtár	80
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára	6
ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Könyvtára	4
ELTE Informatika Kar Könyvtára	4

ELTE Pedagógiai- és Pszichológiai Kar Könyvtára	8
ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Könyvtára	4
ELTE Társadalomtudományi Kar Könyvtára	2
ELTE Természettudományi Kar Könyvtára	9
ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék Könyvtára	6
ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet Könyvtára	9
ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék Könyvtára	4
ELTE BTK Filozófia Intézet Könyvtára	12
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék Könyvtára	2
ELTE BTK Francia Tanszék Könyvtára	19
ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtudományi Tanszék Könyvtára	2
ELTE BTK Germanisztikai Intézet Könyvtára	16
ELTE BTK Görög Tanszék Könyvtára	4
ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Könyvtára	7
ELTE BTK Központi Olvasóterem	39
ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Toldy Ferenc Könyvtára	20
ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Könyvtára	8
ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtára	27
ELTE BTK Néprajzi Intézet Könyvtára	8
ELTE BTK Ókortudományi Intézet Egyiptológiai Tanszék Könyvtára	7
ELTE BTK Ókortudományi Intézet Harmatta János Könyvtára	8
ELTE BTK Olasz Tanszék Könyvtára	10
ELTE BTK Orientalisztikai Intézet Könyvtára	1
ELTE BTK Portugál Tanszék Könyvtára	9
ELTE BTK Régészettudományi Intézet Könyvtára	11
ELTE BTK Román Filológiai Tanszék Könyvtára	5
ELTE BTK Sémi Filológiai és Arab Tanszék Könyvtára	2
ELTE BTK Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tanszéke Könyvtára	1
ELTE BTK Spanyol Tanszék Könyvtára	13
ELTE BTK Szak módszertani Központ	2
ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet Könyvtára	8
ELTE BTK Távol-Keleti Intézet Könyvtára	7
ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtára	26
ELTE BTK Zenei Tanszék	4
ELTE Kerekes úti Kollégium Könyvtára	3
ELTE Körösi Csoma Sándor Kollégium Könyvtára	1
ELTE Egyetemközi Francia Központ Francia Pedagógiai Dokumentációs Központ	2
ELTE-CEU Középkortudományi Könyvtára	3
ELTE Konfuciusz Intézet	2
<i>ELTE Karrierközpont</i>	1
Összesen	426

1. ábra Az ELTE BTK informatikus könyvtáros alap- és mesterszakán (BA és MA) 2008–2013 között teljesített szakmai gyakorlatok intézményen kívüli (nem ELTE-s) és belüli (ELTE-s) megoszlása

2. ábra Az ELTE BTK informatikus könyvtáros alap- és mesterszakán (BA és MA) 2008–2013 között teljesített szakmai gyakorlatok intézményen belüli (ELTE) megoszlása

Az ELTE-hez viszonyítva a BTK-n belüli szakmai gyakorlatok magas jelenlétét (69%) magyarázza, hogy a kart érintő súlyos elvonások miatt a KITI prioritásként kezeli a BTK könyvtári rendszerének ilyen irányú kiszolgáltatását. Még ezzel a háttérrel is impozáns az ELTE-n belül az EK-ban gyakorlatozók közel 1/5-ös aránya, amely a legmagasabb érték nemcsak az egyetemi gyűjtemények, hanem az összes hazai könyvtár és más – akár a versenyszférából is választható partnerek – abszolút

rangsora között is: az EK vezetői hallgatóink népszerűségi listáját. Szerencsésnek is tekinthetjük ezt, mert 2012-ről 2013-ra az EK is nagy veszteséget szenvedhetett el a költségvetésében, mely a könyvtárosok számának és munkaidejének csökkentését eredményezte. Az EK szakmai gyakorlatait (durva becslés alapján 6 400 óra, amely kb. 800 db 8 órás munkanapnak felel meg) *Bikádi Katalin*, *Gulyás Katalin*, *Kálóczi Katalin*, *Székelyné Török Tünde*, *Varga Klára* irányította szakmailag, míg a szervezési feladatokat a főigazgatói titkárságon *Horváth Gabriella*, *Szépvolgyi Katalin* és *Wallner György* tartotta kézben. A szakmai gyakorlatok intézeti koordinátora a KITI-ben 2008–2011 között *Boda Gáborné Köntös Nelli* egyetemi tanársegéd, 2011-től *Senkei-Kis Zoltán* egyetemi adjunktus.

Az EKSZ-en belül – ahogy az imént szóltunk róla – legkeresettebb gyakorlólé hely az EK, utána a BTK Központi Olvasóterme, majd három bölcsészintézet (művészettörténeti, történeti és irodalomtudományi) könyvtára (4. táblázat).

Az adatok értékelésekor felmerülhet az olvasóban, hogy miért nem vesszük figyelembe az egyes tanegységekenként eltérő féléves gyakorlati óraszámokat (60, 80, 90 óra/szemeszter) a statisztikai megjelenítésekben. Ennek oka az egyszerűsítés szándéka. Más módszertan alkalmazása egyrészt indokolatlanul bonyolítaná a közzétételt, és – meggyőződésünk szerint – nem hozna a befektetéssel arányban álló, merőben eltérő adattartalmú eredményeket. Másfelől fontos szem előtt tartani, hogy a hallgatói létszám jelentősen magasabb alapszakon, ezáltal a 3 db 80 órás és az 1 db 60 órás tanegység nem okoz szignifikáns különbözőséget. További érvként ugyanígy említhető, hogy a mesterképzés ún. szakirányos, 90 órás gyakorlatát (BMA-IKTD-202) jellemzően külső helyszínen, a piaci szférában végzik a diákok, amely nem tartozik cikkünk vizsgálódásának hatókörébe.

Integrált könyvtári rendszer

Az ELTE könyvtári rendszerének gépesítése jövőre immár húsz esztendeje kezdődött, 1995-ben, a *HORIZON szoftver* megvásárlásával: „1995-ben új korszak nyílt az Egyetemi Könyvtár életében, s egyszerűsített eldőlt a kérdés: múzeum könyvtárrá válunk vagy hagyományaihoz és gyűjteményéhez hű modern, hatékony könyvtárrá; működésbe lépett az egyetem által megvásárolt integrált könyvtári rendszer az Egyetemi Könyvtárban és a könyvtári hálózatban.”²³

4. táblázat

Az ELTE BTK informatikus könyvtáros alap- és mesterszakán (BA és MA) legnépszerűbb szakmai gyakorlóléhelyek (2008–2013)

Rangsor	Fogadóintézmény	Gyakorlatok száma
1.	<i>ELTE Egyetemi Könyvtár</i>	80
2.	Országos Széchényi Könyvtár	51
3.	<i>ELTE BTK Központi Olvasóterem</i>	39
3.	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	39
4.	Országgyűlési Könyvtár	32
5.	Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár	29
6.	Infodok Információs és Ügyviteli Szolgáltató Kft.	28
7.	<i>ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtára</i>	27
8.	<i>ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtára</i>	26
9.	OFI Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum	21
10.	<i>ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Toldy Ferenc Könyvtára</i>	20

A képzésben is már viszonylag korán előremutató kezdeményezések történtek, elsősorban 1995 őszén, *Voit Krisztina* akkori tanszékvezető (1994–1998) által – a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE)*, a *Könyvtári és Informatikai Kamara (KIK)*, az *IQSOFT Rt.* és a *Budapesti Könyvtáros-hallgatók Egyesülete* közös szervezésében – újrara indított *Nyitott Napok* rendezvénysorozat égisze alatt.

Az IQSOFT munkatársainak kapcsolódó előadásai:

- *Fejér Gábor* (IQSOFT Rt.): TOPIC, az elektronikus dokumentum-visszakereső rendszer (1995. október 18.);
- *Langer László* (IQSOFT Rt.): DOKTÁR, az elektronikus dokumentum-visszakereső rendszer (1995. november 22.).²⁴

További vonatkozó szakmai prezentációk:

- *Vajda Mária*: OLIB újdonságok (1996. április 24.);²⁵
- *Majkó Katalin*: A Voyager-rendszer a Képzőművészeti Főiskola könyvtárában (1996. november 13.)²⁶

Egész napos szemináriumok:

- Voyager (1997. február 28.);
- Oracle (1997. május 23.).²⁷

A kezdeti lendületet azonban nem kísérte dinamikus folytatás. Az ELTE *retrospektív katalóguskon-*

verziója, illetve az új dokumentumok rögzítése – figyelemmel a több milliós hátralékra – nehezen halad, mára az állomány feldolgozottsága kb. 30%-os (az EK-ban kb. 21%-os).²⁸

A könyvtárosképzésben ugyanígy állandó problémaként jelentkezett a *szoftverek hiánya*, amelyekkel „élesben” is gyakorolhatnának a hallgatók. Hiába állt rendelkezésre az EKSZ-ben a HORIZON, majd 2011-től az *ALEPH*, azoknak a használatára – a kliensek hiánya miatt – a KITI-ben nem volt lehetőség. A helyzet 2012 februárjától gyökeresen megváltozott, amikor „*együttműködési megállapodást írt alá a Monguz Információtechnológiai Kft. és az ELTE BTK Informatikai és Könyvtártudományi Intézete képviselőjében Kármán László ügyvezető igazgató és dr. Kiszl Péter intézetigazgató habilitált egyetemi docens. A megállapodás értelmében a Monguz Információtechnológiai Kft. a 2012/2013-as tanév végéig térítésmentesen biztosítja a Magyar Termék Nagydíjas HunTéka integrált könyvtári rendszer összes modulját intézetünk számára (az oktatás igényei szerinti demó adatokkal feltöltve, a képzésben résztvevők létszámának megfelelő felhasználói licence-szel). A jövőbeni együttműködés egyik fő célja, hogy hallgatóink minél több gyakorlati tapasztalatot szerezzenek a könyvtári munkafolyamatokat integráltan kezelő és automatizáló rendszerek működéséről.*”²⁹ A HunTéka rendszer oktatására 2012 szeptemberétől – a máig élő együttműködési megállapodás létrejöttében kulcsszerepet játszó – Bo-

da Gáborné Köntös Nelli egyetemi tanársegéd BA szintű kurzusai keretében került sor. Első ízben az őszi félévben, a BBN-IKT11-203 Formai feltárás, dokumentum-leírás 3. című tárgy hallgatói ismerkedhettek meg a program katalógusmoduljával, melyben a hagyományos dokumentumok bibliográfiai leírásának technikáját gyakorolhatták. A rendszer további elemeinek felfedezése a 2012/2013-as tanév tavaszi félévben folytatódott a BBN-IKT11-252 Információelmélet, adatbázis-építés és -kezelés, könyvtárgépesítés 2. című órán. A rendszer üzembe helyezése ma is fokozottabb gépi gyakorlást tesz lehetővé, és a számonkérés gyakorlati része is a szoftver segítségével zajlik (minden hallgató saját felhasználói névvel és jelszóval rendelkezik a zárthelyi megírása során).

A sajátos szoftverínséget csak 2013 júliusára sikerült teljesen felszámolni, Kálóczi Katalin és Kiszl Péter hosszas vezetői egyeztetése eredményeként a KITI alagsori, 103-as számú géptermebe telepített ALEPH integrált könyvtári rendszerrel. Eddig az időpontig sohasem volt futtatható az *intézet géptermeiben az ELTE által aktuálisan használt integrált könyvtári rendszer*. Az oktatásban az ALEPH-et először a 2013/2014-es tanév őszi félévében vezette be Boda Gáborné Köntös Nelli tanárnő, a BBN-IKT11-203 Formai feltárás, dokumentum-leírás 3. alapszakos óra alkalmával. A másodéves hallgatók ugyanis ekkor már rendelkeznek azokkal az elméleti alapismeretekkel, amelyek a katalógizálási modul működésének a megértéséhez feltétlen szükségesek. Az ALEPH további részegységeinek bevonása a képzésbe jelenleg is folyamatos, felmenő rendszerben. Megjegyzendő, hogy a HunTékával ellentétben az ALEPH rendszerben nem rendelkezünk önálló hallgatói profilokkal, így az évközi és év végi számonkérések bonyolítására sajnos nem alkalmas a felület.

Fontos megemlíteni, hogy az ALEPH és a HunTéka uralkodó jelenléte mellett további rendszerek (pl. *Corvina*, *Szikla*, *Szirén*, *Textlib*) is szerepelnek tematikáinkban, melyeket – demó verziók hiányában – egyéb demonstrációs eszközök segítségével ismerhetnek meg a hallgatók.

Szakdolgozatok, doktori disszertációk

Nem szükséges különösebb indoklás annak magyarázatára, hogy a két fél együttműködése *katalizáló hatással bír a hallgatókra is*. A diákság egyre inkább érdeklődik az EK tevékenysége iránt, mely a szakdolgozati *témaválasztásokban* is megnyilvánul. 2009 óta közel tíz szakdolgozat készült már az

EKSZ, illetve az EK vonatkozásában (intézetünk képzési profiljából, szakirányos kínálatából adódóan elsősorban gazdálkodás, menedzsment és pr-témakörökben):

- 2009. *Oláh Marianna* (BA): Pr lehetőségek az ELTE Egyetemi Könyvtárában (témavezető: Kiszl Péter),
- 2010. *Dóczy Dorottya* (BA): Egyetemi könyvtári szolgáltatások – hallgatói igények (témavezető: Kiszl Péter),
- 2010. *Strbka Eszter* (BA): Könyvtárgazdaságtan: az ELTE Egyetemi Könyvtár hatékonyságának vizsgálata (témavezető: Kiszl Péter),
- 2011. *Bársony Edina* (osztatlan egyetemi): Mystery shopping az ELTE BTK könyvtáraiban (témavezető: Kiszl Péter),
- 2011. *Simon Eszter* (MA): Igények és szolgáltatások az ELTE BTK könyvtáraiban (témavezető: Kiszl Péter),
- 2012. *Simon Orsolya Noémi* (MA): Az ELTE BTK-án elérhető angol nyelvű online adatbázisok keresőrendszereinek összehasonlítása (témavezető: Sebestyén György),
- 2012. *Strbka Eszter* (MA): Belső szervezeti kommunikáció vizsgálata a magyarországi egyetemi könyvtárakban (témavezető: Kiszl Péter).

Jelenleg is dolgozik *Szarka Beáta* mesterképzésű hallgató „Mystery shopping az ELTE Egyetemi Könyvtárban és a kari könyvtárakban” című munkáján (témavezető: *Németh Katalin*).

Természetesen korábban is – igaz, kisebb intenzitással, de – jellemző volt az egyetemi könyvtári rendszerrel foglalkozó szakdolgozati témaválasztás, például:

- 2004. *Tóth János* (osztatlan főiskolai): Az Egyetemi Könyvtár katalógusrendszere a kezdetektől az 1950-es évekig, illetve a Központi Címjegyzék felépítésének ismertetése (témavezető: *Pogány-né Rózsa Gabriella*),
- 2005. *Apari József* (osztatlan főiskolai): Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei – repertórium. (témavezető: *Pogány György*).

Boda Gáborné Köntös Nelli *Könyvtári önértékelés, a minőség értékelése a dokumentum-leírásban* című doktori disszertációjának³⁰ megszületése ugyancsak a két intézmény példaértékű kooperációjának hozadéka, amely elsősorban a szerző K21 projektben történő intenzív és kitartó munkájának köszönhető. A sikeres védés 100%-os *summa cum laude* eredménnyel 2014. január 30-án zajlott az ELTE BTK-n. Az értekezés alapján készült tanulmány e TMT számban olvasható.³¹

K21 könyvtári minőségfejlesztési projekt

Az EKSZ K21 Könyvtári minőségfejlesztési projektjébe 2008 nyarán – Kálóczi Katalin projektvezető kérésére – kapcsolódott be intézetünk Boda Gáborné Köntös Nelli egyetemi tanársegéd személyén keresztül. Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében folyó informatikus könyvtáros képzést képviselő Köntös tanárnő nem volt ismeretlen a formálódó hálózati együttműködésben résztvevő könyvtárak munkatársai számára, hiszen a hallgatói szakmai gyakorlatok koordinátoraként már korábban is közvetítő szerepet vállalt az intézet és a hálózati könyvtárak között. 2009-ben, a projektvezetés felkérése nyomán a *Folyamatirányítási munkacsoport vezetőjeként* folytatta munkáját, 2010-ben – minőségügyi ismeretei elmélyítése érdekében – az Egyetemi Könyvtár lehetővé tette számára, hogy elvégezhesse az OSZK Könyvtári Intézete által szervezett *A minőség értékelése a könyvtárban – a minősített könyvtár* című akkreditált, kétszer négynapos továbbképzési programot, valamint az Informatika a Nemzetvédelmi Képzésben Alapítvány (INKA) által bonyolított *Könyvtári menedzsment – Internet támogatással* elnevezésű akkreditált továbbképzést. A könyvtári hálózat első, 2010-es szervezeti önértékelésére készülve, az értékelésirányító team tagjaként részt vett az EKSZ önértékelési útmutatójának³² kidolgozásában, majd pedig külső moderátorként segítette az EK konszenzusos értékelésének elkészítését. Az önértékelés informatikai háttérét bemutató tanulmánya 2012 nyarán jelent meg a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás júliusi számában, *Moodle az ELTE Egyetemi Könyvtárban: e-learning keretrendszerrel támogatott könyvtári önértékelés* címmel.³³ Szintén ebben az évben a Folyamatirányítási munkacsoporttal kidolgozta azt a folyamatmenedzsment űrlapot és folyamatleírási útmutatót, amelyet az EKSZ sztenđer folyamatainak rögzítéséhez alkalmaznak. 2012 novemberében *A folyamatmenedzsment szerepe és jelentősége a könyvtárak minőségirányítási rendszerében* címmel előadást tartott a Hagyományok és kihívások II. szakmai napon, melynek kivonata 2013 januárjában jelent meg a Könyvtári Levelező/lap hasábjain.³⁴

A K21 projekt ugyancsak oszlopos tagja Patkósné Tóth Zsuzsanna intézeti könyvtáros, akit Kiszl Péter kari könyvtári koordinátor javaslatára – az ELTE Könyvtári Tanácsának 2012. október 12-i döntése nyomán – az ELTE BTK *kari minőségügyi felelősének* nevezett ki Dezső Tamás dékán és Szögi László főigazgató. Az intézet könyvtárosá-

nak e funkciójában fő feladata a minőségpolitika és a minőségcélok propagálása a fakultás gyűjteményeiben, a nem megfelelő szolgáltatások (NMF) megelőzésének elősegítése, a nem megfeleléségi jelentések nyilvántartása. Patkósné Tóth Zsuzsanna az EKSZ K21 projektje keretében folyó önértékelésben is tevékeny szerepet vállalt, hiszen a 2013. június 30-án kelt megbízólevele értelmében ellátja a *kari önértékelési csoport vezetői feladatait*, ehhez részt vett az INKA szakirányú felkészítő képzésében is.

Szakmai rendezvények

A *tudományos-szakmai eredmények disszeminációja* mind a könyvtárak, mind a képzőhelyek számára kiemelt feladat. Ennek jegyében számos – elsősorban a szorgalmi időszakra időzített – rendezvényt említhetünk meg, amelyek ily módon is összekötik intézményeinket. Közülük ötöt ismertünk bővebben, a legfrissebbtől időben visszafelé haladva.

Könyvtári Nap a Trefort Kertben

Ez egy olyan, 2009-től évente megvalósuló hallgatói kezdeményezés, melynek célja, hogy „*a felsőoktatásban részt vevő diákokkal jobban megismertessék a könyvtárak szolgáltatásait.*”³⁵ Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézeti Képviselő, illetve a Magyar Információtudományi Alapítvány (MITA) által 2013 szeptemberében már ötödször lebonyolított esemény – főképpen az elsőéves hallgatók, azaz a gólyák számára – egy időpontban biztosította a több könyvtárba való beiratkozás lehetőségét. Ennek elősegítésére a *kitelepülő könyvtárak* internettel ellátott standot kaptak, ahol bemutathatták szolgáltatásaikat, árulhatták fölőspéldányaikat is. Az 5. Trefort kerti Könyvtári Napon részt vett intézmények:

- BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár;
- Budapesti Keresztény Könyvtár;
- ELTE EK;
- Goethe Institut;
- Országos Idegennyelvű Könyvtár;
- OSZK Könyvtári Intézet;
- MTA Könyvtár és Információs Központ.

EKSZ könyvtárosainak éves találkozója

Az *egyetem könyvtárosainak* immár hagyománnyá vált éves, egész napos találkozóját 2013. szeptember 2-án az ELTE BTK-n rendeztük meg (3. ábra). A program során az EKSZ könyvtárvezetői

beszámoltak az elmúlt tanév munkájáról és megosztották jövőbeli terveiket. Az egyetem könyvtárosaitól e rendezvény keretében búcsúzott el Szögi László, az EK 2013 júliusában leköszönt főigazgatója, majd a résztvevők a BTK könyvtáraival ismerkedtek, s zárásképpen a házigazda karon dolgozó kollégák tartottak előadásokat az általuk – többségében doktori tanulmányok keretében – folytatott kutatások tudományos eredményeiből.³⁶

Fodor András Hálózati életműkiadásának bemutatója

Fodor András (1929–1997) Kossuth-díjas költő, műfordító, esszéista, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársa hálózati életműkiadásának bemutatóját 2013. május 22-én, az EK Nagyolvasójában tartottuk, ahol a neves iro-

dalmár fia, egyben kollégánk, *Fodor János* egyetemi adjunktus tárta a közönség elé a hallgatói projektmunkában elkészült, impozáns kulturális feldolgozást.³⁷

Vincze Erika Fecit című kiállítása

2013. április 11-én nyitotta meg Kálóczi Katalin főigazgató-helyettes és Kiszl Péter, a kiállítás kurátora az EK Dísztermében *Vincze Erika tipográfus 60 művéből álló tárlatát*. A szakmai méltatást Maczó Péter, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Média Intézetének docense tartotta.³⁸ Az esemény előzményeként Vincze Erika 30 kalligráfiát és computergrafikát adományozott Kiszl Péter révén az intézetnek, melyek most is termeinket díszítik.³⁹

3. ábra Az EKSZ könyvtárosainak éves találkozója az ELTE BTK-n, 2013. szeptember 2-án. Részlet a Kari Tanácsteremben tartott megnyitóból (az elnöki asztalnál balról jobbra Szögi László, Kiszl Péter, Dezső Tamás, Kálóczi Katalin, Dániel Szonja)

Forrás: <http://konyvtar.elte.hu/sites/default/files/nyito.jpg>

Prof. Ragnar A. Audunson *Public libraries as meeting places* című előadása

2012. április 18-án, az EK Nagyolvasójában vendégünk volt Ragnar A. Audunson professzor, az Oslo and Akershus University College of Applied Sciences tanára, az European Association for Library – Information Education and Research (EUCLID) volt elnöke. Bevezetőt mondott Kiszl Péter, az angol nyelvű előadást fordította és korreferátumot tartott Barátné Hajdu Ágnes.⁴⁰

Infrastruktúra optimalizálása

A KITI géptermeinek használata különféle képzésekre általános gyakorlat az EK és az EKSZ igényei szerint. 2012-től számos oktatói és könyvtáros tréning (EBSCO, EndNote, ALEPH, EDIT = ELTE Digitális Intézményi Tudástár) zajlott a Rákóczi út 5. szám alatti P09-es pincszinti és a Múzeum körút 6-8. számú épület alagsori 103-as laborjaiban. Az ELTE BTK KITI pedig rendszeresen szervez nagyobb érdeklődésre számot tartó eseményeket az *EK Dísztermébe*, amelyről már részletebben szoltunk.

Hallgatói és oktatói kapcsolatok

Az EK és az EKSZ temérdek munkatársa a KITI volt vagy jelenlegi hallgatója (BA, MA, PhD). Felsőrolásuktól – nagy számuk miatt – eltekintenénk, azonban aláhúzzuk, hogy e viszony minden bizonnyal az egyik legerősebb (formális és informális) kötelék, mely megteremti a mindennapi kommunikáció gördülékenységét.

Ahogy az EK dolgozói a KITI hallgatói, úgy ennek verzója is igaz, azaz rendszeresen kérünk fel könyvtáros kollégákat *tanrendi kurzusaink* egy-egy tematikus foglalkozásának megtartására. A folyó tanévből néhány példa:

- **Bibor Máté** (Gyűjteménykezelői osztály): BMA-IKTD-109 Hagyományos dokumentumok, régi könyvek című kurzus (mesterképzés) – kódex-bemutató az EK-ban (2013. november 27.);
- **Varga Klára** (Informatikai és fejlesztési osztály): BMA-IKTD-306 Társadalomtudományi és bölcsészettudományi tájékoztatás című kurzus (mesterképzés) – szakirodalmi adatbázisok (2013. november 28.);
- **Virág Gabriella** (Informatikai és fejlesztési osztály): BBN-IKT11-482 Projektmenedzsment című kurzus (alapképzés) – EDIT intézményi repozitórium (2014. május 14.).

Ugyanígy előfordul, hogy doktoranduszhallgatók – kreditszerzés érdekében – egy szemeszteren keresztül *folyamatos oktatási tevékenységet* vállalnak:

- **Áts József** (Informatikai és fejlesztési osztály): BBN-IKT-253 Információelmélet, adatbázis-építés és -kezelés, könyvtárgépesítés 3. (2009/2010. tavaszi szemeszter, 39 fő, szeminárium alapképzésben).

Az EK és a BTK Központi Olvasóterem munkatársai éveken át közreműködtek a Sebestyén György professzor előadásával zajlott *Informatika és könyvtárhasználat* című, könyvtáros (BBN-XKT-101) és nem könyvtáros (BBN-XIN-102) alapszakos hallgatóknak kötelezően előírt – a 2011-es kari alapszakos hálótér-felülvizsgálat során kivezetett, így a tanrendben ma már nem szereplő – kurzus oktatásában, melyet a 2010/2011-es tanév tavaszi félévéig szemeszterenként átlagosan 400-500 fő hallgatott.

Hivatali kötelékek

Az ELTE BTK KITI dominánsan megjelenik az egyetemi *Könyvtári Tanácsban*, hiszen a tagok között 2009-2013 között megtaláljuk *Nemes Lászlót*, 2013-tól *Ritzl András*t, akik az Egyetemi Hallgatói Önkormányzat (EHÖK) delegáltjai (informatikus könyvtáros hallgatók), illetve Kiszl Pétert (2009–), a BTK könyvtárainak képviselőjében. További BTK-s tagok: Deák Nóra, angol-amerikai könyvtárvezető (2009–2013); *Dániel Szonja*, a Központi Olvasóterem vezetője (2013–).

A Könyvtári Tanács mellett működő Formai almunkabizottság tagja Patkósné Tóth Zsuzsanna, aki kari szinten javítja az integrált rendszerben szereplő rekordokat, adatgyűjtést végez a BTK könyvtárairól, bevezeti a gépi leltározást stb. Az intézet könyvtárosa emellett a BTK minőségügyi felelőse és önértékelési munkacsoport vezetője, melyről már a K21-et kifejtő fejezetünkben is említést tettünk.

2009. szeptember 1-jei hatállyal Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja Kiszl Pétert *kari könyvtári koordinátorrá* nevezte ki. Megbízatása – más fakultásokkal összehasonlítva – tulajdonképpen a kari könyvtárigazgatóval egyenértékű felhatalmazással jár (az ELTE BTK-n kari könyvtár nincsen, a Központi Olvasóterem, az intézeti és tanszéki könyvtárak, valamint a szakgyűjtemények alkotják a bölcsészkönyvtári rendszert⁴¹). Ezzel is magyarázható a BTK könyvtári hálózatának és intézetünknek

szoros együttműködése. (Az ELTE BTK könyvtári dolgozóinak száma 2013. december 31-én 34 fő, a 19 könyvtárban és 11 szakgyűjteményben a dokumentumállomány kb. 1,2 millió egység.)

Kiszl Péter több esetben könyvtári szakértőként vett részt egyetemi fórumokon és közreműködött számos (rész)stratégia megalkotásában, e cikk megírásának idején második ciklusban az *ELTE BTK Kiadvány- és Könyvtárügyi Bizottságának alelnöke*.

Projekt munkák

Az *aktuális feladatokhoz* alkalmazkodva félévről félévre indítunk *változó fókuszú hallgatói projekt-munkákat* (tanrendi projektmenedzsment-órákon vagy a témához kapcsolódó egyéb tanegységek tartalmát színesítve), melyeket tanáraink irányítanak az EK könyvtáros munkatársainak hathatós támogatásával.

MTMT feltöltések

A 2012/2013. tanév őszi félévétől összesen 11 tudós publikációs és citációs adatait rögzítettük az MTMT rendszerében a BBN-IKT11-482 Projektmenedzsment-kurzus keretében. Közreműködők: Áts József, Szabó Panna (ELTE intézményi adminisztrátorok, EK), Simon Eszter (ELTE BTK kari MTMT adminisztrátor), valamint oktatóink Németh Katalin (4 csoport) és Boda Gáborné Köntös Nelli (1 csoport). A kurzust teljesítő alapszakos hallgatók száma 89 fő, akik elsajátították az MTMT használatát, így önálló munkavégzésre is képesek szakmai gyakorlólhelyükön, valamint hivatásuk későbbi gyakorlása során.

Egyetemi Könyvtárért Alapítvány

Az alapító döntése nyomán a kuratórium elnöke 2012-től Kiszl Péter intézetigazgató (előtte Szögi László főigazgató), így az erős kapcsolat ezen a ponton is tetten érhető. (A kuratórium további tagjai: Ráday Mihály Kossuth-díjas televíziós operatőr, szerkesztő és rendező, városvédő; Szalay Krisztián, az ELTE Gazdasági és Műszaki Főigazgatóság Kontrolling Önálló Osztály vezetője; Szögi László, az EK nyugalmazott főigazgatója; Wohlmuth István önkormányzati képviselő, Belváros-Lipótváros Önkormányzata Kulturális, Emberi jogi és Nemzetiségi Bizottság elnöke).

Az *Egyetemi Könyvtárért Alapítvány (EKA)* – tevékenységének hatékonyabbá tétele érdekében – intenzív együttműködést folytat az ELTE BTK KITI-vel. Ennek hozadéka, hogy 2014 márciusától – informatikus könyvtáros mesterszakos hallgatók (Bácsi Fanni Ágnes, Baliga Violetta Lilla, Barton Dávid, Gujzer Zsuzsanna, Peresztegi Krisztina, Szarka Beáta) bevonásával, a BMA-IKTD-413 Projektmunka című gyakorlati foglalkozás részeként – önálló *standot* helyeztünk el és működtetünk az EK aulájában. A rendhagyó kezdeményezéssel az EKA céljainak népszerűsítését és támogatóinak gyarapodását kívánjuk előmozdítani, különösen a személyi jövedelemadó 1%-os *felajánlásainak* tekintetében (4. ábra).

4. ábra Az ELTE BTK informatikus könyvtáros hallgatói által – projektmunka keretében – 2014 tavaszán létrehozott és működtetett 1%-os alapítványi kampánystand az Egyetemi Könyvtárban

Az EK és az EKA kiadványait, valamint a hallgatók által készített totót (a helyes kitöltők között egyetemtörténeti köteteket sorsoltak ki), 1%-os szóróanyagokat stb. tartalmazó, roll-up-pal kiegészített promóciós asztal első alkalommal a 2014. március 5-én megtartott – már érintett – Hagyományok és kihívások III. című EKSZ szakmai napon debütált, ahol rögtön komoly érdeklődés övezte megjelenését. A program keretei között a későbbiekben – egészen 2014. május 13-ig – összesen 66 óranyi ügyeleti időt töltött el négy hallgató az EK aulájában, megszólítva az oda betérőket. A személyes jelenlétet a hallgatók igyekeztek a könyvtár nyitvatartási idejének olyan periódusaira időzíteni, amikor a legtöbb olvasó fordul meg az épületben, illet-

ve a május 20-i adóbevallási határidőhöz közeledve egyre sűrűsödtek az alkalmak. Közreműködők: Acsai János főigazgatói titkársági munkatárs és Gulyás Katalin közönségszolgálati osztályvezető (EK részéről), valamint Stummer János egyetemi tanársegéd (KITI oktatója).

Az EK és az EKA tevékenysége mentén, a 2012/2013. tanév tavaszi félévében is a *társadalmi felelősségvállalás* (CSR) köré szerveződött a Projektmunka című kurzus Boros Tibor (KITI) irányításával, Varga Klára (EK) instrukcióival. A megvitatott témakörök:

- jogi környezet feltérképezése;
- bevonható partnerintézmények, lehetséges támogatók felkutatása;
- más könyvtárak, közintézmények (versenyítések) jó gyakorlatának elemzése;
- forgatókönyv, cselekvési/intézkedési terv készítése;
- kommunikációs terv elemei.

Boros Tibor, a KITI munkatársa az EKA állandó önkénteseként is segíti az alapítványi célok megvalósulását.

A közeljövő eseményeire térve, minden bizonnyal számos oktató és hallgató fog segítő kezet nyújtani az EK és az EKA számára 2014 nyarán, amikor a *Ferenciek terei könyvtárpalota felújítása* (fűtés- és nyílászáró-korszerűsítés) miatt az állomány kb. 80%-át át kell költöztetni épületen belül, illetve külső raktárakba.⁴²

Közös kutatások

2013 elején Kiszl Péter intézetigazgató kezdeményezésére az ELTE BTK KITI kutatási együttműködésről állapodott meg az ELTE EK-val, melynek területei:

- *Közösségi hálózatok könyvtári felhasználásának vizsgálata*
126 Facebook-oldal több mint 4 500 posztjának elemzése mesterszakos hallgatók részvételével, Fodor János egyetemi adjunktus vezetésével. A kutatás részletes eredményeit a TMT jelen számában a 267–286 oldalon közöljük.⁴³
- *Adatbázisok, e-bookok tesztelése, az ehhez kapcsolódó, értékelést segítő szempontrendszer kidolgozása*
A Senkei-Kis Zoltán egyetemi adjunktus által jegyzett 3. BA-s szakmai gyakorlat (BBN-IKT11-293) eredményeképpen 2014. február 26-án, az MTA Könyvtár és Információs Központban rendezett *Springer workshopon*⁴⁴ Balogh Béla és

Veilinger Tamás informatikus könyvtáros alapszakos hallgatók *Springer e-könyvek kísérleti használata az ELTE-n* témakörben tartottak előadást.⁴⁵ Jelen félévben a *Religion Collection*, *History Collection*, *Grove Music Online*, *Grove Art Online* adattárak elemzése folyik a BBN-IKT11-261 Információs rendszerek foglalkozáson.

A kutatásokat az EK részéről Varga Klára inspirálta. Intézetünk az informatikai és fejlesztési szegmens vezetőjének továbbítja a munkák során keletkező, reményeink szerint a gyakorlatban is hasznosítható eredményeket.

További területek

IFLA publikáció

Itt említjük meg az ELTE négy könyvtárosának tollából született, az IFLA (*International Federation of Library Associations and Institutions*) tanulmánykötetében kézbe vehető *nemzetközi publikációt*, mely a hazai könyvtári fejlesztéseket tárja a nagyvilág elé: „*a magyar fejezet a megközelítés komplex és kritikai jellegével tűnik ki, ami az olvasást némileg megnehezíti ugyan, viszont sokszínű képet ad.*”⁴⁶

Áts József (EK, intézményi MTMT adminisztrátor)
Deák Nóra (ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet Könyvtára, könyvtárvezető)
Kiszl Péter (ELTE BTK KITI, intézetigazgató és tanszékvezető)

Varga Klára (EK Informatikai és fejlesztési osztály, osztályvezető): *Development of Libraries in Hungary. = Libraries in the early 21st century, volume 1 An international perspective. Edited by Ravindra N. Sharma/IFLA Headquarters. Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2012. ISBN 978-3-11-027056-3*

Hevenesi, Kaprinai, Pray gyűjtemény

Hevenesi Gábor (1656–1715), Kaprinai István (1714–1785) és Pray György (1723–1801) jezsuita történészek kéziratos, eredeti és másolati okleveleket is tartalmazó *forrásgyűjteményeinek feldolgozására* az EK pályázati támogatást nyert a *Nemzeti Kulturális Alap (NKA) Közgyűjteményi Kollégiumától*. A 2013. október 30. és 2014. szeptember 30. közötti időszakra eső munka menete:

1. a szkennelt dokumentum átnevezése a rekordnak adott jelzetnek megfelelően (a nyomtatott katalógus alapján);
2. a dokumentumok bibliográfiai leírásának elkészítése az ALEPH integrált könyvtári rendszerben;

3. az adatok feltöltése az EDIT-be;
4. a rekord- és a képfájl összekapcsolása az ALEPH-ben;
5. a rekord küldése az országos adatbázisokba (pl. MOKKA, MOKKA-R, MANDA).

A témában már – előzetes kutatásai, illetve doktori disszertációja révén⁴⁷ – kellő jártassággal rendelkező Németh Katalin egyetemi tanársegéd mellett a projekt közreműködői között szép számmal megtalálhatók hallgatóink is: *Bajcsay Péter Domokos, Farkas Csenge, Katona Réka, Kiss Attila Csaba*. Az EK részéről kapcsolattartónk Székelyné Török Tünde, a Gyűjteménykezelői osztály vezetője.

Ami erősítendő

Ismét áttekintve a 2007-es megállapodásban foglaltakat, jó érzés fogja el e sorok íróját, hiszen a célul kitűzött tevékenységeket – egy-két kivétellel – megvalósítottuk, sőt, *az együttműködés a kezdeti elgondolásoknál jóval szerteágazóbbá és elmélyültebbé is vált*, melyet alátámaszt tanulmányunk terjedelmes volta is. *Adósságunk könyvtörténeti vonalon* súlyos, de nem behozhatatlan. Az EK kincsei ugyanis olyan bázist jelentenek, amelyre nincs példa az országban, de még nemzetközi viszonylatban is elenyésző. Mentségünkre szolgáljon az informatikus könyvtáros alapszakon akkreditált könyvtörténeti szakirányunk – szomorú okból, Voit Krisztina egykori tanszékvezetőnk, doktori programunk alapítójának 2010 tavaszán, tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála miatti – szüneteltetése. Örömmel jelenthetjük, hogy az utódok kinevelése folyamatban, így reményeink szerint a kooperáció újabb ciklusának (következő 7 évének) értékelésekor sikerről számolhatunk be e téren is, hiszen intézetünk mottója: *„Régi az újjal.”*⁴⁸

A kivételes összhang távlatai

Soha nem látott eredmények várhatók a hazai könyvtáros- és információs szakemberképzés vezető képzőhelye, valamint a magyar könyvtárügy meghatározó és unikális gyűjteményének szoros együttműködéséből.⁴⁹ A két szervezeti egység 2007-től folytatott – Kálóczi Katalin és Kiszl Péter által katalizált – együttműködése nyomán az eddigiekben felsorolt tevékenységek olyan lehetőségeket nyitottak meg és reményeink szerint mélyítettek el a jövőben, amelyek mind a KITI, mind az EK *szakmai működési színvonalának jelentős emelését* eredményezik, úgymint:

- az egyetemi tudásvagyon feltárásának egymást erősítő szakszerűségét;
- a kutatói teljesítménymérés és kutatási minőségmenedzsment-rendszer működtetésének közös támogatását;
- a pályázatokon való együttes részvételt, a pályázatok által megjelölt kutatási területek közös gondozását;
- a nemzetközi és magyar partnerkapcsolatok megosztását, bevonását;
- a hálózati együttműködés kiszélesítését nem könyvtári tagokkal;
- a felhalmozódott tudás/tapasztalat/stratégiák közös feldolgozását (benchmarking);
- többoldalú (magyar és külföldi hallgatók, oktatók, kutatók, könyvtárosok, munkaadók, szakmai közönség bevonásával) vitafórum létrehozását a közös foglalkoztatási és egyéb szempontból aktuális kérdésekről;
- az együttműködés keretei között elkészített elemzések, tapasztalatok, publikációk kiadását;
- az érdekképviselői, illetve szakmai szervezetekben közös képviselőt;
- belső képzéseket; felhasználóképzések közös kijelölését, szervezését, részvételét.

Konklúzió

Tanulmányunk mondanivalója egyszerű, s az élet bármely területére könnyűszerrel adaptálható: *„egységben az erő.”* Adott egy intézményen belül két szervezeti egység, amelyek töretlen hittel dolgozó, hivatásukat szerető, közös tettekre kész, egymás tevékenységét megbecsülő (vezető) munkatársai révén nem riválisként, hanem az amúgy is erőteljesen behatárolt forrásokat és lehetőségeket megosztva, azokat a lehető legjobban kihasználva, azaz egymást támogatva, *partnerként* jelennek meg küldetésük teljesítése közben.

Az elektronikus források letöltési ideje egységesen: 2014. május 19.

Köszönettel tartozom mind az ELTE Egyetemi Könyvtár, mind az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet munkatársainak a tanulmányban szereplő adatok összegyűjtésében nyújtott segítségükért.

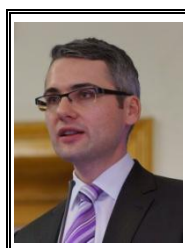
Hivatkozások, megjegyzések

¹ http://portal.uc3m.es/portal/page/portal/biblio/teconomia_documentacion/profesores/emendez és <http://www.uc3m.es/ss/Satellite/UC3MInstitucional/es>

- /ComposicionOrganismo/1371206549244/Vicerrector_ado_de_Infraestructuras_y_Medio_Ambiente*
- ² <http://campus.usal.es/~documentacion/documentacion.php?sec=20&profesor=13> és <http://bibliotecas.usal.es/?q=en/trabajador/jose-antonio>
- ³ <http://www.fsb.unizg.hr/library/oknjiznici.php#povijest>
- ⁴ http://www.unibuc.ro/prof/regneala_m és <http://www.abr.org.ro>
- ⁵ http://www.feek.pte.hu/oktato/dr_Fischerne_prof_dr_Dardai_Agnes_ és <http://www.tudaskozpont-pecs.hu/index.php?m=2&id=55>
- ⁶ <http://www.huminf.u-szeged.hu/index.php/rolunk/munkatarsak/oktato/kokas-karoly> és <http://ww2.bibl.u-szeged.hu/index.php/munkatarsak-munkaterulet-szerint>
- ⁷ <http://www.lib.unideb.hu/hu/vezetoink> és <http://www.inf.unideb.hu/konyvtarinfo/staff.php>
- ⁸ Egyetemi Könyvtár. Kultúrtörténeti gyöngyszem a Belváros szívében. = University Library. A Jewel Box of Hungarian Culture History in the Heart of City. Budapest, Egyetemi Könyvtárért Alapítvány. 2012. 16 p.
- ⁹ http://www.elte.hu/file/szen090323_1m.pdf
- ¹⁰ http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_8mell.pdf
- ¹¹ http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_I.pdf
- ¹² Az ELTE könyvtári hálózatának összetettségét fokozza, hogy nem minden könyvtár tartozik az EKSZ kötelékébe (példaként hozhatjuk a szerződés alapján működő szervezeti egységek, az Egyetemközi Francia Központ és a Konfuciusz Intézet gyűjteményeit).
- ¹³ http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_8mell_fugg.zip
- ¹⁴ A 2013. december 31-i statisztikai adatokat ld.: <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/3062>
- ¹⁵ SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 2001. 198 p. ISBN 9789634634680 és KISZL Péter: Transzparencia és könyvtárosképzés az ELTE BTK-n. = Könyvtári Levelező/lap. 24. évf. 2012. 12. sz. p. 3–10.
- ¹⁶ Az Informatikai és Könyvtártudományi Intézet 2003-ban alakult az ELTE BTK-n a Könyvtártudományi Tanszékből, az Informatika Tanszékből, illetve az Informatikai és Oktatástechnikai Központból. Utóbbi 2008-tól a Gazdasági és Üzemeltetési Hivatal égisze alatt működik. 2005-ben az intézet részévé vált a Főiskolai Könyvtár-Informatika Központ (az ELTE egykori Tanárképző Főiskolai Karának Könyvtár Tanszéke), mely 2008 őszére beolvadt a Könyvtártudományi Tanszékbe. 2006-ban az intézethez csatlakozott az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, amely 2009-ben a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetbe integrálódott. 2012-től az intézet új elnevezése Könyvtár- és Információtudományi Intézet, míg az Informatika Tanszék Információtudományi Tanszékké alakult át.
- ¹⁷ Emlékeztető a 2007. november 28-án az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatói szobájában tartott szakmai megbeszélésről. Készítette: Kiszl Péter egyetemi adjunktus, intézeti titkár; hitelesítette: Kálóczi Katalin főigazgató-helyettes. Megtalálható az ELTE BTK KITI irattárában.
- ¹⁸ <http://www.elte.hu/hir?id=NW-2820>
- ¹⁹ KÁLÓCZI Katalin: Hagyományok és kihívások II. címmel második alkalommal rendezett szakmai napot az ELTE Egyetemi Könyvtár. = Könyvtári Levelező/lap. 24. évf. 2012. 12. p. 10–20.
- ²⁰ <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/3009>
- ²¹ Útmutató az informatikus könyvtáros alapképzésben (BA) nappali tagozaton teljesítendő szakmai gyakorlatokhoz (http://lis.elte.hu/OKTATAS/pdf/BA_szakgyak.pdf) Budapest, ELTE BTK KITI, 2013. 10 p.; Útmutató az informatikus könyvtáros mesterképzésben (MA) nappali tagozaton teljesítendő szakmai gyakorlatokhoz (http://lis.elte.hu/OKTATAS/pdf/MA_szakgyak.pdf) Budapest, ELTE BTK KITI, 2013. 4 p.; Útmutató az informatikus könyvtáros mesterképzésben (MA) levelező tagozaton teljesítendő szakmai gyakorlatokhoz (http://lis.elte.hu/OKTATAS/pdf/MAL_szakgyak.pdf) Budapest, ELTE BTK KITI 2013. 4 p. A tanulmányunkban szereplő tantárgyak beazonosítására szolgáló hálótervek elérhetősége: <http://lis.elte.hu/OKTATAS>
- ²² Az ELTE-n belüli könyvtárakban teljesített szakmai gyakorlatok száma összesen 425, mivel 1 gyakorlatot nem könyvtárban végeztek el (ELTE Karrierközpont). Korábban már említettük, hogy nem minden könyvtár tagja az EKSZ-nek (Egyetemközi Francia Központ, Konfuciusz Intézet, ELTE-CEU Középkortudományi Könyvtára), így az ott eltöltött 7 gyakorlattal csökkentett 418 rendelhető az EKSZ-hez.
- ²³ <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/1134>
- ²⁴ Sipka Júlia, az IQSOFT Rt. marketing és kereskedelmi igazgatójának tájékoztató levele a Nyitott Napok 1995. évi programjairól. Megtalálható az ELTE BTK KITI irattárában.
- ²⁵ HANGODI Ágnes: Nyitott napok – elkezdődött a második előadás-sorozat. = Könyvtári Levelező/lap. 8. évf. 1996. 2. sz. p. 29–30.
- ²⁶ Nyitott Napok – 1996. ősz. = Könyvtári Levelező/lap. 8. évf. 1996. 3. sz. p. 34.

- ²⁷ Nyitott Napok 1997. 1. félév. Kézirat Voit Krisztina aláírásával az ELTE BTK KITI irattárban. 1997. január. p. 2.
- ²⁸ <https://edit.elte.hu/jspui/bitstream/10831/79277/ikr/2013.pdf>
- ²⁹ <http://elte-lis.blogspot.hu/2012/03/hunteka-az-oktatasban.html>
- ³⁰ BODA Gáborné Köntös Nelli: Könyvtári önértékelés: a minőség értékelése a dokumentum-leírásban. Doktori értekezés. Témavezető: Sebestyén György. Budapest, ELTE BTK. 2013. 269 p.
- ³¹ BODA Gáborné Köntös Nelli: Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer könyvtári adaptálásának lehetőségei, Id. jelen TMT lapszám. p. 267–274.
- ³² KÖNTÖS Nelli (összeáll.): 5. kritérium; Folyamatok. = Ficzko Zsuzsanna (szerk.); ELTE EKSZ K21 Önértékelés-irányító team (szerk.): Útmutató az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat önértékeléséhez: 1. számú változat. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár. 2010. p. 53–59. és BODA Gáborné Köntös Nelli (összeáll.): 5. kritérium; Folyamatok. = Ficzko Zsuzsanna (szerk.); ELTE EKSZ K21 Értékelésirányító csoport (szerk.): Módszertani útmutató az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat önértékeléséhez: 2. számú változat. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár. 2012. p. 46–52.
- ³³ BODA Gáborné Köntös Nelli: Moodle az ELTE Egyetemi Könyvtárban: e-learning keretrendszerrel támogatott könyvtári önértékelés. = TMT, 59. évf. 2012. 7. sz. p. 278–292.
- ³⁴ BODA Gáborné Köntös Nelli: A folyamatmenedzsment szerepe és jelentősége az EKSZ minőségirányítási rendszerében. = Könyvtári Levelező/lap. 25. évf. 2013. 1. sz. p. 3–9.
- ³⁵ Az ELTE könyvtárosainak hírlevele. 2009/09. 1. p. http://www.wteszt.elte.hu/file/kolibri_0909.pdf
- ³⁶ <http://www.btk.elte.hu/hir?id=NW-1475>
- ³⁷ <http://www.kortaronline.hu/2013/05/irodalom-fodor-andras/15853> és FODOR János: Fodor András hálózati életműkiadásról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 5. sz. p. 31–38.
- ³⁸ <http://elte-lis.blogspot.hu/2013/04/vincze-erika-fecit-cimu-kiallitasanak.html> és MACZÓ Péter: Vincze Erika kalligráfiairól. = Magyar Grafika. 57. évf. 2013. 2. sz. p. 66–73.
- ³⁹ <http://elte-lis.blogspot.hu/2012/06/vincze-erika-tipo-grafus-kiallitasa-az.html>
- ⁴⁰ <http://elte-lis.blogspot.hu/2012/04/vendegunk-lesz-prof-ragnar-audunson.html>
- ⁴¹ http://www.btk.elte.hu/file/konyvtari_brosura.pdf
- ⁴² Folyamatban lévő közbeszerzési eljárások: Az ELTE Egyetemi Könyvtár műemlék épületének energetikai korszerűsítése, gépészeti- és homlokzati nyílászáró rekonstrukciója (KEOP-2012-5.6.0-EMMI-05) http://www.elte.hu/file/kbsz_2014_ek_felujit_AF.pdf
- ⁴³ FODOR János: A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben, Id. jelen TMT lapszám, p. 275–294.
- ⁴⁴ <http://eisz.mtak.hu/?p=1725>
- ⁴⁵ http://eisz.mtak.hu/wp-content/uploads/2014/03/springer_ws_vetites_bb-vt_20140226.pdf
- ⁴⁶ A kötet, s benne a magyar szerzők tollából származó tanulmány recenzióját ld.: KOLTAY Tibor: Egy fontos és egyenetlen könyv a 21. század könyvtárügyéről: Libraries in the early 21st century. = Könyvtári Figyelő. 58. évf. 2012. 3. sz. p. 588–590.
- ⁴⁷ NÉMETH Katalin: A vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény. = Könyvtári Figyelő. 2011. 57. évf. 4. sz. p. 774–778. és NÉMETH Katalin: Könyvtári menedzsment a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjteményben. Doktori értekezés. Témavezető: Kiszl Péter. Budapest, ELTE BTK. 2013. 169 p.
- ⁴⁸ Vö. KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai. = TMT. 57. évf. 2010. 1. sz. p. 3–14.
- ⁴⁹ A két intézmény közös vezetése kapcsán ld.: Kálóczi Katalin továbbra is megbízott az ELTE EK élén. = KIT Hírlevél, 2014. január 24. http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=kaloczi_katalin_tovabbra_is_megbizott_az_elte_ek_elen

Beérkezett: 2014. V. 28-án.

	<p>Kiszl Péter habilitált egyetemi docens, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatója, Információtudományi Tanszékének és Könyvtártudományi doktori programjának vezetője. E-mail: kiszl.peter@btk.elte.hu</p>
---	--

Boda Gáborné Köntös Nelli

Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer könyvtári adaptálásának lehetőségei

A könyvtári minőségfejlesztési tevékenységek, így a szervezeti önértékelés sem nélkülözheti a modern infokommunikációs eszközök bevonását, melyekkel az értékelés hatékonyabban és rövidebb idő alatt végezhető el, mintha hagyományos adatfelvételi és értékelési módszereket alkalmaznánk. A szervezeti önértékelés automatizálásának egyik innovatív megoldása a magyar közigazgatási intézmények által 2006 óta alkalmazott CAF (Common Assessment Framework) online önértékelés-támogató rendszer. A szerző célja a program által nyújtott lehetőségek bemutatása, valamint a könyvtári adaptációjához szükséges fel tételek összefoglalása.

Napjainkban egyre több hazai könyvtár fedezi fel a minőségirányításban rejlő lehetőségeket, a fejlődés és a fejlesztés új útjait és válik egyre inkább elkötelezetté aziránt, hogy szolgáltatásainak javítása, fejlesztése érdekében tudatos erőfeszítéseket tegyen. A tudatos erőfeszítések sorában, az alkalmazott minőségfejlesztési technikák és módszerek közül a közigazgatás és a kulturális szféra számára kiemelt jelentőséggel bír a szervezeti önértékelés, amelyet számos nemzeti és nemzetközi program támogat. A könyvtárak szervezeti önértékelésének vezérfonala a *Könyvtári Minőségügyi Bizottság* által 2010-ben kidolgozott *Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK)*. [1] A modellben meghatározott 9 kritérium és 28 alkritérium vizsgálata által azonosíthatóvá és értékelhetővé válnak a szervezetek tevékenységében rejlő problémák, valamint a szervezetek eredményességét és hatékonyságát leginkább befolyásoló tényezők, amelyek alapján az intézmények meghatározhatják erősségeiket és gyengeségeiket, továbbá intézkedési tervet dolgozhatnak ki teljesítményük továbbfejlesztésére.

Az *Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Egyetemi Könyvtári Szolgálatában (EKSz)* 2010-ben és 2013-ban elvégzett szervezeti önértékelések tapasztalatai egyértelműen azt mutatták, hogy egy nagy létszámú, több szolgáltatási hellyel rendelkező, komplex szervezetben a felmérések előkészítésének, lebonyolításának és kiértékelésének hatékonyságát döntő mértékben befolyásolják az alkalmazott szoftveres megoldások. Az EKSz K21 – *Könyvtári minőségfejlesztési programja* már a kezdetektől nagy hangsúlyt fektet a hálózati könyv-

tárak együttműködését támogató megfelelő informatikai háttér kialakítására. A K21 projekt megvalósításában és a munkacsoportok tevékenységének szervezésében 2008 óta kiemelt szerepet tölt be az ELTE e-learning rendszere, a Moodle. [2] A teamunkát támogató elektronikus környezet, a kommunikáció új csatornáit megnyitó fórumok és üzenetküldő funkciók láthatatlan szálakkal fűzték egyre szorosabbra a kapcsolatot az egymástól szervezetileg és földrajzilag is távollevő munkatársak között. 2013 nyarán további online önértékelés-támogató rendszer bevonásának a lehetősége merült fel, a *Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Közigazgatás-fejlesztési és Stratégiai Tervezési Főosztálya* által koordinált, a hazai közigazgatási intézmények számára kialakított CAF online szoftver adaptálásával.

Automatizált szervezeti önértékelés a magyar közigazgatásban

A közigazgatási intézményekkel szemben egyre inkább elvárás, hogy növekedjen az igazgatási munka hatékonysága és minősége, alakuljon ki egy egyszerűbb, gyorsabb, költségtakarékosabb közigazgatás. [3] A közigazgatás minőségfejlesztésének kérdését nemcsak az *Európai Unió* kezeli fontos területként, hanem ebbe az irányba mutatnak a hazai kezdeményezések is, melyek elsősorban a közszolgáltatások színvonalának jelentős javítására és az ügyfélközpontú rendszerek kiépítésére helyezik a hangsúlyt. [4] Az 1052/1999. (V. 21.) Korm. határozat értelmében „lehetőség szerint be kell vezetni, és alkalmazni kell a közigazgatás-

ban a korszerű minőségbiztosítási rendszereket”. [5] Az 1057/2001. (VI. 21.) Korm. határozat ugyan csak arról rendelkezik, hogy el kell készíteni az Európai Unióban kidolgozott Közös Értékelési Keretrendszer (Common Assessment Framework – CAF) hazai adaptációját, és meg kell kezdeni az alkalmazását az országos programban rögzítendő ütemezés szerint. [6] 2003-ban megalapították a *Magyar Közigazgatási Minőségi Díjat*. [7] „A közigazgatási szolgáltatások korszerűsítési programjáról szóló 1113/2003. (XI. 11.) Korm. határozat [8] pedig már kifejezetten a CAF modell elterjedését kívánta elősegíteni, amikor az egységes módszertan kiadásáról, illetve a pályázati támogatási rendszer létrehozásáról döntött.” [9]

A CAF modell első nemzeti verziója 2002-ben jelent meg. Felülvizsgálatára először 2006-ban került sor, majd 2012-ben az Európai Unió közigazgatásért felelős főigazgatóinak döntése értelmében újabb módosításokkal egészítették ki a korábbi modellt, melynek nemzeti változatát és a hozzá kapcsolódó útmutatót 2013 tavaszán készítette el a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. [10] Jelenleg hazánkban a közigazgatást érintő minőségügyi fejlesztések kidolgozásáért felelős szerv a *Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) Közigazgatás-fejlesztési és Stratégiai Tervezési Főosztálya*. A főosztály egyrészt koordinálja a CAF modell hazai közigazgatási alkalmazásait, másrészt pedig ellátja a közigazgatási intézmények számára ingyenesen elérhető CAF online kérdőívkitöltő szoftver adminisztrátori feladatait. [11] A 2013-as CAF modell online alkalmazásának elősegítése érdekében továbbfejlesztették a korábban már sikeresen működő CAF online rendszert is. [12]

A CAF online rendszer bemutatása

Az internetalapú szolgáltatás egyaránt támogatja az önértékelési folyamat teljes körű, felhasználóbarát, elektronikus megvalósítását, az egymástól földrajzilag távol levő és szervezetileg is tagolt, hierarchikus felépítésű intézmények értékeléseinek összehangolását és központi kezelését. A *DirectCybernetics Kft.* és a *WINKELSOFT Bt.* által közösen kifejlesztett szoftverrendszer képes arra, hogy

- helyettesítse a nagy költséggel beszerezhető speciális eszközöket;
- nagy mennyiségű adatot tudjon hatékonyan kezelni;

- biztosítsa a kommunikációt az intézmények felé és fogadja az onnan beérkező adatokat;
- az elektronikus formán kívül támogassa a papíralapú adatgyűjtést is;
- tetszőleges szerkezetű kérdőíveket tudjon előállítani és kezelni;
- lehetőséget adjon az intézmények számára, hogy az adott kérdőívet a saját igényeikhez tudják igazítani;
- biztosítsa az adatok különböző szempontok szerinti kiértékelését. [13]

A rendszer kipróbálását minden érdeklődő számára ingyenesen és korlátozások nélkül biztosítja a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. A tesztrendszer használatához szükséges hozzáférés online űrlap kitöltésével igényelhető, a <https://caf.kim.gov.hu/> címen. A tesztrendszer az ún. éles alkalmazással megegyező módon épül fel, szervezeti koordinátorként és felhasználóként egyaránt dolgozhatunk benne. Koordinátorként a következő hat alapvető funkcióval ismerkedhetünk meg, amelyek egy szervezet önértékelésének sikeres lebonyolításához nélkülözhetetlenek:

- a szervezet regisztrálása;
- a szervezet saját önértékelési kérdőívének létrehozása, a szervezet profiljának megfelelő központi kérdőív-alapsablon testre szabásával;
- az értékelésben részt vevő személyek megadása, hozzáférésük biztosítása;
- a felmérés elindítása, menedzselése, majd lezárása;
- a konszenzusteremtés támogatása;
- a felmérés eredményének kiértékelése.

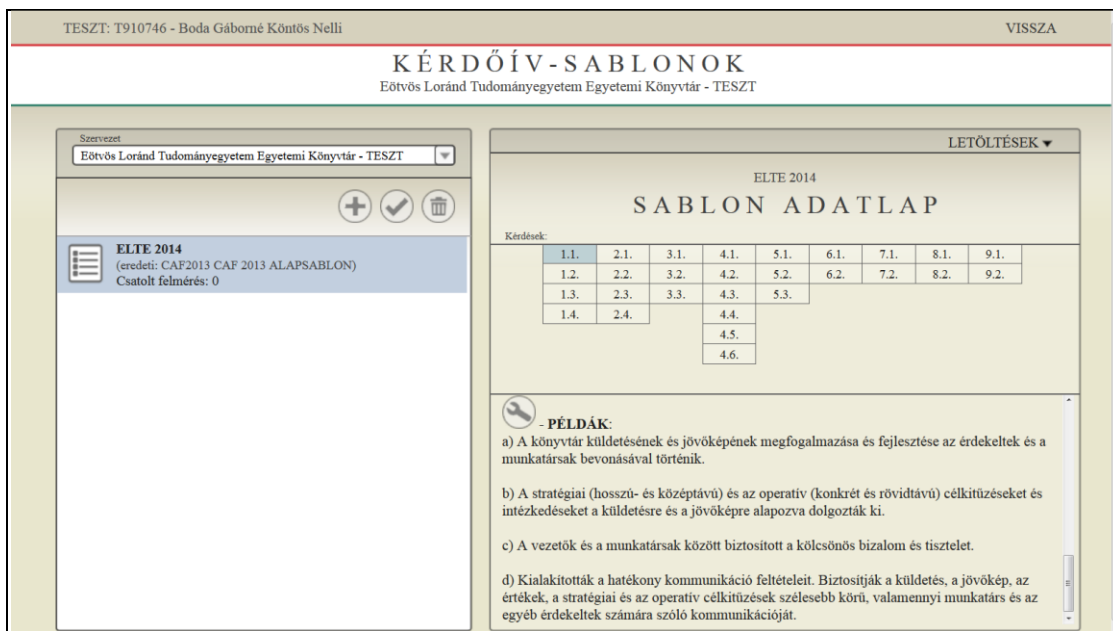
A szervezeti koordinátor, illetve projektvezető felelős a szervezet és alszervezeteinek regisztrálásáért a CAF online rendszerben. Az intézményi adatlapon a szervezet legfontosabb azonosítóit és a képviselőre jogosult személy(ek) nevét kell megadni, illetve rendelkezni kell a rendszerben végzett felmérések nyilvánosságáról, az eredmények látthatóságáról.

Az intézményi önértékelési kérdőívek

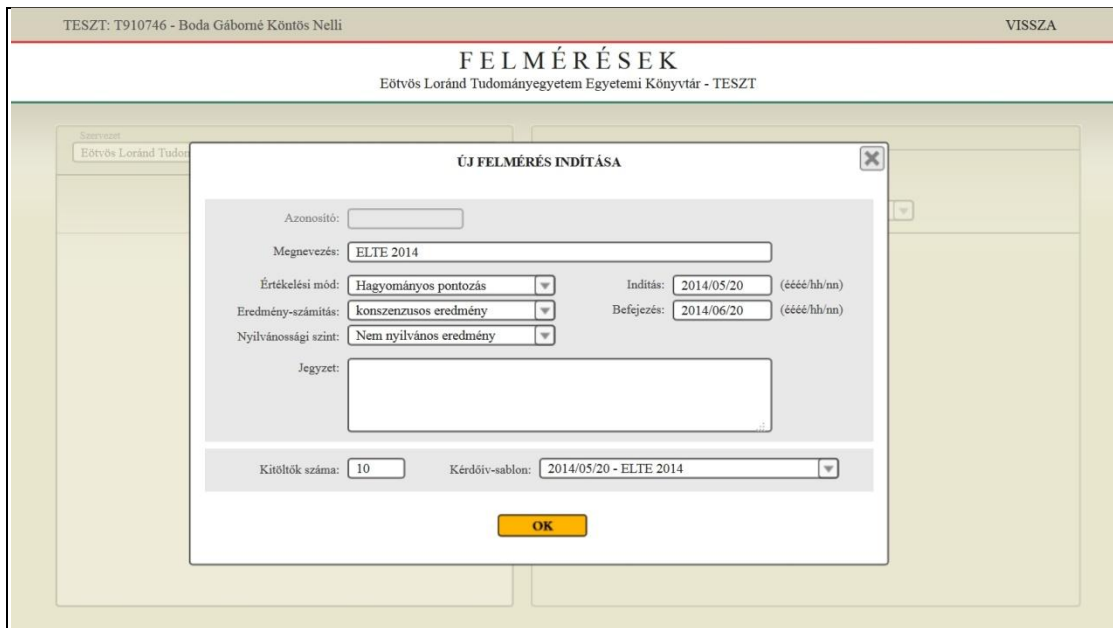
A felmérés elindításának első lépése a szervezet saját önértékelési kérdőívének összeállítása, melyhez központi alapsablonok állnak rendelkezésre (pl. CAF 2013 alapsablon, CAF 3.0 sablon, Munkaügyi CAF, Rendvédelmi CAF). A CAF online rendszer lehetővé teszi, hogy a felmérést végző szervezetek koordinátorai a megfelelő kérdőív-sablon letöltését követően módosíthassák, kiegészíthessék azt, a saját szervezetük igényeinek megfe-

lelő segítő példák beépítésével (1. ábra). A segítő példák kulcsfontosságú elemei az önértékelésnek, mivel lehetséges vizsgálati területeket javasolni ahhoz, hogy megállapíthassuk, a szervezet milyen módon tesz eleget az alkritériumokban megfogalmazott követelményeknek. A központi alapsablonok többi eleme, a CAF modell kritériumai és alkritériumai nem módosíthatók, biztosítva ezáltal az önértékelések összehasonlíthatóságát más szervezetek eredményeivel.

Új felmérés csak akkor indítható a rendszerben, ha előzetesen már létrehoztuk az intézmény saját önértékelési kérdőívét. A felmérés azonosítására szolgáló adatlapon (2. ábra) meg kell adni a projekt elnevezését, az időtartamát, a kitöltő személyek számát, az alkalmazott központi alapsablon nevét, valamint dönteni kell a pontozási rendszerről és az eredményszámítás módszeréről, továbbá rendelkezni kell az eredmények nyilvánosságáról is.

1. ábra Önértékelési kérdőív intézményre szabása a CAF online rendszerben

2. ábra Új felmérés indítása a CAF online rendszerben

A felmérésekhez tetszőleges számú kitöltő személyt rendelhetünk hozzá. A felhasználók bejelentkezéséhez szükséges, a rendszer által automatikusan generált azonosítókat és jelszavakat a felmérés koordinátora a CAF online rendszeren keresztül e-mailben juttatja el az értékelőkhöz, akik névvel vagy akár anonim módon is részt vehetnek az önértékelésben. A rendszert úgy alakították ki, hogy a felmérés időtartama alatt a koordinátor folyamatosan követheti az értékelők előrehaladását a kérdőív kitöltésében anélkül, hogy abban bármit megváltoztatna.

Pontozás a CAF online rendszerben

A CAF online rendszer a kérdőívek kitöltéséhez két különböző pontozási rendszert kínál, melyek közül a szervezet saját kérdőívének létrehozása során, az önértékelés koordinátorának kell kiválasztani az alkalmazott értékelési módszert. Ha

gyománypontozás esetén az önértékelés minden alkritériumához egyetlen 0 és 100 közötti pontszámot kell rendelni. A finomhangolt pontozás kiválasztásával pedig lehetőség nyílik arra, hogy minden alkritériumot a PDCA-ciklus négy elemének megfelelően, négy 0 és 100 közötti pontszám automatikusan kiszámolt átlagával értékeljünk.

Az önértékelési kérdőív kitöltése

A CAF online felhasználói felülete könnyen kezelhető és áttekinthető szerkezetben tartalmazza az értékelők által elérhető funkciókat. Az azonosítóval és jelszóval történő bejelentkezést követően azonnal az aktuális felmérés kérdőívéhez érkezünk (3. ábra). Az értékelői felület három fő részre osztható, fentről lefelé haladva: az alkritériumok értékelésében való előrehaladást jelző táblázatra, a négyelemű menüsorra és az önértékelési kérdőívre.

KÉRDŐÍV
Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár - TESZT

575829001 JELSZÓVÁLTÁS LETÖLTÉS SÚGÓ KILÉPÉS

1. VEZETÉS
A képviselői demokráciában a választott politikusok hozzák meg a stratégiai döntéseket és határozzák meg a politikai célokat. A közzesektor vezetői szakértelmük alapján tanácsot adnak a politikusoknak a közpolitikai kialakításához és megvalósításához.
A CAF egyértelmű különbséget tesz a közzeszférán belül a politikai vezetés és a közszolgálati szervek (szakmai) vezetése között, miközben hangsúlyozza a két szereplő közötti együttműködés fontosságát.
A CAF modell 1. kritériuma a szervezetben belüli felelős beosztásokat betöltő munkatársak tevékenységére, vagyis a vezetés szerepvállalásának értékelésére összpontosít. Munkájuk összetett. Jó vezetőként* a szervezet céljainak egységes és egyértelmű meghatározásáért felelnek, olyan környezetet teremtve, amelyben a szervezet jól működhet, és a munkatársak a legjobb képességeik szerint dolgozhatnak; együttműködésükkel a szervezet működéséhez szükséges

PÉLDÁK

- A könyvtár küldetésének és jövőképeinek megfogalmazása és fejlesztése az érdekeltet és a munkatársak bevonásával történik.
- A stratégiai (hosszú- és középtávú) és az operatív (konkrét és rövidtávú) célkitűzéseket és intézkedéseket a küldetésre és a jövőképre alapozva dolgozták ki.
- A vezetők és a munkatársak között biztosított a kölcsönös bizalom és tisztelet.
- Kialakították a hatékony kommunikáció feltételeit. Biztosítják a küldetés, a jövőkép, az értékek, a stratégiai és az operatív célkitűzések szélesebb körű, valamennyi munkatárs és az egyéb érdekeltet számára szóló kommunikációját.

ÉRŐSSÉGEK
Az erősségek kitöltése kötelező!

FEJLESZTENDŐ TERÜLETEK
A fejlesztendő területek kitöltése kötelező!

ÉRTÉK
50

INDOKLÁS (BIZONYÍTÉKOK, TÉNYEK)
Kötelező dokumentumok:
- Minőségi kézikönyv.
- A könyvtár minőségpolitikája.
- A szervezeti felépítés ábrája (organogram).
- Belső és külső kommunikációs terv.
- Továbbképzési tervek.
Ajánlott dokumentumok:
- A munkatársi önértékelés eredményei.

1/28
Értékel: 1 (4%)

3. ábra A CAF online rendszer értékelői felülete

A kérdőív kitöltésének aktuális állapotát mutató táblázat oszlopai a CAF modell kilenc kritériumát, sorai pedig az egyes kritériumokhoz tartozó alkritériumokat jelenítik meg. A táblázat kitöltött mezői a már értékelt, az üresek pedig a még megválaszolásra váró alkritériumokat mutatják. A már értékelt alkritériumok sorszáma mögött az értékelő által adott pontszám látható. A menüsorban elérhető funkciók segítségével az értékelő megváltoztathatja belépési jelszavát, letöltheti az online kérdőív nyomtatható változatát és a sűgóra kattintva további segítséget kaphat a rendszer használatához, illetve munkájának befejezésekor kiléphet a rendszerből.

A kérdőív egy-egy alkritériumának értékelése négy lépésből áll. A 3. ábra bal oldalán látható példák segítségével három szöveges mezőt (erősségek, fejlesztendő területek, indoklás) kell kitölteni, majd az érték mezőbe *hagyományos pontozás* esetén egyetlen 0 és 100 közötti pontszám írható; *finomhangolt pontozásnál* négy mező jelenik meg, valamint az automatikusan kiszámolt átlagukat megjelenítő végső értékmező. A rendszer csak akkor fogadja el és tekinti befejezettnek egy alkritérium értékelését, ha azt a kitöltő szövegesen megindokolta. A kérdőívben lapozni az oldal alján és tetején lévő balra, illetve jobbra mutató nyilakkal lehet. Lapozás közben a kitöltött mezők tartalmát automatikusan menti a program. A kérdőív jobb alsó sarkában, a navigációs gombok alatt a már kitöltött alkritériumok darabszáma szerepel, illetve egy százalékos érték, amely jelzi, hogy az értékelés hány százaléka készült el.

A konszenzus kialakításának támogatása

A szervezeti kérdőív összeállításakor kiválasztható, hogy a felmérés eredményének számítása konszenzusos vagy átlagolt eredmény legyen. A KKÉK által elvárt konszenzusteremtéshez önálló űrlapot biztosít a koordinátori felületen a CAF online rendszer (4. ábra), amelyen minden értékelőnek az adott alkritériumra vonatkozó pontszáma látható. A csoportos megbeszélést követően a végső értékelés így nem csupán matematikai számítások eredményeként létrejövő pontszám, hanem egy reprezentatív csoport, bizonyítékokkal alátámasztott, közös álláspontját tükröző, a lehetséges fejlesztési irányokat kijelölő dokumentum.

A felmérés eredményeinek megjelenítési lehetőségei

A felmérés eredményét a CAF online rendszer több különböző módon képes megjeleníteni, me-

lyek nélkülözhetetlenek az önértékelés eredményeit bemutató jelentés, illetve intézkedési terv elkészítéséhez. A felmérés befejezését követően letölthetők többek között az értékelési átlagok kritériumonként és alkritériumonként, az értékelés eredménye a szöveges válaszokkal együtt alkritériumonként vagy értékelők szerint, a konszenzus eredménye, értéktáblája, illetve szöveges eredménye, továbbá sugárdiagramként megjeleníthető az értékelések átlaga és a konszenzusérték is.

A CAF 2013 modell és a KKÉK összehasonlítása

Ahhoz, hogy az eredetileg a közigazgatási intézmények önértékeléséhez létrehozott CAF online rendszer alkalmazhatóvá váljon a könyvtárak és esetleg más közgyűjtemények önértékelési projektjének menedzselésére, mindenekelőtt a két szakterületen működő értékelési modellek közti eltéréseket kell számba venni. A tapasztalatok birtokában kezdődhet meg a könyvtári igényeknek megfelelő, központi kérdőív alapsablon létrehozása. A rendszer könyvtári alkalmazhatóságát vizsgálva, a két szakterületen működő önértékelési modell összehasonlítását és a köztük lévő különbségek azonosítását követően, a KKÉK segítő példáinak beépítésével készült el a CAF online rendszerben az *Egyetemi Könyvtár* intézményspecifikus kérdőíve, a CAF 2013 elnevezésű alapsablon felhasználásával.

A hazai könyvtárak önértékelésének szakmai szempontjai – a közigazgatási intézményekhez hasonlóan – az EU tagállamai által elfogadott Közös Értékelési Keretrendszer, a Common Assessment Framework (CAF) alapján kerültek kialakításra, így számos formai és tartalmi azonoság fedezhető fel a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer és a közigazgatási intézmények által alkalmazott, 2013-ban továbbfejlesztett nemzeti CAF modell között. A CAF online rendszer könyvtári alkalmazhatósága érdekében azonban különös figyelmet kell szentelni a két értékelési rendszer között, a kritériumok és alkritériumok, illetve a segítő példák szintjén, valamint a pontozás terén tapasztalható eltérések felderítésének.

A kritériumok szintje

A közigazgatási intézményekben alkalmazott Közös Értékelési Keretrendszer és a hazai könyvtárak számára kidolgozott Könyvtári Közös Értékelé-

KONSZENZUS
Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár - TESZT

TESZT: T910746 - Boda Gáborné Köntös Nelli

LETÖLTÉSEK ▾ VISSZA

1. VEZETÉS
A képviseleti demokráciában a választott politikusok hozzák meg a stratégiai döntéseket és határozzák meg a politikai célokat. A közszeaktor vezetői szakértelmük alapján tanácsot adnak a politikusoknak a közpolitikai kialakításához és megvalósításához. A CAF egyértelmű különbséget tesz a közszférán belül a politikai vezetés és a közszolgálati szervek (szakmai) vezetése között, miközben hangsúlyozza a két szereplő közötti együttműködés fontosságát. A CAF modell 1. kritériuma a szervezetben belüli felelős beosztásokat betöltő munkatársak tevékenységére, vagyis a vezetés szerepvállalásának értékelésére összpontosít. Munkájuk összetett. Jó vezetőként* a szervezet céljainak egységes és egyértelmű meghatározásáért felelnek, olyan környezetet teremtenek, amelyben a szervezet jól működhet, és a munkatársak a legjobb képességeik szerint dolgozhatnak; együttműködésük kell a szervezet működtetéséhez szükséges

1/28

VÁLASZOK

Megjelenő adatok: Csak érték ▾
Sorrend: Kód alapján ▾

Kritérium	Érték
1. 575829001	50
2. 575829002	20
3. 575829003	60

ÉRTÉK
40

Válaszolt
3

Átlag
43

Szórás
17

INDOKLÁS
Indoklás

ERŐSSÉGEK
Erősségek

FEJLESZTENDŐ TERÜLETEK
Fejlesztendő területek

4. ábra Konszenzusteremtés a CAF online rendszerben

si Keretrendszer összehasonlítása során, az önértékelés kilenc kritériuma esetében megállapítható, hogy az eltérések csak megnevezésbeli és nem tartalmi különbségeken alapulnak. A két szakterület jellegzetességeit tükrözik, semmiképp sem állnak ellentmondásban egymással.

Az alkritériumok szintje

A két önértékelési keretrendszer közötti első lényeges eltérés az alkritériumok szintjén mutatkozik. A Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszerben az 1. kritériumhoz (Vezetés) öt alkritérium (1.1.–1.5.) tartozik, míg a CAF 2013 modellben négy (1.1.–1.4.). A KKÉK 1.5-ös alkritériuma a vezetőség minőségkultúrával kapcsolatos magatartását vizsgálja. A CAF 2013 modell 1.2-es alkritériumának segítő példáit (5., 7., 8., 9., 10.) [14], valamint az 1.3-as alkritérium példáit (8., 9.) [15] látva azonban kiderül,

hogy ez a szempont jelen van a közigazgatási intézményekre érvényes modellben is.

Szintén különbség a két értékelési keretrendszer között, hogy a KKÉK-ben a 3. kritériumhoz (Emberi erőforrások) négy alkritérium (3.1.–3.4.) tartozik, míg a CAF 2013 modell azonos kritériumához három (3.1.–3.3.). A KKÉK 3.4-es alkritériuma a munkatársak teljesítményének elismeréséről, értékeléséről és jutalmazásáról szól. A CAF 2013 modell mindezt a 3.1-es alkritériumnál értékeli, erre enged következtetni a 4. és az 5. segítő példa (4 - Átlátható, objektív kritériumokat tartalmazó, a felvételre, az előléptetésre, az illetményre, a jutalmakra és a vezetők kiválasztására vonatkozó alapelvek és politika kialakítása és bevezetése. 5 - A teljesítmény elismerését támogató szervezeti kultúra kialakítása (pl. az egyének és csoportok teljesítményének elismerését szolgáló átlátható jutalmazási rendszer kialakítása és működtetése). [16]

Az utolsó két eltérés a CAF 2013 modell és a KKÉK alkritériumai között a 4. kritériumnál (Partnerkapcsolatok és erőforrások) tapasztalható. Az első: a CAF 2013 modell a külső és a belső partnerekre vonatkozó adottságokat két önálló alkritériumban vizsgálja (4.1.–4.2.), a KKÉK ezeket a 4.1-es alkritériumban egyszerre tárgyalja. A második: a CAF 2013 modell külön alkritériumként kezeli a technológiára (4.5.) és a vagyontárgyakra (4.6.) vonatkozó kérdéseket, a KKÉK viszont egyesíti és egy közös alkritériumba (4.3.) vonja össze őket.

A segítő példák szintje

Az összehasonlítás harmadik szintjén, a segítő példák közötti eltérések elemzése szükségtelen, mivel a különbségek egyrészt a két szakterület jellegéből, másrészt pedig az intézményspecifikus vonásokból adódnak, így e téren az egységesség iránti igény fel sem merülhet. A példák számát illetően azonban elmondható, hogy a legnagyobb készlettel a CAF 2013 modell rendelkezik, összesen 254-gyel; ezt követi az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat második önértékelésének kérdőíve 170 vizsgálati területtel, majd a KKÉK, a maga 137 példájával.

Javaslatok a CAF online rendszer könyvtári adaptálásához

A CAF online rendszerrel való megismerkedést és a koordinátori, illetve az értékelői felületen történő eligazodást jelentős mértékben segítik a két felhasználói csoport számára készített kezelési útmutatók. A rendszer könyvtári alkalmazásának megkezdése előtt kiemelten fontos lenne a koordinátorok és az értékelők számára összeállított kezelési útmutatók bizonyos részeinek könyvtári példákkal történő kiegészítése.

Az értékelési alapsablon és intézmény specifikus alkalmazása

A rendszer lehetővé teszi, hogy a felmérést végző szervezetek koordinátorai a központi kérdőív-alapsablon letöltését követően módosíthassák azt a saját szervezetük igényeinek megfelelő példák hozzárendelésével az egyes alkritériumokhoz. Ahogy nincs két egyforma könyvtár, úgy nincs két egyforma önértékelés és példakészlet sem, erre hívja fel a figyelmet a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer is. A CAF online rendszer könyvtári alkalmazásának legfontosabb feltétele a könyvtári igényeknek megfelelő központi kérdőív-alapsablon

létrehozása a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer kritériumai és alkritériumai alapján, melyet a Könyvtári Minőségügyi Bizottság dolgozott ki 2010-ben.

A pontozási rendszer jellegzetességei

A pontozási rendszert tekintve a KKÉK a CAF online rendszer egyszerűsített számítási rendszeréhez, a *hagyományos pontozási rendszerhez* áll a legközelebb, mivel minden alkritériumot egyetlen 0 és 100 közötti pontszámmal kell értékelni. Ennek megfelelően például az 5. kritérium mindhárom alkritériumára maximálisan 100 pont adható, összesen tehát 300 pont. A CAF 2013 modelltől eltérően, a KKÉK pontozási rendszerének egyediségét a kritériumok közötti *belső súlyozás* adja. Az egyes alkritériumoknál elért pontszámok az adott alkritériumhoz rendelt, különböző nagyságú (0,24 és 0,8 közötti) szorzókkal együttesen adják ki az alkritérium végső pontértékét. Így az előző példánál maradván, az 5. kritérium három alkritériumára külön-külön legfeljebb 100 pont adható, azonban az első két alkritérium szorzója 0,37, a harmadiké 0,36. Az 5. kritériumra tehát összesen 110 pont adható. További különbség a CAF 2013 modellhez képest, hogy a könyvtári önértékelési táblákban a pontszám, az erősségek és a fejlesztendő területek mellett rögzíthetők az intézkedési elemek is.

A konszenzusos döntés kialakítása

A konszenzus kialakítása, a végső pontszámok csoportos megbeszélése a KKÉK alapján végzett felmérés esetében alapkövetelmény, átlagolt eredmény nem számítható. Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat könyvtáraiban elvégzett két önértékelés folyamán, a 4-5 fős önértékelő csoportokat külső moderátorok segítették a konszenzus kialakításában. A moderátorok feladata az volt, hogy biztosítsák a csoporton belüli eltérő vélemények érvényesülését és így ezek egyenlő súllyal érvényesülhessenek a végső pontozás során. A CAF online rendszerben működő konszenzusteremtő felület tökéletes megoldást jelent ehhez – az általunk „összeolvasásnak” nevezett – művelethez.

Összefoglalás

A szervezetek önértékelése rendkívül összetett, számos érintett mozgósításával megvalósítható tevékenység, melynek gyakorlati kivitelezése során érdemes megvizsgálni a rendelkezésre álló támogató informatikai háttér által kínált előnyöket. Úgy gondolom, hogy az eredetileg a közigazgatási

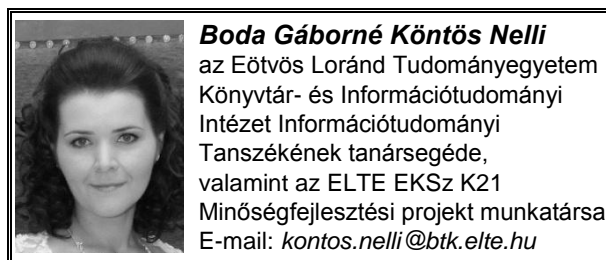
intézmények szervezeti önértékelését támogató CAF online rendszert a hazai könyvtárak is sikeresen alkalmazhatják önértékelési tevékenységük támogatására. Ennek érdekében kiemelten szükség lenne egy speciálisan a könyvtárak számára, a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer alkritériumai, vizsgálati területei (segítő példái) és pontozási rendszere alapján kialakított központi kérdőív alapsablonra, elősegítve ezáltal azt, hogy a minőségi szemlélet iránt elkötelezett közgyűjtémények is bekapcsolódhassanak az országos, illetve nemzetközi szintű felmérésekbe.

Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet Kálóczi Katalinnak, a K21 projekt vezetőjének, aki lehetővé tette számomra, hogy az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének képviselőjeként bekapcsolódhassak az EKSz minőségfejlesztési programjába. A közös munka során szerzett tapasztalatok nélkül nem készülhetett volna el „Könyvtári önértékelés: a minőség értékelés a dokumentum-leírásban” című doktori disszertációm sem, mely alapján a jelen cikk is született. Köszönöm továbbá Fekete Letícianak, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Közigazgatásfejlesztési és Stratégiai Tervezési Főosztály munkatársának, hogy segítségével megismerhettem a CAF online rendszert.

Irodalom

- [1] VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer : a könyvtári önértékelés szakmai szempontjai. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 70 p. 978-963-201-637-5
- [2] KÖNTÖS Nelli: Moodle az ELTE Egyetemi Könyvtárban : e-learning keretrendszerrel támogatott könyvtári önértékelés. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. köt. 7. sz. 2012. p. 278–292.
- [3] ABDALLA Rozália: A közös értékelési keretrendszer (Common Assessment Framework) gyakorlati alkalmazása. = Külkereskedelmi Főiskolai Füzetek, 16. sz. 2006. p. 68–73. Forrás: http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_16_08.pdf [Letöltés: 2014. május 21.]
- [4] MADARÁSZ Sándor: A közszolgálat értékelési keretrendszerének alkalmazása az Állami Foglalkoztatási Szolgálatnál. = Magyar Minőség, 15. évf. 1. sz. 2006. p. 13–16.
- [5] A Kormány 1052/1999. (V. 21.) Korm. határozata a közigazgatás továbbfejlesztésének 1999–2000. évekre szóló kormányzati feladattervéről. = Magyar Közlöny, 44. sz. 1999. p. 2878.
- [6] A Kormány 1057/2001. (VI. 21.) Korm. határozata a közigazgatás továbbfejlesztésének 2001–2002. évekre szóló kormányzati feladattervéről. = Magyar Közlöny, 69. sz. 2001. p. 4929.
- [7] KOVÁCS Ákos: A Magyar Közigazgatási Minőségi Díj. = Magyar Minőség, 15. évf. 1. sz. 2006. p. 17–18.
- [8] A Kormány 1113/2003. (XI. 11.) Korm. határozata a közigazgatási szolgáltatások korszerűsítési programjáról. = Magyar Közlöny, 129. sz. 2003. p. 9796.
- [9] JÁSZBERÉNYI Gábor: Az ISO 9000 szabvány, a CAF modell és a teljesítményértékelés kapcsolata: saját és nemzetközi tapasztalataink. = Magyar Minőség, 15. évf. 1. sz. 2006. p. 4.
- [10] A CAF online rendszer útmutatója. Forrás: <https://caf.kim.gov.hu/> [Letöltés: 2014. május 21.]
- [11] FEKETE Letícia – KOVÁCSNÉ LENCSZ Adrienn: Legyünk jobbak! CAF modellen alapuló szervezeti önértékelési tapasztalatok a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumban. = Magyar Minőség, 21. évf. 7. sz. 2012. p. 20–27.
- [12] A CAF online rendszer elérhetősége: <https://caf.kim.gov.hu/> [Letöltés: 2014. május 21.]
- [13] CAF 3.0 Common Assessment Framework Online. Forrás: http://www.directcybernetics.hu/dc_caf.html [Letöltés: 2014. május 21.]
- [14] CAF 2013 modell – fejlesztési módszertan : szervezeti önértékeléshez kapcsolódó módszertani útmutató. p. 18–19. Forrás: <https://caf.kim.gov.hu/> Dokumentumok menüpont: CAF 2013 módszertan.doc [Letöltés: 2014. május 21.]
- [15] CAF 2013 modell – fejlesztési módszertan : szervezeti önértékeléshez kapcsolódó módszertani útmutató. p. 20. Forrás: <https://caf.kim.gov.hu/> Dokumentumok menüpont: CAF 2013 módszertan.doc [Letöltés: 2014. május 21.]
- [16] CAF 2013 modell – fejlesztési módszertan : szervezeti önértékeléshez kapcsolódó módszertani útmutató. p. 27. Forrás: <https://caf.kim.gov.hu/> Dokumentumok menüpont: CAF 2013 módszertan.doc [Letöltés: 2014. május 21.]

Beérkezett: 2014. V. 28-án.

Fodor János

A megosztó hivatás

Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben

A tanulmány a Facebook közösségi oldalon jelenlévő magyar könyvtárak megosztási gyakorlatának vizsgálatára vállalkozik, különös tekintettel az egyetemi könyvtárak stratégiájára. Elsődleges célja az egyetemi könyvtárak jelenlétének optimalizálására tett javaslatok megfogalmazása, de a könyvtári, könyves oldalak általános stratégiáját vizsgálva kísérletet tesz egy szervezettebb, integráltabb közösségi médiajelenlét feltételeinek meghatározására is.

A Facebook közönségének nemzedéki súlyponteltolódásával kapcsolatos elemzések [1], az oldal népszerűségvesztésének híre [2], majd annak részleges cáfolata [3], a „lájkvadász” oldalak [4] és „mémgyárak” [5] szaporodása csak erősíthetik a vitákat, kételyeket: szabad-e komolyan venni, tájékoztatási célokra munkaterületünk szerves részévé tenni a közösségi médiát, érdemes-e komoly energiákat fektetni meglévő, rendszerezett médiafelületeink mellett e második párhuzamos hálózati jelenlétebe is?

A könyvtári, könyves intézmények évek óta fontosnak érzik jelenlétüket, folyamatosan vizsgálják, keresik annak optimális formáját, stratégiáját. [6]. Tény, hogy a magyar felhasználók körében változatlanul a Facebook a közösségi média első számú felülete [7], a hazai cégek, intézmények pedig a Facebookon keresztül fogadták el és ismerték meg a horizontális média információközvetítő jelentőségét. Köztük kell tehát lenni, közöttük kell sikeres, komoly, barátságos és vonzó szerepet vállalnunk.

2013 tavaszától 2014 tavaszáig Kiszl Péter intézetigazgató kezdeményezésére az *ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete* közös kutatást folytatott az *ELTE Egyetemi Könyvtárával*. A kutatás elsődleges célja a közösségi hálózatok egyetemi könyvtári felhasználásának vizsgálata volt, a gyakorlati felhasználás szempontjait Varga Klárával, az Egyetemi Könyvtár osztályvezetőjével egyeztettük. Az ELTE könyvtártudományi képzésében folytatott tartalomszolgáltatás-kutatási projekt részeként hallgatóimmal kialakított szempontrendszer alapján, a 2013-as év tavaszi és őszi félévében összesen 126 Facebook-oldal több mint 4500 posztját vizsgáltuk meg, majd 2014 tavaszán, az eredmények értékelése mellett szűrőpróba sze-

rűen ellenőriztem a tendenciák esetleges változását, a megelőző időszak kiugró értékeit mutató szereplők további működését.

Kutatási mintánkban szerepelt 92 magyar intézmény és cég Facebook-oldala, köztük 24 egyetemi, 10 országos és szakkönyvtár, 15 megyei és 19 városi vagy kisebb hatókörű könyvtár, továbbá kiadók, néhány könyvesbolt, könyves közösségi oldalak, valamint a könyvtári jelenlét gyakorlata szempontjából tanulságos gyűjtemények (pl. *Mai Manó Ház*), múzeumok és memóriaintézmények (pl. *Petőfi Irodalmi Múzeum*) [8].

A 34 külföldi oldal között országos illetve webes-globális (pl. *Projekt Gutenberg*) könyvtári oldalak mellett 21 egyetemi könyvtárat választottuk ki, az ELTE nemzetközi egyetemi kapcsolatait is figyelembe véve [9].

A megfigyelt oldalak egy havi posztertermését, vagy (ritkán posztoló oldalak esetén tágabb időkeret engedve) legalább 20 bejegyzését, (gyakran posztoló oldal esetén szűkebb időkeretben) legfeljebb 50 egymást követő posztját vizsgáltuk meg. Mértük az egyes posztok sikerét, az oldalak hatékonyságát „lájkolóik” és intézményük hatókörének arányában, posztolási gyakorlatuk jellemzőit (periodicitás, tipikus posztolási gesztusok, posztösszetevők) és a posztok tartalmának viszonyát a posztoló intézmény működési köréhez.

Mitől sikeres egy megosztás?

Kutatásunk alapja, a posztok hatásának számszerűsítése nem támaszkodhatott másra, mint a „kedvelések” és „továbbosztások” posztok alatt feltün-

tetett publikus adataira. Mérőszámunk meghatározásában ugyanakkor figyelembe vettük a posztolástól a mintavétel időpontjáig eltelt időt (egy munkahétig fokozatosan csökkenő arányú hatásnövekedést feltételezve), valamint a poszt által generált kommunikáció további azonosítható nyomait, így a kommentek számát, a kommentekben kialakuló párbeszédet, a posztoló bekapcsolódását a párbeszédbe, s az esetleges kommentelői tartalommegosztások megjelenését a poszthoz kapcsolódva kialakult diskurzusokon belül [10].

A 4500 bejegyzés értékelése alapján a kutatási minta legsikeresebb posztja – az *Ausztrál Nemzeti Könyvtár* épülete fölött, mint test fölött lebegő, hatalmas *Darth Vader* fejét formázó légballon fényképe, 20 nap alatt közel ezer tetszésnyilvánítással és kétezer megosztással – jól példázza a „mémjellegű” posztsikert. Mintánk második leghatásosabb posztja azonban már magyar oldal bejegyzése – a Mai Manó Ház *Yoko Ono* és a meztelenül hozzá bújó *Lennort* ábrázoló fényképmegosztása – 2 nap alatt 1129 tetszésnyilvánítással, 171 megosztással és aktív párbeszédrel a kommentekben.

A legsikeresebb posztokat adó első húsz oldal között szerepel még (helyezésük sorrendjében) a külföldi oldalak közül a *British Library*, a *Project Gutenberg*, a *Gallica*, a *Boston Public Library*, az *Orosz Nemzeti Könyvtár* és a *Humboldt Universität zu Berlin*, magyar oldalak közül pedig a legsikeresebb bejegyzések megosztói a következők (a 4500 megvizsgált bejegyzés helyezései alapján.):

- (2) Mai Manó Ház
- (4) Könyvbarátok
- (6) Ludwig Múzeum
- (7) Libri
- (15) Bookline
- (25) Iparművészeti Múzeum
- (32) Rukkola
- (40) Sárkányos Gyerekkönyvtár, FSzEK KK
- (44) Verseghy Ferenc Könyvtár, Szolnok
- (51) Szépművészeti Múzeum Könyvtára
- (82) Petőfi Irodalmi Múzeum
- (113) Édesvíz Kiadó és Könyvesbolt
- (122) Moly.hu
- (124) Csorba Győző Könyvtár, Pécs
- (127) Országos Széchényi Könyvtár

Magyar egyetemi könyvtárak közül legsikeresebb a 155. helyen az *SZTE Klebelsberg Kuno Könyvtár*ának, egy Radnóti Miklós halálának évfordulóján posztolt fotója (szegedi szobráról, feleségével), versidézzel és emlékező sorokkal, majd a 262. helyre került posztjával a *Budapesti Corvinus*

Egyetem Központi Könyvtár – a képen a Fővám téri metrómegálló fölött rendezett terület, az új, Dunára néző padok sora látható, mögötte az egyetem épületével.

Legsikeresebb posztjaik sorrendjében az első tíz hazai egyetemi könyvtár:

- (155) Klebelsberg Kuno Könyvtár – A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára
- (261) Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár
- (406) ELTE Egyetemi Könyvtár
- (421) Széchenyi István Egyetem és könyvtára, Győr
- (721) MOME Könyvtára
- (724) Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Sopron
- (787) Nyíregyházi Főiskola Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ
- (824) Széchenyi István Egyetem – Győr
- (858) Kaposvári Egyetem Könyvtára
- (869) PPKE BTK Könyvtár

Könnyű belátni, hogy egy-egy eltalált, fogékony közegben nagy sikert arató megosztás önmagában keveset árul el a követendő stratégiákról, a Facebook-oldalak kezelőinek mindennapi, egyenletes teljesítményéről, munkájuk hatékonyságáról. Az egyes bejegyzések sikerének megértéséhez ismernünk kellene a megosztott tartalom és közönsége kapcsolatát.

Tér, idő, kötődések – a közös kontextusról

A 4500 poszt részletező tartalmi elemzésére nem vállalkozhattunk, de alapvető, témamegjelölő feljegyzést kétharmadukról készítettünk, hogy a kiugróan sikeres, vagy sikertelen megosztások tartalmi vonatkozásait könnyen áttekinthessük, utólag könnyen felidézhessek. A feljegyzéseket áttekintve egyértelmű tanulság, hogy a siker tartalmi vonatkozásának egyik összetevője a mennél közösebb és átfogóbb kontextus megléte.

A közösségi média sztárja e tekintetben az internetes mém, s érdemes megfontolni sikere titkát, a széles körben ismerős, fölismerhető, de mégis frissen ható, újrafogalmazott, vagy átváriált vizuális motívumot, az aktualitást és a tömegekre hasonlóan ható általános érzelmi töltést, legyen az káröröm, helyzetkomikum, kedvesség vagy irónia. A könyvtárak és gyűjtemények mémjei – a maguk módján, szerényebb hatókörében – az időben, térben vagy műveltségben közönségükkel közös kontextust találó megosztások.

A „vérbeli” mémként kategorizálható szellemes posztokhoz ritkán mérhető sikerük, hiszen azok hatékonyságához mérve, a közösségi médiát szórakoztató „műsorfolyamként” élvező és megosztó felhasználók elérhető teljességén belül értelem-szerűen csak akkora hatást érhetnek el, amekkora hányadukat az irodalom, tudomány megérinti, foglalkoztatja, s akik ismerőseikkel is osztani vélik vonzódásukat, érdeklődésüket.

Tartalmi gyorselemzésünk megerősíti, hogy a 4500 könyves, könyvtári megosztástétel sikeresebb felében dominálnak az idősíkokhoz vagy évfordulókhöz, térhez vagy közeghez köthető kreatív bejegyzések, ajánlók – sikertelenebb részükben pedig dominálnak a praktikus értesítések, nyitva tartásról, új web-laptartalmak ajánlásáról szóló bejegyzések.

A kohézió vizsgálata

Bár a tartalmi leírások mélyelemzésére, a megosztások helyi kontextusának értelmezésére, s így az eseti tartalmi közlések népszerűsége gyakorolt hatásának kimutatására nem vállalkozhattunk, a gyűjtés során következetesen besoroltuk a megosztott bejegyzéseket tartalmuk különböző jellemzőit leíró kategóriákba.

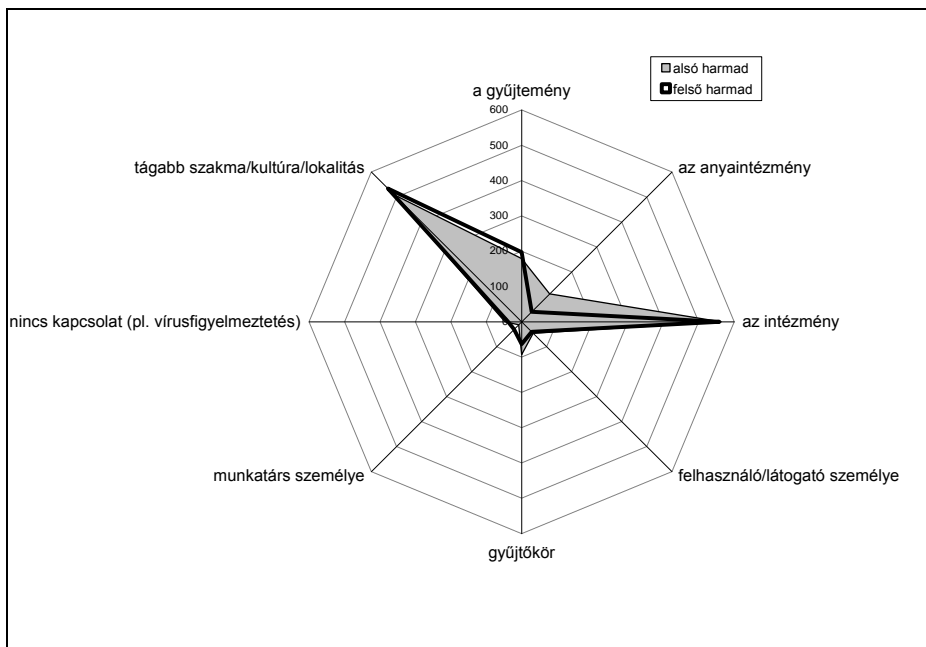
A posztok tartalmának viszonyát a posztoló intézmény működési köréhez nyolc kategóriába sorolva tipizáltuk az egészen tág, kizárólag a hálózati je-

lenléttel–identitással összefüggő „nincs kapcsolat”-tól a személyes viszonyok megjelenítését biztosító felhasználói és munkatársi kapcsolódásokig:

Mi kapcsolja össze a megosztott posztot és az oldal tulajdonosát?

- nincs kapcsolat (pl. vírusfigyelmeztetés),
- tágabb szakma/kultúra/lokális,
- gyűjtőkör,
- a gyűjtemény (tartalmi megosztások, ízelítők, gyarapodási hírek, összefüggő események),
- az intézmény (működés, változások, helyet kapó események),
- az anyaintézmény (működés, változások, helyet kapó események),
- munkatárs személye (pl. egyéni kutatás, eredmény, bemutatkozás, vélemény, ajánlás),
- felhasználó/látogató személye (pl. könyvtárhoz kötődő eredmény, élmény, kezdeményezés).

A kategóriarendszert abban a reményben állítottuk fel, hogy kutatásunk igazolja majd előfeltevésünket, mely szerint a könyvtárak, tudástárak fő vonzereje, közösségi médiában egyedi vonása a közösségi térként is létező, személyes kapcsolódásra is alkalmas, látogatható, hitelesen rendezett gyűjtemény, és a gyűjtőkörre nyitott, szakértő munkatársak valós személye. E tényezők kidomborodását várva ábrázoltuk a 4500 tétel mintá felső és alsó harmadát (legsikeresebb 1500 tétel és legkevésbé sikeres 1500 tétel) két csoportban, a kategóriákba sorolás eredménye szerint (1. ábra):

1. ábra Teljes minta – kohézió

A kirajzolódó két alakzat részben csalódást kelt. Míg a felhasználók/olvasók és munkatársak szignifikáns megjelenése túlzott elvárás lehet, a gyűjtőkörrel kapcsolatos „külvilágra” nyitott bejegyzések, megosztások alulreprezentáltsága figyelemre méltó akkor is, ha a vizsgált könyves–könyvtáros oldalak jelentős része általános gyűjtőkörű.

A saját gyűjteménnyel kapcsolatos megosztásokhoz képest döntő fölényben vannak a tágabb szakmához, kulturális kapcsolódási területekhez kötődő megosztások, s vele egyenrangúan uralja az ábrát az oldal alapfunkciója, az intézmény képviselése, az intézmény működéséről tudósító hírek, információk megosztása.

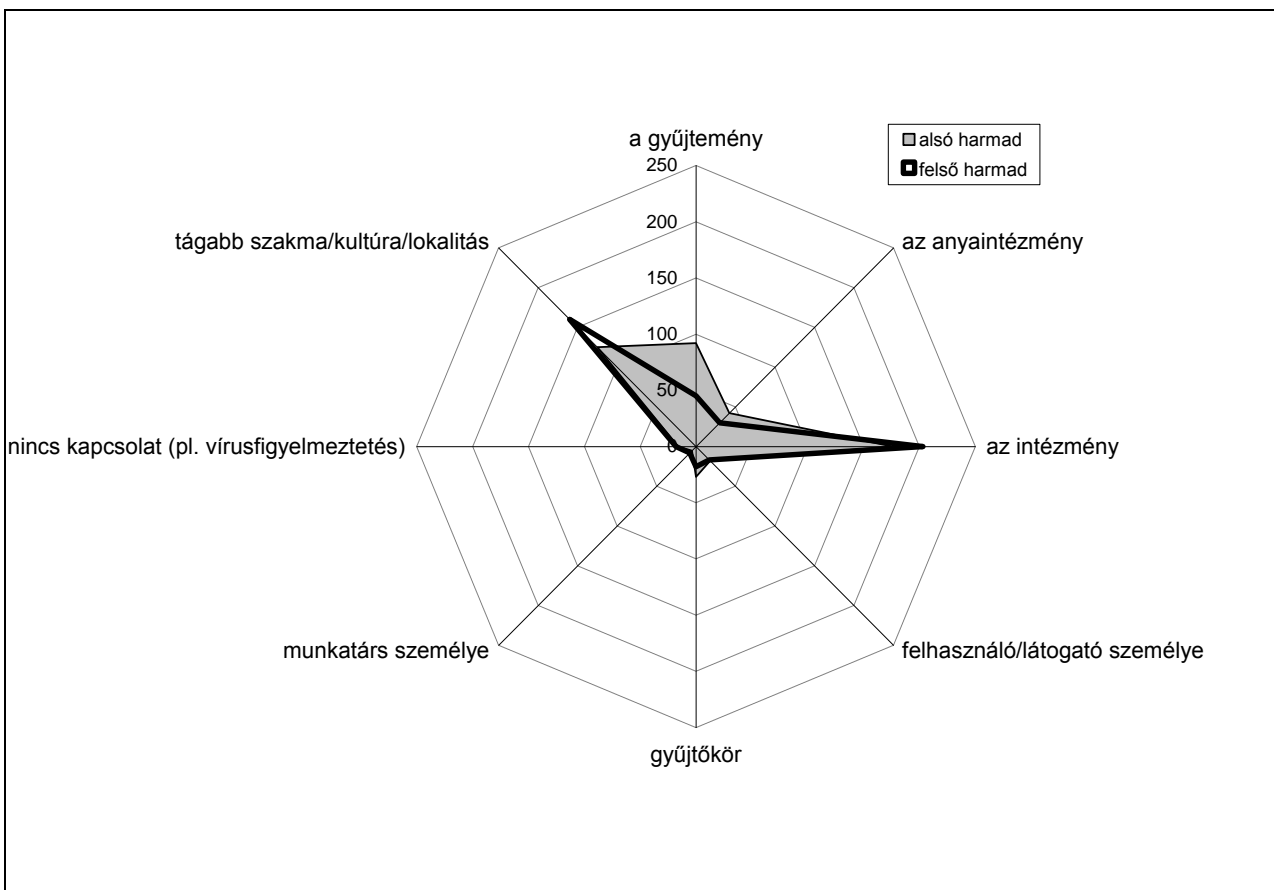
A főként egyetemi könyvtáraknál értelmezhető „anyaintézmény”-re vonatkozó megosztásoknál jól megfigyelhető, hogy a sikeresebb bejegyzések között kisebb a mértékük – az olvasókat vélhetően itt nem az egyetem hírei ragadják meg.

Ábrázoljuk külön az egyetemi könyvtári bejegyzések 1500 tételes mintáját is felső-alsó harmadra (500-500 tétel) bontva (2. ábra):

Az alapvetően hasonló eredményen belül az egyetemi közegben elvárható irányultság–tájékozódás jeleként értékelhetjük a felső harmad „tágabb szakma” irányban eltolódó alakzatát, ugyanakkor jelentős csökkenést mutat a sikeres bejegyzések összetételében a gyűjteménnyel kapcsolatos aránya.

A megosztó gesztus vizsgálata

A jelenlét a közösségi weben különösen hangsúlyossá teszi a közreadás, publikálás apropóját, gesztusát. Míg egy honlap vagy blog egységes felülete, rovatrendszere, felépítése keretek közé foglalja és értelmezi a különböző megjelentetett dokumentumokat, a közösségi hálón különböző jellegű bejegyzéseink elkülönítésére nincsenek testre szabható eszközeink.

2. ábra Egyetemi könyvtárak – kohézió

Az identitásunkat a közösségi hálón összefoglaló oldal vagy profil ráadásul csak másodlagos hordozója helyi jelenlétünknek, gyakorlatilag olyan archívumnak kell tekintenünk, amely élő aktivitásunk ritkán látogatott, retrospektív áttekintést biztosító nézete.

A hangsúly a szinte tervezhetetlen betagozódáson van: megosztásaink megjelenéseiben reprezentálódunk olvasóink, követőink, ismerőseink egyedi összetételű hírfolyamaiban, versengve ismeretlen versenytársaink bejegyzéseivel.

Ha tehát nincs jelen a komplex honlap, vagy a rovatokra tagolt, címkézett blog, mely mondanivalónk és megnyilvánulásaink sokféleségét egészként fölmutatná, a megosztási gesztusok jelentősége kiemelten fontossá válik, hiszen azok egymásutánisága, változatossága, jellege határozza meg, hordozza a viselkedésünkről, szokásainkról kialakuló képet – reprezentációinkat a közösségi média nézőkre szabott műsorfolyamában.

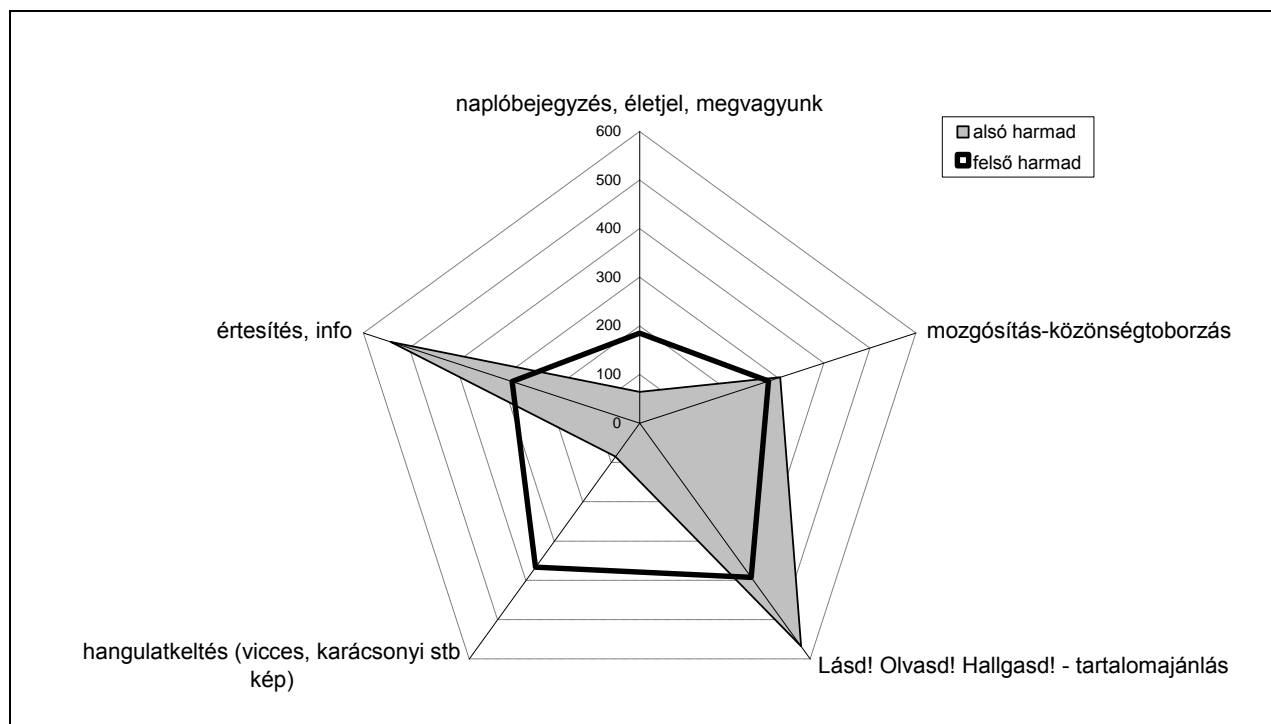
A megosztó gesztus tipizálására az alábbi kategóriákat használtuk:

- Lásd! Olvasd! Hallgasd! – tartalomajánlás,
- értesítés, infó,
- mozgósítás-közönségtoborzás,

- naplóbejegyzés, életjel, megvagyunk,
- hangulatkeltés (vicces, karácsonyi stb. kép).

A teljes minta alsó és felső harmadát ábrázolva kimondhatjuk, hogy a könyves és könyvtáros közösségi jelenlét sikeres megvalósítását jelenleg az ajánló és szórakoztató bejegyzések szolgálják, mellettük azonos arányban megjelenhetnek az értesítések, események és naplószerű bejelentkezések is. A felső harmad – geometriai arányérzékünk számára is – kiegyensúlyozottabbnak tűnő gesztusmegoszlása azt bizonyíthatja, hogy nem érdemes túlzásba vinni a tájékoztató, tartalomajánló aktivitást, s ugyanígy, a képviselt intézmény ügyes-bajos információinak hírlevél-szerű forgalmazását is kordában kell tartani a közösségi webfelületen (3. ábra).

Előzetes elvárásainkat érzékelhetően inkább támasztja alá a gesztustipizálás eredménye, mint az előző kohézióelemzés. Míg ott az elvárások, intézményi kötelezettségek és a közönségnek megfelelni vágyás meghatározóbb, addig a megosztások mindennapos gesztusaiban pontosabban és nyíltabban érvényesül a közeg hatása és a Facebookot vélhetően magánemberként is használó, munkahelyük nevében posztoló munkatárs(ak) személyisége.

3. ábra Teljes minta – gesztus

A gyűjteményével, rendezettségével és szakemberei hitelével valóságos közösségi térként ismerhető könyvtár felmérésünk eredménye szerint is akkor sikeres, ha ezeket a jellemzőket identitás-összetevőként, az intézményi honlap hangvételénél személyesebben vállalja megosztásaiban. A könyvtári jelenlét ideális esetben tehát

- reprezentálja és propagálja a követők–olvasók által ismert valós közösségi teret (saját és egyéb ajánlott események),
- belátást enged munkájába, szakmai mindennapjaiba mint egy kolléga,
- biztos ízlésű barátként jó tippel szolgál weben elérhető olvasmányokról és hozzáférhető médiatartalmakról,
- kedves ismerősükként vidám képekkel dobja fel hangulatunkat,
- s bennfentesként értesít a gyűjteménnyel kapcsolatos praktikus tudnivalókról, hírekről is.

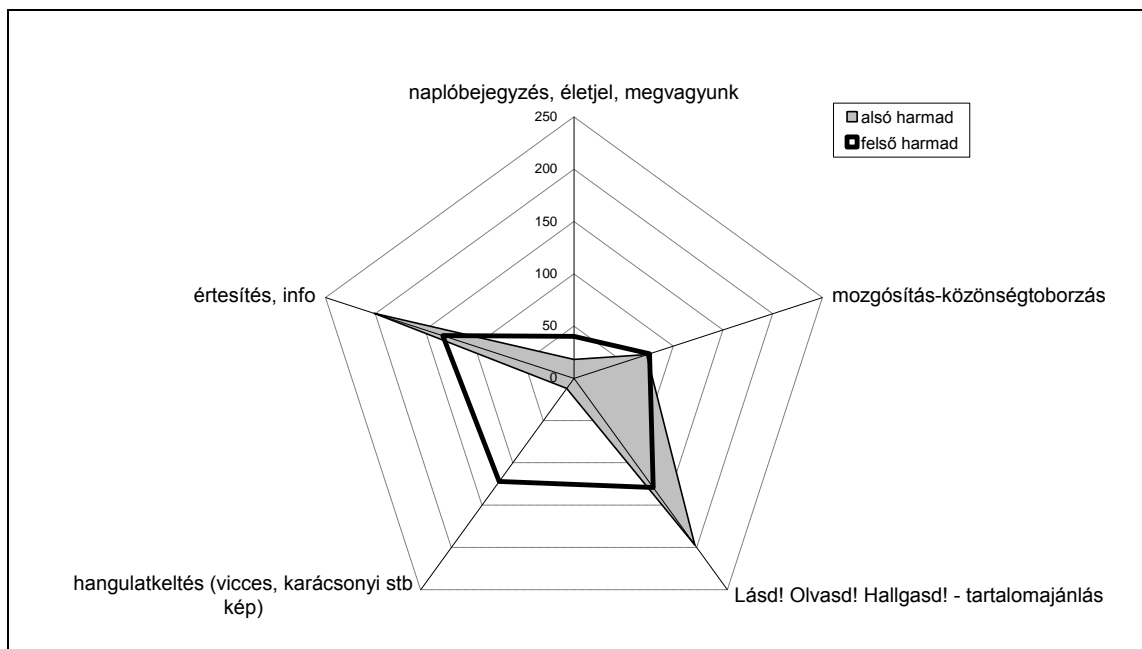
Az ideális arányokról természetesen lehet vitatkozni – a hangulatkeltő képmegosztások levelezőlistás hagyományú közösségi gesztusok, melyek kevés munkával, a posztolót legalább annyira szórakoztatva, mint a befogadókat, emlékeztethetik az ismerősöket kapcsolatuk meglétére. Népszerűségüket, az igényt e vizuális „integetésre” meggyőzően igazolja, hogy forrásuként tömérdek gyűjtő oldal – köztük számos kifejezetten könyves/könyvtáros orientációjú – sorakozott fel az elmúlt években a Facebookon belül is. Könyvtárak, képgyűjtemények esetében a hozzáadott információ minő-

sége, mélysége, a képválasztás apropója, a megformálás kreativitása biztosíthatja, hogy e gesztus a minimális kapcsolattartáson túl mutasson.

Ha a gesztusok megjelenését az egyetemi könyvtárak körén mérjük, kicsit torzabb változatban, de hasonló alakzatokkal találkozunk (4. ábra):

A teljes mintán már megfigyelt tendencia – az értesítésekben és tartalomajánlókban kimerülő sikerlenebb harmadhoz képest a szabályos ötszög felé mozdító sikeresség és az eseményajánlás – mindkét halmazban változatlan szerepe itt is látványosan mutatkozik.

Az eltérések, torzulások részben magyarázhatók az egyetemi könyvtári közeg sajátosságaival: az értesítéseket, hallgatók tájékoztatására információkat generáló anyaintézmény markánsabb megjelenésével, s a közkönyvtáraknál szemérmesebb életjeladási hajlandósággal. Érdekes azonban elgondolkoznunk azon, hogy az egyetemi könyvtárak műhelymunkát támogató, kutatási közeget biztosító, szakemberek, tudósok között kollegiális kapcsolódási pontot kínáló funkcióihoz netán éppen a felhasználók érdekében végzett szakmai munka bemutatása, a kutatható gyűjtemény fejlesztési folyamatait megosztó naplófeljegyzések, az információ szervezésének, prezentációjának műhelyitkait bemutató életképek illenének nagyobb arányban.

4. ábra Egyetemi könyvtárak – gesztus

Mit posztolunk? Az összetevők vizsgálata

A Facebook erőssége a képek és képközpontú, gyorsan beazonosítható információs blokkok közzététele, terjesztése. A bélyegképcentrikus információ, melynek karrierje a grafikus kezelői felület ikonjaitól a képgalériákon, avatárokon át a profilképekig ível, napjaink érintőképernyős mobil eszközein univerzálisan kompatibilis üzenetegységgé vált, s éppúgy reprezentálhat fájlként feltöltött dokumentumot, mint komplett adatbázist, webes szolgáltatást, vagy telefonnal frissen készített instagramszelfit.

A vizsgált minta mérési eredményei látványosan bizonyítják a kép nélkül publikált, pusztán szöveges megosztások kudarcát mind a helyben megírt, mind a külső webcímről belinkelt dokumentumok esetében.

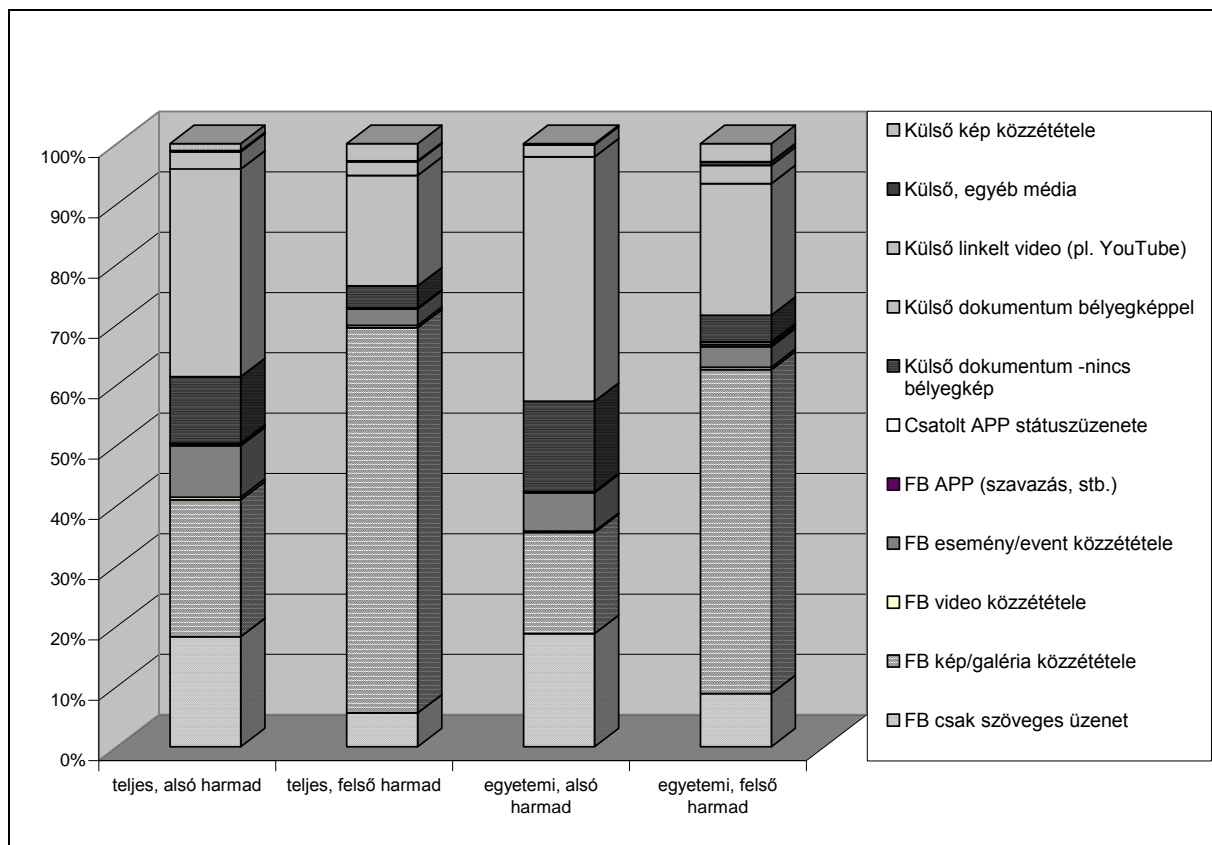
A bejegyzések alap-összetevőit az alábbi kategóriákba soroltuk:

- FB csak szöveges üzenet.

- FB kép/galéria közzététele.
- FB video közzététele.
- FB esemény/event közzététele.
- FB APP (szavazás, stb.).
- Csatolt APP státuszüzenete (pl. Moly APP.).
- Külső linkelt dokumentum bélyegkép nélkül.
- Külső linkelt dokumentum bélyegképpel.
- Külső linkelt videó (pl. YouTube).
- Külső linkelt egyéb média (pl. Soundcloud).
- Külső linkelt kép közzététele.

A teljes minta és az egyetemi könyvtári bejegyzések alsó és felső harmadára vetített eloszlást az 5. ábrán párhuzamosan mutatjuk be, darabszám helyett a teljes darabszámot (1500 illetve 500 tétel) véve 100%-nak.

Ábránkon kimutathatatlan a Facebook használata videomegosztóként (FB videó), elvéve használnak applikációkat (FB APP, csatolt APP státuszüzenete) a vizsgált oldalak (és személyként jelen lévő könyvtárak).

5. ábra Megosztott tartalmak aránya

Látványos viszont a képközpontúság, ami kétségtelenül fontos és nélkülözhetetlen a közösségi média felületén, viszont a külső dokumentumok sikerrel párhuzamban zsugorodó aránya elgondolkodtató mindkét oszloppáron. A külső dokumentumok közé soroljuk az intézmények saját honlapjáról, blogjáról megosztott URL-eket csakúgy, mint a weben máshol talált, megosztásra méltónak ítélt webtartalmakat.

A Facebookra feltöltött képek és körjük szerkesztett üzenetek, információk túlnyomó aránya arra enged következtetni, hogy az esetek többségében a szöveges információ a klaviatúráról, vagy a vágólapról kerül egy-egy emblematikus, számítógépről feltöltött kép, plakát, meghívó köré. Ez egyben azt is jelenti, hogy az adott bejegyzés nem tartalmaz feltétlenül továbblépési lehetőséget, automatikusan hozzá rendelődő linket, s így nem kapcsolja a közösségi hálón publikált tartalmat az azon kívül eső webterületekhez, például a könyvtár honlapjához, blogjához, gyűjteményéhez.

A FB (azaz „facebookos”) kép/galéria közzétételének magas arányába ugyanakkor az átvett, továbbosztott tartalmak (pl. hangulatkeltő képek) is közrejátszhatnak, fontos tehát megvizsgálnunk a bejegyzések forrását, szerzői vonatkozásait.

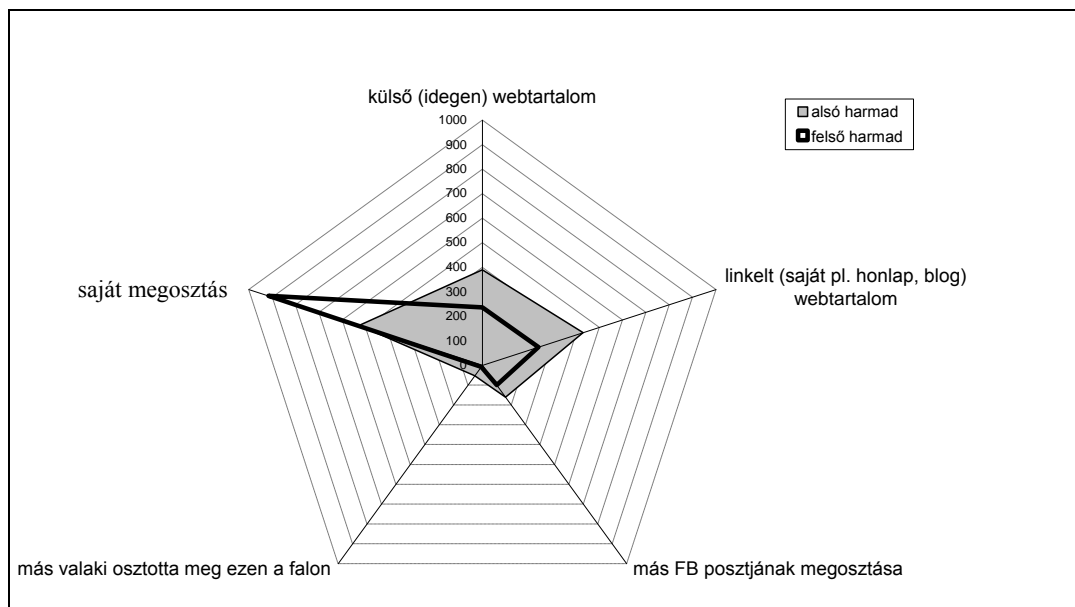
Más tollával – vagy sajáttal? Szerzőség és eredetelemzés

A párhuzamos jelenlét egyik legfontosabb kérdése, hogy mennyire legyen az párhuzamos, s mit jelent

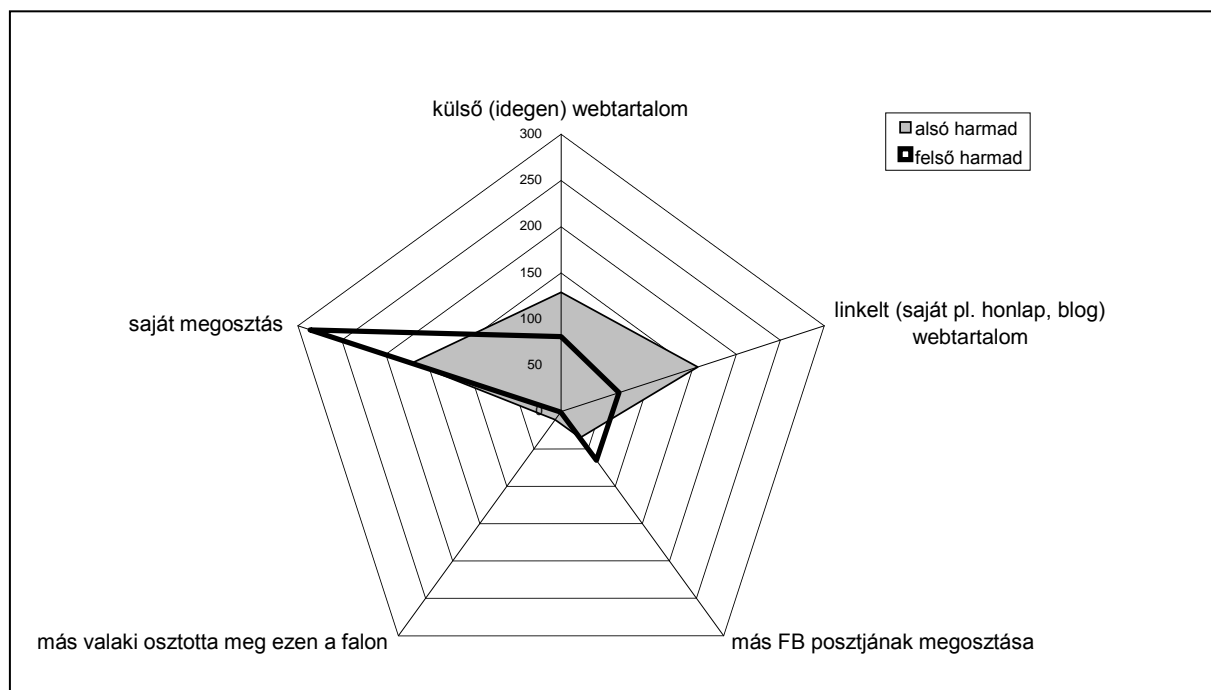
egyáltalán a párhuzamosság. A könyvtárak, kiadók, könyves oldalak honlapjainak tartalmát nem volt módunk összevetni Facebook-oldalaikon sorakozó bejegyzéseikkel.

Megvizsgálhattuk ugyanakkor a megosztások felismerhető forrásait. Az URL-megosztásokat beazonosítottuk saját honlapról származóként vagy idegen, külső webtartalomként (6. ábra). Észleltük a más facebookos oldaltól átvett (továbbosztott) tartalmakat, ha csak annak nyomait nem leplezték (törölték, amire mód van), s regisztráltuk a mások által a vizsgált intézmény falán megosztott tartalmakat is (ez beállításoktól függően engedélyezett, vagy korlátozott lehetőség).

Az ábra egyrészt azt mutatja, hogy a sikeres posztok túlnyomó többsége (800+/1500) saját, egyedi megosztás, vagy annak látszik. Másfelől azt jelzi, hogy a sikeres könyves/könyvtári Facebook-oldalak jobbra független identitást építenek már meglévő weboldalaiktól, online felületeiktől. A vizsgált források megválasztásában, a kötődéseikben is egyenletességet mutató alsó harmadba eső bejegyzésekhez képest a sikeres felső harmad döntően saját közösségi médiajelenlét formálásáról árulkodik: a közeget új felületként használó, megértő, belakó aktivitás eredményei érik el a jelentős sikereket. Az ábra csaknem azonos formát rajzol az egyetemi könyvtárakra szűkített mintán is (7. ábra).

6. ábra Teljes minta – eredet

7. ábra Egyetemi könyvtárak – eredet

Az egyetlen jelentős eltérést mégis érdemes kiemelnünk: az egyetemi könyvtárak esetében a felső harmad kétszer annyi megosztást vállal fel nyíltan más Facebook-oldalaktól, mint az alsó, vagyis a sikeres egyetemi könyvtári bejegyzések megosztói nyitottabbak lehetnek az idézés, forrásmegjelölés sajátosan közösségi hálós formájára, mint a teljes minta sikeres posztolói (ott az arány fordított, a sikeres bejegyzések között felére esik vissza az átvett bejegyzések száma).

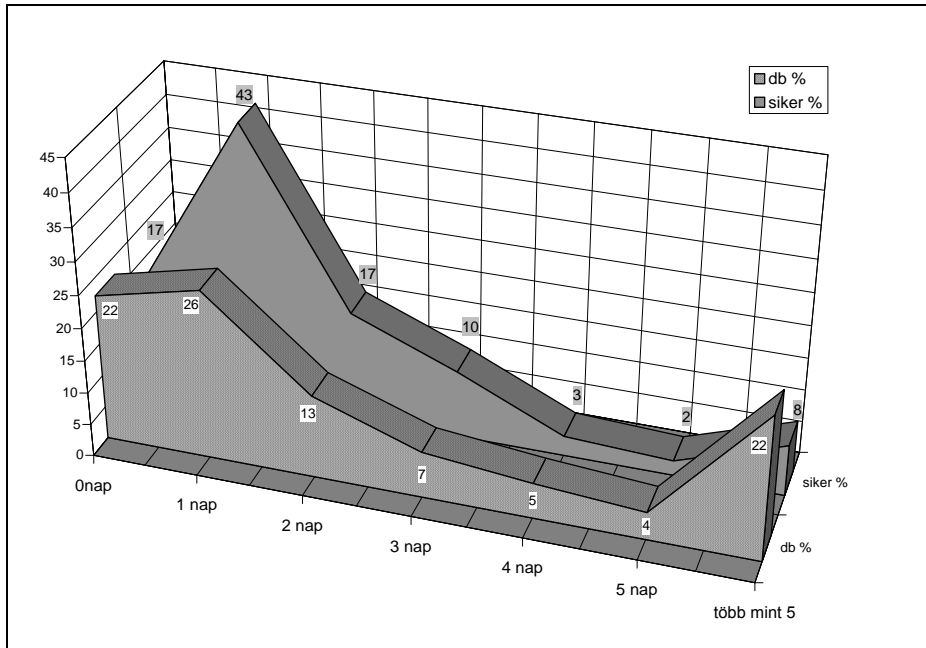
Az ábrát a korábbi kimutatásokkal összevetve elmondható, hogy gesztuselemzés során kimutatott erőteljes tartalomajánlási aktivitás zömét a könyves–könyvtáros oldalak saját megosztással abszolválják, s a külső oldalak bevonása a korábbi (megosztott tartalmak összetevőinek arányát bemutató) ábrának megfelelő arányban jelenik meg (lásd ott: külső linkelt dokumentum bélyegkép nélkül illetve bélyegképpel).

A sikeres jelenlét tehát az egyetemi könyvtárak körében sem eredményezi a saját, már online tartalmaik megosztását, szerves bekapcsolását a közösségi médiába, noha sok esetben bizonyára megfellelhető volna a közösségi oldalra bejegyzett megosztásoknak a saját, épített honlap egy-egy híre, tartalmi egysége vagy részgyűjteményi oldala is. A párhuzamos jelenlét felé húzó tenden-

ciára nyilvánvaló példával élve, egy program, felolvasóest vagy konferencia meghirdetésére a natív facebookos eseményoldal alkalmasabb és adekvátabb, mint a honlap vonatkozó oldalának megosztása.

Posztgyakoriság és siker összefüggésének vizsgálata

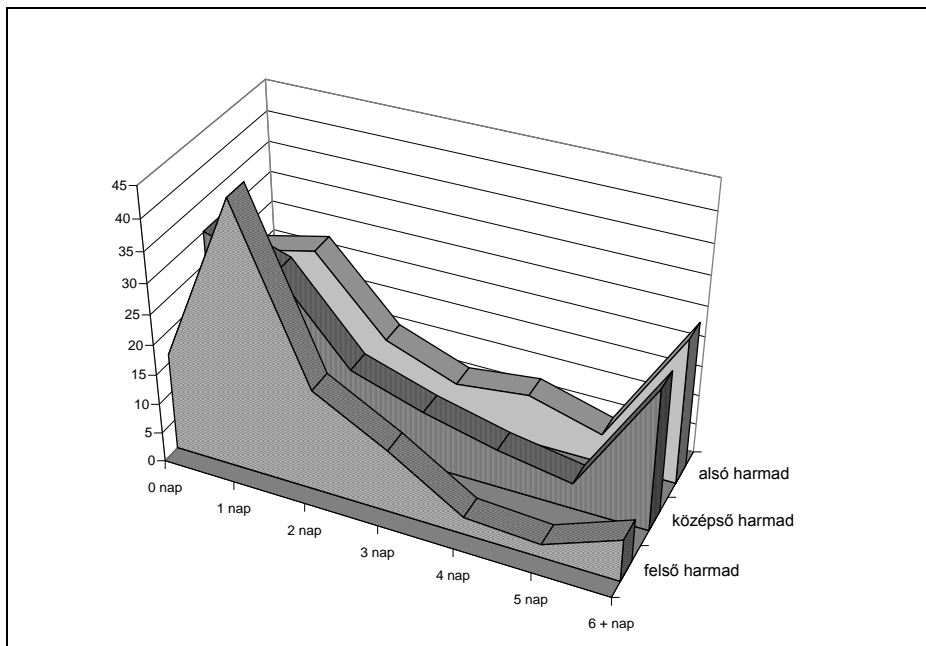
A közösségi háló marketingesei szerint 3 óránál gyakrabban nem tanácsos posztolni, igaz, két óra leteltével már nincs is mit várni a bejegyzéstől, az addigra kifulladás, kifejtés a tőle elvárható hatás nagy részét [11]. Könyvtárak, kulturális intézmények esetében vélhetően túlzás volna naponta fél tucat jelentkezés, s a bejegyzések élettartama is hosszabb lehet. Kutatási mintánkban a posztolás mért gyakorisága átlagosan 3-4 nap között alakult, bár figyelembe kell venni, hogy számos olyan oldalt találtunk választottjaink között, amely a pár hetes megfigyelési idő alatt ritkán, vagy alig is posztolt. Az összevetésre alkalmas minta (legalább 20 bejegyzés) begyűjtése ezekben az esetekben retrospektíven történt, s az időtényezőt a bejegyzések hatását, sikerét összegző értékben érvényesítettük. Méréseink során a bejegyzéseket befogadó periódusokat (*megelőző és következő bejegyzés között eltelt napok*) vetettük össze a bejegyzések sikerességével (8. ábra).

8. ábra Periódus és siker

Amint az ábrán látható, a teljes mintára vetített siker 43%-át az egy napos periódusokba érkező bejegyzések könyvelhetik el. A táguló intervallumokba eső megosztások fokozatosan csökkenő hatásúak, az 5 napnál hosszabb szüneteket megtörő (a minta 22%-át kitevő) jelentkezők mindössze a teljes hatás 8%-át hordozzák.

Visszatérő kérdés, hogy mennyire szabad, érdemes megterhelni az olvasókat, követőket, kedvelőket a megosztások sorozataival, mennyiben befolyásolja a rendszeresség a jelenlét hatékonyságát. A hatás szerint rangsorolt teljes megosztásmintát ismét harmadolva, a három mintarészt saját sikerük eloszlása és a periódusok függvényében ábrázolva a következőket látjuk (9. ábra).

9. ábra Periodicitás és sikermegosztás

Egyrészt kimondható, hogy a sikeres megosztások körében dominálnak az egynapos periódusokon belül érkező megosztások (24 óra alatt három bejegyzés), az összhatás csaknem felét ilyen megosztások hordozzák. Az egy napon belüli (0 napos periódusba érkező), tehát naponta két bejegyzésnél is szaporább bejelentkezésekre már kevesebb figyelem jut.

A kevésbé sikeres megosztások között az egy napon belülinél tágabb időkeret viszont nem, vagy alig növeli a bejegyzések hatását, csak a ritka posztolás hatásszünetei hívhatják fel a közönség figyelmét a könyvtárra, könyves oldalra. Ez a hatás a legsikeresebb bejegyzések körében jóval kisebb arányú a harmad teljes sikeréhez képest.

Ütemezés és siker összefüggésének vizsgálata

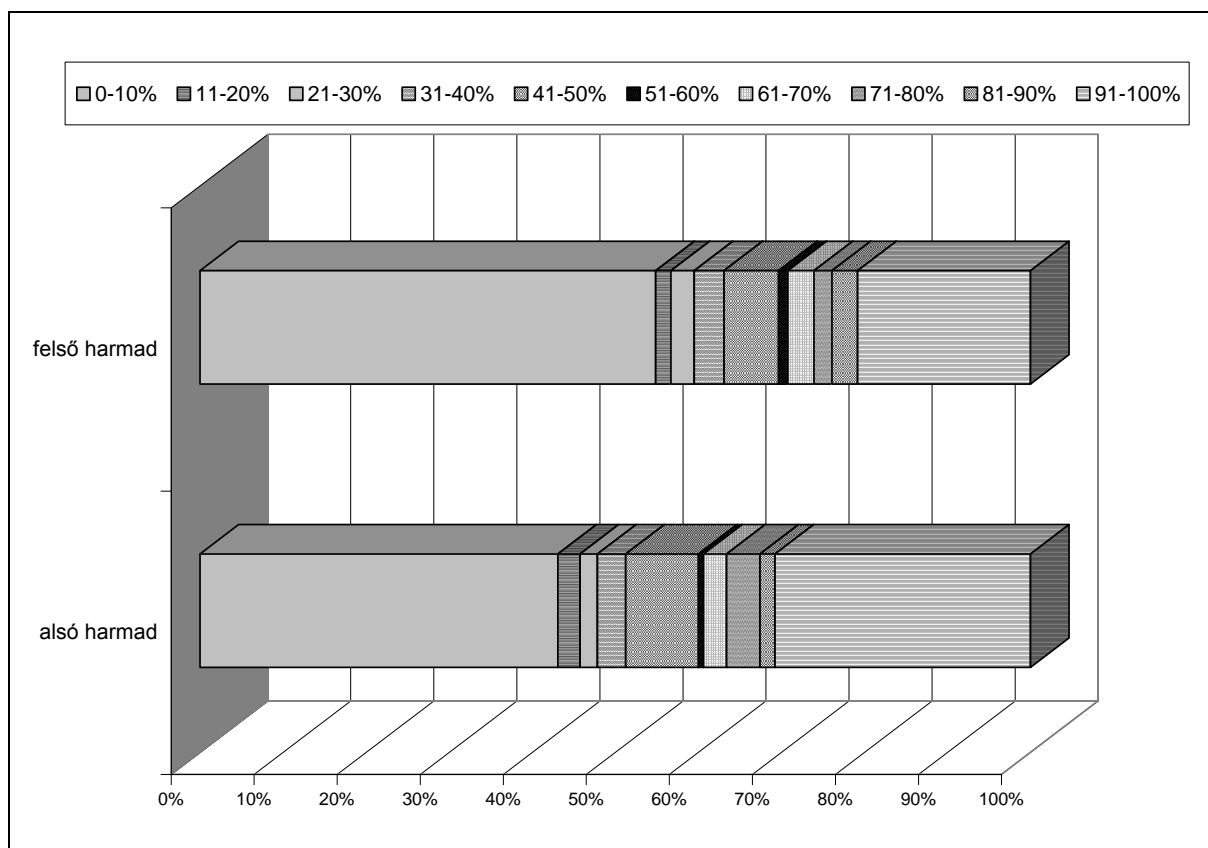
A megosztások egymást erősítő hatása jól megfigyelhető, ha a megosztási periódusokon belül megvizsgáljuk az egyes posztok ütemezését. A megelőző bejegyzéssel azonos napon nyilvánossá váló poszt esetében 0-nak, a következő bejegyzéssel megegyező napon megjelenő poszt esetén

100%-nak vettük az ütemezési értéket, a perióduson belüli ütemezést a 100%-on belüli értékeknek feleltettük meg. Ábránkon az ütemezési értékeket a teljes minta felső és alsó harmadát külön értékoszlopon mutatjuk, összesített hatásuk függvényében (10. ábra).

Megfigyelhető, hogy a felső harmad megosztásainak sikere kevésbé függ a „hatásszünetektől”, mint az alsó harmadban, mely sikereinek közel harmadát a periódusok végére (91-100) eső bejegyzésekkel éri el – az olvasók felfigyelnek a „rég nem látott” oldal jelentkezésére.

A sikeresebb bejegyzések között ezzel szemben jelentősebb a fokozás, az összhatás több mint felét az előző bejegyzés által felkeltett érdeklődés megragadása, kihasználása generálja.

A 41-50%-nál érkező bejegyzések mindkét harmadban hatásosabbak a köztes ütemezésű bejegyzéseknél, kimutatható tehát az igény az oldal jelenlétének szabályoshoz közelítő ritmusára, jelentkezéseinek egyenletességére.

10. ábra Ütemezés és hatásmegosztás

Mitől sikeres egy oldal?

Kutatásunk eredményeinek értékelése során kísérletet kell tennünk az oldalak működésének, stratégiájának értékelésére. Az egyes bejegyzések hatását értékelhettük ugyan egymáshoz hasonlítva, de nyilvánvaló, hogy egy világnyelven publikáló, globális projektet képviselő, sok ezer követővel rendelkező Facebook-oldal bejegyzéseinek jóval több esélye van a sikerre, népszerűsége, terjedésre, azaz hatásra [12]. Posztolási stratégiája, gyakorlata a közeg, a közösségi médiafelület szabályai szerint ugyanakkor követésre érdemes lehet, ha akkor is példaértékű marad, amikor igazságosan, előnyeit kompenzálva mérjük össze egy kisvárosi könyvtár posztolási gyakorlatával.

Oldalméret-arányosítás

Az adott oldal bejegyzéseinek összegzett, időarányos hatását a vizsgált bejegyzések száma szerint átlagolva, az oldal követőinek–kedvelőinek számával osztottuk, így az oldalak népszerűségétől („méretétől”) független, összehasonlítható értéket kaptunk.

Az így fölállítható rangsorban számos kisebb hazai könyvtárunk szerepel jobban, mint külföldi nemzeti könyvtárak, vagy globális digitalizálási projektek:

1. Szépművészeti Múzeum Könyvtára
2. Verseyhy Ferenc Könyvtár, Szolnok
3. Bibliothek Universiteit van Amsterdam
4. Ausztráliai Nemzeti Könyvtár
5. Sárkányos Gyerekkönyvtár, FSzEK KK
6. Nagy Imre Általános Művelődési Központ Könyvtára, Csepel
7. Országos Színművészeti Múzeum és Intézet
8. Fonoujpest – FSzEK újpesti zenetára
9. National Library of Korea, Seoul, Korea
10. Helischer József Városi Könyvtár Esztergom

Hasonlóan szép eredményeket mutatnak a hazai oldalak, ha egyetemi könyvtárakra szűrjük a listát (zárójelben a teljes rangsorban elért helyezés):

1. Bibliothek Universiteit van Amsterdam (03.)
2. Nyíregyházi Főiskola Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ (11.)
3. Kaposvári Egyetem Könyvtára (14.)
4. Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar Békéscsabai Könyvtára (29.)
5. University Library, Zielona, Gora (32.)
6. Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár (34.)
7. Helsinki University Main Library (35.)

8. Philologische Bibliothek der Freien Universität Berlin (44.)
9. BGF KVIK Könyvtára (46.)
10. Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Sopron (47.)

A hazai egyetemi könyvtárak rangsora is azt mutatja, hogy a kevesebb követővel rendelkező oldalak gyakran – arányosan – sikeresebbek a nagy „kedvelő” kört maguk köré gyűjtő oldalaknál (zárójelben a teljes rangsorban elért helyezés):

1. Nyíregyházi Főiskola Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ (11.)
2. Kaposvári Egyetem Könyvtára (14.)
3. Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar Békéscsabai Könyvtára (29.)
4. Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár (34.)
5. BGF KVIK Könyvtára (46.)
6. Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Sopron (47.)
7. Zsigmond Király Főiskola Könyvtára (48)
8. Széchenyi István Egyetem – Győr (58)
9. Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Veszprém (61)
10. Széchenyi István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum (62.)

Oldal-közönségsiker

Második, kevésbé egzakt, ugyanakkor több tényezőt, a körülményeket árnyaltabban figyelembe vevő módszerünk szerint első lépéseként alaposabban megvizsgáltuk az egyes oldalak közönségsikerét, függetlenül bejegyzéseik hatásától.

Figyelembe vettük a használt nyelvet beszélők számát és – ezt szűkítőn kompenzálva – az oldal nemzetiségét (azaz a hozzáköthető ország lakosainak számát), az adott intézmény hatóköréhez szorzókat rendeltünk (globális, országos, szakterületi, regionális... városrészi) és összevetettük az oldalt kedvelők, követők, ismerők számával. Az így kialakult listán a 126 vizsgált Facebook-oldalból az alábbiak kerültek az élre:

1. The National and University Library of Iceland, Reykjavík, Iceland
2. Könyvbarátok
3. Bookline
4. Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely
5. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Szentendrei Skanzen
6. Ludwig Múzeum
7. Hamvas Béla Városi Könyvtár, Százhalombatta
8. Libri

9. Gödöllői Városi Könyvtár
10. Kőbányai Könyvtár, FSZEK

Az egyetemi könyvtárak rangsorát tehát a nyelvterület és lakosság függvényében – érthető módon –, a közösségi jelenlétben igen sikeres izlandi egyetemi könyvtár vezeti, azonban a következő külföldi egyetem már csak a hatodik a listán (zárójelben a teljes rangsorban elért helyezés):

1. The National and University Library of Iceland, Reykjavík, Iceland (01.)
2. Széchenyi István Egyetem és könyvtára, Győr (11.)
3. MOME Könyvtára (13.)
4. Klebelsberg Kuno Könyvtár – A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára (25.)
5. BME OMIKK (27.)
6. Humboldt Universität zu Berlin (28.)
7. Biblioteche dell'Università di Palermo (36.)
8. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár (43.)
9. CEU (45.)
10. ELTE Egyetemi Könyvtár (47.)

A hazai egyetemekre szűkítve a kört Miskolc, Győr és Debrecen kerül az első tíz közé ezen a listán (zárójelben a teljes rangsorban elért helyezés):

1. Széchenyi István Egyetem és könyvtára, Győr (11.)
2. MOME Könyvtára (13.)
3. Klebelsberg Kuno Könyvtár – A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára (25.)
4. BME OMIKK (27.)
5. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár (43.)
6. CEU (45.)
7. ELTE Egyetemi Könyvtár (47.)
8. Miskolci Egyetem – Könyvtár, Levéltár, Múzeum (57.)
9. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (67.)
10. Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Sopron (74.)

Oldalhatékonyság

Ha az egyes oldalak imént meghatározott közönségsikerét összevetjük a tőlük feldolgozott bejegyzések sikereivel, véleményt alkothatunk aktivitásuk hatékonyságáról a megfigyelt periódusban. Az előző listához kalkulált közönségsiker-értékkel megszoroztuk az adott oldal bejegyzéseinek hatását mérő értékeinket, összegeztük őket, majd el-

osztottuk az adott intézménytől feldolgozott bejegyzések számával.

Az így kapott, adott oldalra vonatkoztatott értékek tehát már reflektálnak az oldaltól „elvárható” hatásra (népesség, nyelvterület, intézményi hatókör), arra a népszerűségre, amely korábbi tevékenységének eredménye, ha úgy tetszik: a megszerzett hálózati–közösségi bizalom az oldal iránt – s ennek tükrében kaphattunk az eddigieknél hitelesebb képet a külön-külön megvizsgált bejegyzésekben manifesztálódó konkrét aktivitás sikeréről.

E harmadik toplistáról érzékelhetően kiszorulnak az egyetemi könyvtárak, kisebbségbe kerülnek rajta a „klasszikus” könyvtárakat képviselő Facebook-oldalak is. A közösségi médiát leghatékonyabban használó oldalak között jól szerepelnek viszont a kereskedelmi cégek, natív webes szolgáltatások, blogalapú tartalomszolgáltatásban gyakorlott intézmények (pl. Mai Manó Ház). Főlényük – mivel külföldi kereskedelmi oldalakat, globális natív webszolgáltatásokat nem vizsgáltunk –, csak a könyvtári szférával összevetve jelzésértékű.

Az első tíz helyezés sorrendje [szögletes zárójelben a legsikeresebb bejegyzéseik szerint megállapított helyezés (lásd írásunk legelső listáján)]:

1. Könyvbarátok [4]
2. Mai Manó Ház [2]
3. Bookline [15]
4. Libri [7]
5. Ludwig Múzeum [6]
6. British Library [3]
7. Rukkola [32]
8. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Szentendrei Skanzen [276]
9. Édesvíz Kiadó és Könyvesbolt [113]
10. Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely [193]

Az egyetemi könyvtárakra szűrt listán itt is az izlandi egyetem gyűjteménye vezet (zárójelben a teljes rangsorban elért helyezés):

1. The National and University Library of Iceland, Reykjavík, Iceland (12.)
2. Széchenyi István Egyetem és könyvtára, Győr (18.)
3. Humboldt Universität zu Berlin (24.)
4. Klebelsberg Kuno Könyvtár – A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára (26.)
5. Bibliotheks- und Archivwesen der Universität Wien (29.)
6. Biblioteche dell'Università di Palermo (38.)
7. MOME Könyvtára (49.)
8. Bibliothek Universiteit van Amsterdam (66.)

9. ELTE Egyetemi Könyvtár (67.)
10. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár (73.)

Az oldal és annak posztolási gyakorlata együttes hatékonysága alapján a hazai egyetemi könyvtárak tíz legjobb példáját az alábbi könyvtárak mutatják (zárójelben a teljes rangsorban elért helyezések):

1. Széchenyi István Egyetem és könyvtára, Győr (18.)
2. Klebelsberg Kuno Könyvtár – A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára (26.)
3. MOME Könyvtára (49.)
4. ELTE Egyetemi Könyvtár (67.)
5. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár (73.)
6. Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Sopron (74.)
7. BME OMIKK (75.)
8. Miskolci Egyetem – Könyvtár, Levéltár, Múzeum (78.)
9. Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár (80.)
10. CEU (81.)

Bármennyire törekedtünk a hiteles adatokra alapozott összehasonlításra, természetesen nem állítható, hogy a hazai oldalak minden összehasonlításban ilyen jól szerepelnének a nemzetközi mezőnyben. Úgy gondoljuk azonban, hogy hasonló áttekintéssel, az intézmények pontos viszonyainak és bejegyzéseik tartalmi kontextusának bővebb ismerete nélkül ennél hitelesebb kép nehezen alkotható.

Végezetül, a 126 vizsgált oldal közül közöljük még néhány ismert, országos hatókörű magyar könyves–könyvtári és memóriaintézmény oldalának helyezését a teljes rangsorban a 2013. tavaszi és őszi mintavétel alapján:

13. Moly.hu
14. Iparművészeti Múzeum
20. Petőfi Irodalmi Múzeum
21. Néprajzi Múzeum
25. Országos Széchenyi Könyvtár
33. Hadtörténeti Könyvtár
45. Országos Színművészeti Múzeum és Intézet
50. Magyar Elektronikus Könyvtár
53. Országos Idegennyelvű Könyvtár
54. Országgyűlési Könyvtár
63. Országos Színháztörténeti Múzeum és Könyvtár
84. Országos Mezőgazdasági Könyvtár
85. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
95. KSH Könyvtár

98. Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára
100. Szépművészeti Múzeum Könyvtára
102. Magyar Digitális Képkönyvtár

A hatékony oldalak stratégiája

Kutatási tervünk szerint a 4500 bejegyzés hatását az oldalak eredményeivel összevetve pontosítható azon intézmények listája, melyek mintaként értékelhetők, követendő–követhető gyakorlatot folytatnak.

Elvégeztük a legjobb helyezést elért egyetemi könyvtárak bejegyzéseinek vizsgálatát ugyanazon ismérvek szerint, ahogy korábban, a teljes minta leghatásosabb 1500 bejegyzését elemeztük, a megosztó oldal kilététől függetlenül. Az eredmények, összetétel-megoszlások, kohézió és gesztusalakzatok *gyakorlatilag megegyeztek* a legsikeresebb bejegyzések és a legsikeresebb oldalak bejegyzései által alkotott két mintában.

Ez az egyezés egyrészt azt jelenti, hogy nincs értelme külön bemutatnunk vizuális prezentációjukat, a grafikonok egybevágóak a korábban beillesztett, felső harmadokra vonatkozó ábrákkal. Másrészt azt igazolja, hogy az oldalak hatékonyságát a valóságnak megfelelően sikerült definiálnunk, hiszen a teljes minta – kereskedelmi oldalakat, blogokat, natív webes szolgáltatásokat is képviselő – legsikeresebb bejegyzései *azonos stratégiákat tükröznek*, mint az általunk legsikeresebbnek értékelt egyetemi könyvtárak megosztási szokásai.

A mintavételi periódusban legsikeresebben tevékenykedő egyetemi könyvtári oldalak tehát jól érzékelik a könyves, könyvtári Facebook-jelenlét trendjeit. Ezek – a közegnek megfelelően kialakult – jelenléti stratégiák azonban optimalizálhatók, mert sok tekintetben kihasználatlanul hagyják a könyvtárak valódi lehetőségeit, s nem reflektálnak a könyvtárról alkotott társadalmi képzetek minden vonására.

Tanulságok, következtetések

Az intézmények és megosztásaik viszonyát vizsgáló kohézióelemzés szerint, míg egyfelől dominálnak a könyvtár működésével kapcsolatos formális, faliújságként továbbított hírek, az intézményi posztportfólió másik meghatározó összetevőjeként – vélhetően – a közösségi jelenléttel foglalkozó munkatárs „látja” el a könyvtár kedvelőit–követőit

általára érdekesnek, fontosnak talált, s a könyvtár profiljához illő érdekességekkel a tágabb szakmai tématerületről.

Az intézmény jelenlétéből így éppen annak egyéniségét adó fő és lényegi összetevők hiányozhatnak. Olyan ismérvek, amelyekkel a könyvtárat leginkább azonosítjuk: az egyedi gyűjtemény, a gyűjteménnyel foglalkozó osztályok, munkatársak. Interakciójuk a tájékozódó, kutató felhasználókkal – akik szintén élő közösséget alkotnak a könyvtár fizikai terében. Kevés nyomát találtuk annak is, hogy az egyetemi könyvtárak megosztási gyakorlata jelentősen eltérne például az országos szakkönyvtárakétól, vagy, hogy a rájuk jellemző speciális feladatok [13] meghatározóan formálnák közösségi jelenlétük összetevőit.

Honlapcentrikus szemlélet – párhuzamos jelenlét

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy összegzésünkben nem a közösségi jelenlét fenntartásával foglalkozó munkatársak teljesítményét minősítjük. Nyilvánvaló, hogy az oldalak, bejegyzések sikere csak részben függ döntéseiktől, aktivitásuktól. A felmérés kínálta rálátási lehetőség távlatából sokkal inkább a stratégiára, a jelenlét alternatív módozataira vonatkozóan fogalmazunk meg tanulságokat és következtetéseket.

Kutatásunk eredményei szerint erőteljesen tartja magát az a szemlélet, hogy a Facebookot elkülönített, „hosztolt” közösségfenntartó szolgáltatásként, a meglévő honlappal párhuzamosan használják a könyvtárak.

A közösségi web kialakulásától ismert könyvtár 2.0 felfogás alapján egy már létező gyűjtemény köré, a közösségi web eszközeivel közösséget, kollaboráló, dinamikus felhasználók táborát lehet gyűjteni. Megfelelő közösségi propagandával elérhető, hogy rendszeresen használják adatbázisainkat, a mi feedünket, hírlevelünket, twitjeinket kövessék online idejük minél nagyobb szeletében, s persze látogassák is intézményeinket, jó hírünket keltve. A web 2.0 korszakának ígérete szerint ők talán szerkesztésbe, osztályozásba is bevonhatók, támogathatnak projektjeinket, ahogy a zenét ingyen meghallgatók körei az általuk kedvelt zenészeket.

Ezzel a koncepcióval egy gond van: a web 2.0 korszak kezdetén született, a lehetőségek, a „long-tail” effektus optimista felismerésének idején. Azóta a közösségi aktivitás és figyelem lekötése

start-upok tömegének, sőt, globális médiaszolgáltatók célpontjává vált. A megszerezhető figyelem, a felhasználók napirendjéből kihásható pillanatok pedig végesek. A feedekre, streamekre, közösségi igények által testreszabott posztfolyamokra áthelyeződő tartalomszolgáltatás túlsúlya ma már nyilvánvaló: még mielőtt igazán kibontakozhatott volna, a kollaborálás, tudásegysítés, közös szerkesztés szerepét átveszi a fókuszálás, továbbosztás, a minimális aktivitást igénylő folkszonómia. Az egyedi, tartalmi adatbázisok remélt választása helyett a tartalmi választások és személyi profilok nagy adatbázisai épülnek a Facebooknál, a Google-nél és számos kisebb tartalommegosztó rendszert szolgáltató kereskedelmi cégnél.

A könyvtár 2.0 alapelvei között szereplő virtuális közösségteremtésre a Facebook azért sem alkalmas, mert túl sok közösségen kívüli kapcsolat, rengeteg személyes impulzus és megosztásforrás közé sorolódik a könyvtár. A Facebook – ellentétben a „niche” vagy részterületi közösségi oldalakkal, köztük a könyves hálózatokkal [14] – általános, a felhasználó teljes személyiségére szabott közösségi háló. Hiába látjuk a könyvtár profiloldalán a követők szép számát, ez a közösség nem koncentrált, nincs közvetlen, folyamatos kapcsolat. Érzik ennek ellentmondását, s – a megosztási gesztusok ábráján érzékelhető elmozdulás szerint – kapcsolatlékeztető, hangulatkeltő képekkel, érzelmi motivációval, a tartalomajánlás személyességével talán ezt is igyekeznek kompenzálni a könyvtárak, oldva a szükségszerű értesítések és eseménybeharangozók formalitását.

Az így kialakuló közösségi webprofil saját, párhuzamos életét éli a már meglévő intézményi webfelület mellett, de ez az élet, e virtuális életmód csak részben, felemás módon reprezentálja a könyvtár valós „személyiségét”. A formális képviselés mellett a vitelével megbízott munkatárs önkorlátozóan megjelenő egyénisége érződik benne.

Mivel a fenntartás munkaigényes, az összetevők elemzésekor kimutatott képmegosztásra, átvételre koncentrálódás trendje is jelzi: a munkatársnak általában kevés ideje és segítője lehet. A levélben megkapott, csatolt dokumentumszövegből és képekből, „hivatalból” továbbítandó információk feltöltésén túl, feladatát csak úgy tudja vállalható minőségben ellátni, ha privát „facebook-használói” szókészit igazítja intézménye képviseléséhez.

Láthattuk, hogy az oldalak hatékonyságát értékelő listánkról a „klasszikus” könyvtárakat kiszorították a

kereskedelmi oldalak, natív webes, vagy blog-központú tartalomszolgáltatók, akik fizikai térben működő intézmény és fölépített gyűjteményfelület képviselőitől mentesen, közvetlenebbül érzékelik és kezelik célközönségüket a közösségi térben.

A jelenlét optimalizálása – szerves kapcsolat

El kell fogadnunk a tényt, hogy szerkesztett tartalmink helyett a felhasználók idejük nagy részében benyomások szövetét „fogyasztják”. Honlapunk böngészése, katalógusaink, adatbázis-rekordjaink szűrése, válogatása helyett szívesebben is finomítanak egyetlen, színesen és ezer irányból összeálló „élő adás” amúgy is bonyolult szabályozó paramétereit.

Tudástárak, memóriaintézmények állnak tehát választás előtt, de legalábbis mérlegelniük kell: hogyan osszák be erőiket, milyen arányban koncentráljanak kreativitást, munkatársi erőt adatbázisaik webes felületeire, évek óta fejlesztett honlapjukra [15] és a közösségi oldalakon megjelenő, ott megosztható tartalmak előkészítésére, publikálására, felügyeletére, hatásuk elemzésére, s a visszajelzések értékelésén keresztül stratégiájuk továbbfejlesztésére.

Ijesztőnek tűnhet, hogy identitásunk, a rólunk megformált kép önmagunk kontrollált bemutatása helyett esetleges választások és üzleti titokként kezelt algoritmusok szerint fölillantott benyomások sorozataiból áll össze, mint a közösségi oldalt látogatók összbenyomásának töredékes részhalmaza [16]. Ám, ha odafigyelünk e benyomások, maradandó észlelések működési mechanizmusára, ha megértjük, milyen információk hatnak s maradnak emlékezetesek, kialakítható olyan, szervezettebb kapcsolat a közösségi hálózathasználattal, amely a Facebook regnálásán túl, a mesterséges szerkesztő algoritmusok ellenére is biztosíthatja, támogathatja a könyvtári szolgáltatások elismertségét.

A periodicitás vizsgálatából is láthattuk, hogy a könyvtár pusztá létezése, elérhetősége a közösségi hálón kevés, a ritkán jelentkező oldal életjeleire épp, hogy csak felkapják fejüket követői. A sikeres bejegyzések között a rendszeres, naponta, félnaponta érkező, egymást fokozó hatásukat kihasználó megosztások ragadják meg leginkább a figyelmet. Nem biztos ugyanakkor az, hogy minden, a könyvtár renoméját növelő bejegyzést az ezzel megbízott munkatársnak kell megosztania. Méréseink szerint még a legsikeresebb bejegyzések között is soknak bizonyult a naponként hármat

meghaladó bejegyzésszám (arányosan kevésbé hatásosnak).

Egy gyűjtemény, könyvtár jelenléte a közösségi hálón elszakadhat az intézmény aktivitási körétől. Bár a felhasználók elé kerülő tartalom elemei eredendően egyenrangúak, forrásukat a gyakori megosztás, továbbosztás hosszú távon fölértékeli és kiemeli, annak rangot és identitást generál. Kutatásunk mérőszámainak definiálásakor kiemelten díjaztuk a továbbosztást, a kommentekben megjelenő újabb megosztásokat [17]. Bejegyzéseik kedvelései és továbbosztása mellett a virtuális világban is létező, működő gyűjtemények sikerét igazán az jelzi, ha tőlük függetlenül is linkelik, megosztják honlapjuk, adatbázisaik, gyűjteményrészeik elemét a közösségi médiában.

A könyvtárak jól felfogott célja az erőltetett párhuzamos jelenlét helyett tehát a megoszthatóság példázása és a közönség által is megosztható „muníció” felhalmozása, fölkínálása. A sikeres, vagy akár mémjellegű bejegyzések tartalmi elemzéséből nyilvánvaló, hogy számtalan kiváló oka, „triggerre” lehet a teljes médiaszöveget szövő egyedi aktusoknak. Esemény vagy helyszín apropóján, identitás, szokás, gesztus vállalásán–felismerésén keresztül aktiválódik a megosztás–újraosztás. Digitalizált dokumentumok, gyűjteményrészek, virtuális kiállítások, tematikus könyvajánlók, válogatások, évfordulókhöz, helyszínekhez, szakmai programokhoz és eseményekhez gyűjtött háttérinformációk egyaránt értékes szálai lehetnek a közösségi média szövetének, felhasználókat, olvasókat vezetve a gyűjtemény teljességéhez.

Hagyni és segíteni kell, hogy hálózati jelenlétünket, identitásunkat e médiaszövet részeként a közösség figyelme alkossa újra. A bejegyzések, posztok figyelemre méltatásának – azaz a személyesen felvállalt kedvelésnek, továbbosztásnak – a bizalom a legfőbb kritériuma, a hiteles kontextus feltételezése – mémeket terjesztve ugyanúgy, mint komoly vitákhoz történelmi háttér-információkat idézve. Hiteles pedig nemcsak az lehet, amit személyesen ismerünk, vagy aminek kontextusa, történeti referenciái, szakmai pályafutása megismerhető – hanem az is, amit funkciója, fizikai tere, működésének társadalmi elfogadottsága hitelesít.

A bizonytalan minőségű webes tartalomra vetítve különösen fontos hitelesítő ismérv maradt a szakszerű rendezettség, a professzionálisan, pártatlanul összeállított gyűjtemények kezelése. E hitelesség birtokában – rendelkezve a technikai értelem-

ben vett jelenlétkészséggel és naprakész szakértelemmel gyűjteményünkről –, biztosíthatjuk, hogy tárházainkból szívesen válogassanak megosztásra kész tartalmakat, tőlünk függetlenül is.

Optimális bejegyzések és jelenléti stratégia

A legsikeresebb bejegyzések és oldalak összevetése alapján elmondható: nem elég a képközpon-túság, a gyűjtőkörrel harmonizáló tartalomajánlás-ra és praktikus információk továbbítására épülő jelenlét. Ha gyakorlati ajánlásokba kell foglalnunk kutatásunk eredményeit, az alábbi listában foglalhatjuk össze megállapításainkat:

- A saját feltöltésű képek, megosztott gyűjteményrészletek mellé tartalmas, linkekkel további információk elérését biztosító bejegyzések kívánatosak.
- Ha szerves kapcsolat a cél, eredményesebb a puszta képfeltöltés és utólagos linkelés helyett a honlap oldalának, a blog bejegyzésének vagy a gyűjtemény online tételének közvetlen megosztása.
- Külső dokumentum megosztásakor a bélyegkép és az automatikusan mellé ágyazódó dokumentum cím / leírás a közzététel előtt módosítható, ez a beavatkozás, testreszabás sok esetben elmarad.
- A szöveges kontextus megteremtése kreatív feladat, erősítheti a bejegyzés hatását a személyesség, a feltöltő azonosulása a témával, a témában szakértő könyvtáros identitásának megjelenése.
- A megosztó maradandó figyelmének érzékelése, utólagos kiegészítései, visszatérése a hozzászólók között a párbeszédet erősítheti, növeli a bejegyzés élettartamát.
- A könyvtár működése, tere, fejlődése – nemcsak ünnepei, de mindennapjai is – szerves részei identitásának. Ha vonzalmak, emlékek, bizalom – emberi és szakmai kapcsolatok közepontjában szeretne maradni, vállalnia kell léte-zése minden szegmensét, fontos megmutatnia, bemutatnia, mert büszkének kell lennie rá, hogy jól működik, vagy próbál jól működni a körülményekhez képest.

A könyvtárak, memóriaintézmények szervesebb jelenlétének kulcsa tehát információfeldolgozási környezetük, képességeik prezentálása, s a gyűjteményegységek ezt példázó megosztása lehet. Ez a tudatos aktivitás, a „megosztó hivatás” tudata képes katalizálni a tőlük független információáram-lást, s óvja–növeli a kialakított és gondosan fej-

lesztett, információ feldolgozására alkalmas intéz-mények társadalmi elfogadottságát.

A kutatás során alulreprezentáltak talált gyűjteménymegosztás és életkép-bejegyzések arányának növelésével, a lehetőségeket példaként bemutató, kreatív és „információnövelt” posztok szabá-lyos ritmushoz közelítő, rendszeres megjelenteté-sével, valamint a „belső” információk, műhelyittkok megismerhetővé tételével a kutatás során föltártnál szervesebb, hatékonyabb jelenlét hozható létre.

Azt kell tehát nyújtanunk, ami eleve jellemzi hiva-tásunkat, és ami a közösségi média tartalomforrá-sai között csak nekünk van:

- fizikai térhez köthető, meglátogatható, valóban létező gyűjtemények inspiráló bemutatásai;
- megismerhető, hitelesen elkötelezett munkatár-sak (és olvasók) véleményeit, szakértelmét, egyéniségét;
- rendezett, professzionálisan feltárt tudáskincs-ből szerkesztett (és más által is szerkeszthető), gondosan előkészített tartalmakat, melyek minden esetben átjárható, linkelt ízelítői, „teaser”-ei, mint műsorok, filmek, szervezett élmények beharangozói, „multimédia-plakátjai” teljes gyűjteményünknek, működésünknek.

A kutatás folytatása

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében interdiszciplináris tudományterületünk különböző irányait követve törekszünk az elmélet és gyakorlat elemzésére, hallgatóink ismereteinek széles körű elmélyítésére. Saját oktatási területe-men, gyakorlati tartalomszolgáltatási projektjeink (pl. Fodor András Hálózati életműkiadás [18]) mel-lett fontosnak érzem, hogy folytassuk a gyűjtemé-nyek, digitális adattárak közzétételi lehetőségeinek és a biztosított szolgáltatások marketingjének vizsgálatát is. A következő félévtől jelen kutatá-sunkat is újakezdjük, felhasználva az első két félév tanulságait. A közösségi média könyvtári felhasználhatóságának alapos vizsgálata, a be-jegyzések aprólékos értékelése – bízom benne – használható szempontokat adhat a szakma szá-mára, amint tanulságos, komoly munka hallgató-imnak is.

Ahogy az Egyetemi Könyvtárral egyeztetett, könyv-tári praktikum szempontjait figyelembe vevő kuta-tás kezdeményezője, Kiszl Péter saját, hallgatóival közös projektje kapcsán fogalmazott: „felgyorsult, információval túlterhelt és elbulvárosodott vilá-

gunkban hirdessük a lényeglátás, az elmélyült, kritikus gondolkodás, az ok-okozati összefüggések feltárásának, a fegyelmezett munkavégzésnek a fontosságát.” [19]

A kutatásban részt vett hallgatók felsorolását és további részleteket (pl. a felméréshez használt adatbeviteli űrlapot) a tartalomszolgáltatási elemzéseinket összefogó projektblogunkon találják [20].

Hivatkozások, megjegyzések

- [1] Teens, Social Media, and Privacy. = Pew Research Center. [Honlap] 2013-05-21
<http://www.pewinternet.org/2013/05/21/teens-social-media-and-privacy/>
 és
 26th Semi-Annual "Taking Stock with Teens" Market Research Project. = Piper Jaffray. [Honlap] 2013-10-23.
<http://www.piperjaffray.com/2col.aspx?id=287&releaseid=1863548>
 és
 BOSKER, Bianca: Facebook's Rapidly Declining Popularity With Teens In 1 Chart. = The Huffington Post. 2013-10-23.
http://www.huffingtonpost.com/2013/10/23/facebook-teen-trouble-in_n_4150940.html
- [2] FRIZELL, S.: Facebook Is About to Lose 80% of Its Users, Study Says.c= Time. 2014-01-21.
<http://time.com/1405/facebook-is-about-to-lose-80-of-its-users-study-says/>.
 [Hozzáférés dátuma: 15. április 2014].
- [3] FITZPATRICK, A.: Actually, Facebook Is Not About to Lose 800 Million Users. = Time. 2014-01-23.
<http://techland.time.com/2014/01/23/facebook-losing-users/>
 [Hozzáférés dátuma: 17. április 2014].
- [4] HAMBURGER, Ellis: Facebook will punish publishers who ask for Likes and Shares. = The Verge. 2014-04-10.
<http://www.theverge.com/2014/4/10/5602064/facebook-will-punish-publishers-who-ask-for-likes-and-shares>
- [5] PINTÉR Dániel Gergő: Zsiráfgyár a Facebookon. = Média 2.0. 2013-10-30
http://media20.blog.hu/2013/10/30/zsirafgyar_a_facebookon
- [6] FÖLDI Tamás: Kávészünet a Facebookon – az Országos Idegennyelvű Könyvtár jelenlétéről a közösségi médiában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évfolyam (2013) 9. szám.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5840&issue_id=552
- [7] A hazai közösségi médiahasználat összehasonlító statisztikáit közli: PETRÁNYI-SZÉLL András: Közösségi élet a Facebookon túl. = PS:PROvocative. 2014-03-06
<http://psprovocative.com/kozossegi-élet-facebookon-tul/>
- [8] Vizsgált hazai oldalak: BGF KVIK Könyvtára; BGF PSZK Könyvtára; BME OMIKK; Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár; Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Karának Könyvtára; CEU ; Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár; ELTE Egyetemi Könyvtár; Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára; Kaposvári Egyetem Könyvtára; Klebelsberg Kuno Könyvtár – A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára; Miskolci Egyetem – Könyvtár, Levéltár, Múzeum; MOME Könyvtára; Nyíregyházi Főiskola Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ; Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Sopron; Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtára, Szombathely; Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Veszprém; PPKE BTK Könyvtár; Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár; Széchenyi István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum; Széchenyi István Egyetem és Könyvtára, Győr; Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar Békéscsabai Könyvtára; Zsigmond Király Főiskola Könyvtára; KSH Könyvtár; Magyar Digitális Képek Könyvtár; Magyar Elektronikus Könyvtár; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ; Országos Idegennyelvű Könyvtár; Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára; Országos Mezőgazdasági Könyvtár; Országos Széchenyi Könyvtár; Országos Színház-történelmi Múzeum és Könyvtár; Országgyűlési Könyvtár; Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét; Csorba Győző Könyvtár, Pécs; Hangtárnok – Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger, zenei gyűjtemény; Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd; József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Tatabánya; Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr; Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, Győr; Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ, Debrecen; Miskolci Városi Könyvtár és Információs Központ; Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza; Pest Megyei Könyvtár, Szentendre; Ráday Könyvtár; Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged; Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár; Tudásközpont, Pécs; Verseghy Ferenc Könyvtár, Szolnok; Aranybulla Könyvtár Alapítvány; Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely; Bródy Sándor Zenei Könyvtár, Eger; Fejér György Városi Könyvtár, Keszthely; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyerekkönyvtára; Gödöllői Városi Könyvtár; Hamvas Béla Városi Könyvtár, Százhalombatta;

Helischer József Városi Könyvtár, Esztergom; Ipolyi Arnold Könyvtár, Törökszentmiklós; József Attila Városi Könyvtár, Zalaegerszeg; Nagy Gáspár Városi Könyvtár, Budakeszi; Sárkányos Gyerekkönyvtár, FSzEK KK; Széchenyi István Városi Könyvtár, Sopron; Vörösmarty Könyvtár, Székesfehérvár; Rákoskeresztúri Könyvtár Fszek; Nagy Imre Általános Művelődési Központ Könyvtára, Csepel; Kőbányai Könyvtár, FSzEK; Fonoujpest - FSzEK Újpesti Zenetára; Szépművészeti Múzeum Könyvtára; Petőfi Irodalmi Múzeum; Országos Színművészeti Múzeum és Intézet; Néprajzi Múzeum; Mai Manó Ház; Ludwig Múzeum; Iparművészeti Múzeum; Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Szentendrei Skanzen; Hadtörténeti Könyvtár; Rukkola; Moly; Könyvbarátok; SpringMed; Libri; Első Könyvsiker Kölcsonzó; Di-Plant; Bookline; Akadémiai Kiadó; Európa Könyvkiadó; Édesvíz Kiadó és Könyvesbolt; Gabo Kiadó; Gondolat Kiadó; Geopen Kiadó; Helikon Kiadó.

[9] Vizsgált külföldi oldalak: Biblioteche dell'Università di Palermo; Bibliothek Universiteit van Amsterdam; Bibliotheks- und Archivwesen der Universität Wien; Bibliothèques de Paris-Sorbonne; Cambridge University Library; Firenzei Egyetemi Könyvtár; Hauptbibliothek Universität Zürich; Helsinki University Main Library; Humboldt Universität zu Berlin; Library-University of Malta; Lomonoszov Egyetem; Philologische Bibliothek der Freien Universität Berlin; The National and University Library of Iceland, Reykjavík, Iceland; UGA Libraries; Universidad de Salamanca, Spain; Universitätsbibliothek Leipzig; Universitätsbibliothek, Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg; University Library Wrocław; University Library, Zielona, Góra; University of British Columbia Library; Yale University Library; European Library; Project Gutenberg; Ausztráliai Nemzeti Könyvtár; Biblioteca Nacional de Brasília; British Library; Central and National Library of Montenegro "Durde Crnojevic"; Gallica; National Library of Korea, Seoul, Korea; National Library of Serbia; National Library of South Africa; Orosz Nemzeti Könyvtár; The National Library of Malta; Boston Public Library.

[10] A bejegyzések sikerét, vagyis egy-egy bejegyzés „hatóerejének, hatásának értékét” a bejegyzésre érkezett lájkok, a megosztások számának kétszerese és a kommentek számának összege adja, mindez megszorozva azon jellemzők mutatószámának összegével, melyek a hozzászólásfolyam (kommentek) minőségét hivatottak értékelni.

A hozzászólások jellemzői rendre:

1. kialakult-e valódi párbeszéd a bejegyzésre érkezett hozzászólások sorában? (2 - igen - egymásra is reagálnak, 1 - nem - függetlenek egymástól)
2. a bejegyzés megosztója maga is hozzászól-e a bejegyzéshez? (2 - igen, 1 - nem)

3. kerülnek-e újabb megosztások a hozzászólásfolyamba (2 - igen, 1 - nem)

A kapott értéket a bejegyzés létrejötte és az adattörzítés között eltelt idő különbségéből számított értékkel szoroztuk, hogy kiküszöböljük a bejegyzések eltérő korából adódó egyenletlenséget. Tapasztalataink, a könyves- könyvtáros oldalak előzetes felmérése alapján 5 napos kifizetési időt tekintettünk reálisnak, így a következőképpen alakítottuk az értékeket:

0 napos: 10

1 napos - 9

2 napos - 8

3 napos - 7

4 napos - 6

5 napos - 5

6 napos vagy idősebb - 4

[11] "it takes only 1 Hr 50 mins for a post Reach to get to 75% of it's potential" REY, Benjamin: Facebook posts' lifetime.. even shorter than you thought! = Wisemetrics. 2013-08-05.

<http://blog.wisemetrics.com/facebook-posts-lifetime-even-shorter-than-you-thought/>

[12] Magyarország Facebook analitikája. = SocialDaily. [Honlap]

<http://analytics.socialdaily.com/hu/facebook/countries/HU/>

[13] VIRÁGOS Márta: A magyar felsőoktatási könyvtárak helyzete és jövője. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évfolyam (2013) 8. szám

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5814&issue_id=551

[14] DÁVID Adrienne – TERNAI Zita: Adattármutra. Könyves közösségi oldalak 2. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évfolyam (2012) 1. szám

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5575&issue_id=533

[15] DÁVID Adrienne – KÖRÖS Kata: Adattármutra. Múzeumok. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évfolyam (2012) 3. szám

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5597&issue_id=535

[16] A szűrő-válogató algoritlussal kapcsolatos kutatásokról és aggályokról alapos áttekintést ad BOLCSÓ Dániel: Buborékba zár a Facebook, de kell ettől félnünk? = Média 2.0 [Blog] 2014-04-14.

http://media20.blog.hu/2014/04/14/buborekba_zar_a_facebook_de_kell_ettol_felnunk

[17] A Facebook-felhasználók által megosztott könyvtári tartalmak, dokumentumok mérésére nem volt módunk, csak a vizsgált oldalak saját bejegyzéseit vizsgálhattuk. Az egyes bejegyzések hatásának mérésakor ugyanakkor hangsúlyosan értékeltük a felhasználói aktivitás minden visszakereshető nyomát: megosztást, hozzászólást, azon belül párbe-

szédet, a megosztó bekapcsolódását, újabb megosztást – lásd: [10]

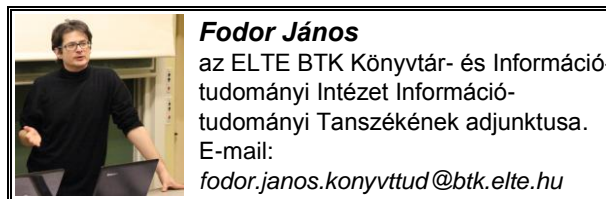
<http://kutatasinaplo.blogspot.hu/p/research2013-2014.html>

Beérkezett: 2014. V. 28-án.

[18] FODOR János: A Fodor András hálózati életműkiadásról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf.: (5. sz.) p. 31–38. (2013)

[19] KISZL Péter: Hallgatót tolláról... = Kiszl Péter (szerk.) Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Eger: EKF Líceum Kiadó, 2013. p. 9–11.

[20] Egyetemi könyvtárak a közösségi médiában. = kutatásiNapló. [Blog]

Mi az e-book? Könyvtári fogalmak az e-könyvkölcsönzéssel összefüggésben

A Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége, az IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) tájékoztató memorandumot állított össze az e-könyvkölcsönzés jelenlegi helyzetéről. Az e-könyves háttéranyag (2014 eLending Background Paper*) készítőinek szándékai az alábbiak voltak:

- Képet adni az e-könyvkölcsönzés jelenlegi helyzetéről. A könyvkiadók álláspontjának ismertetése az e-könyvkölcsönzésről.
- Bemutatni a különbséget a tudományos könyvtárak és a közművelődési könyvtárak e-bookmenedzselésére vonatkozóan.
- A jelenlegi e-könyvkölcsönzési modellek elemzése.

A tanulmány összeállítói fontosnak tartották meghatározni az e-könyv fogalmát. A definíció ez esetben könyvtári megközelítésű, így valószínűleg az eddig kimunkált e-könyves meghatározásoknál alkalmasabb lehet könyvtári terminológiai használatra.

Az IFLA szakanyaga szerint: *Az e-könyv olyan szövegalapú, önállóan, elkülönülten létező digitális alkotás, amely nyilvánosan – térítéssel vagy anélkül – elérhető.*

A meghatározás kiegészítő elemei:

- Az e-könyvet ugyan birtokolhatja is az olvasó, de sokkal általánosabb, hogy az e-könyvet az olvasó felhasználóként kezeli, tehát a vásárláskor nem jut tulajdonába a műnek.
- E-könyvek gyűjteményét, tartalmi kollekcióját is lehet egységnyi e-könyvnek tekinteni (pl. előfizetési konstrukció).
- Az e-könyvnek – a szöveg mellett – sok más alkotóeleme is lehet, például hang, videó, helymeghatározásra épülő effekt stb.
- Az e-könyv létezhet csak digitálisan, de lehet egy műnek egymással azonos értékű digitális és nyomtatott verziója is.
- Az e-könyv letölthető informatikai eszközre (asztali gép, note-book, iPad, e-reader), de olvasható közvetlenül online – streaming – változatban is.
- Az e-könyvnek – a széles olvasó közönségnek szánva – lehet professzionális kiadója is, de lehet a megjelentetés self-publishing konstrukció is. Szakmai egyesületek, egyetemek is adhatnak ki képzési célú vagy tudományos publikációkat.
- A jelen tanulmányban az e-könyvek audioverzióját e-könyvként értelmezik. Viszont nem tekintik az e-könyvtematika részének a digitális folyóiratokat, elektronikus médiumokat.

A háttéranyag igyekszik meghatározni azt is, mi tekinthető e-könyvkölcsönzésnek. Ezek szerint: *Az e-könyvkölcsönzés folyamán a könyvtár ideiglenes használatra átengedi az adott művet olvasásra beiratkozott olvasójának a könyvtár helyiségein kívül, vagy a könyvtárban az olvasó igényei szerint.*

A meghatározás kiegészítő elemei:

- A könyvtár maga határozza meg, milyen konstrukcióban kölcsönzi az e-könyvet. Megvásárolhatja, licenclheti (szövegbérlet) a művet, a jogtulajdonossal kötött megállapodás alapján biztosíthatja egy adott mű kölcsönzésének módját (pl. példányalapú kölcsönzés vagy párhuzamos kölcsönzés, a kölcsönzés határidejének megszabása stb.).
- Az olvasó eszközére való eljuttatás történhet a könyvtár, a kiadó, vagy egy közbeiktatott lebonyolító szervezet (gazdasági vállalkozás) szerveréről is.

A szakanyag a továbbiakban bemutatja az egyes földrészek e-könyves könyvtári gyakorlatát. Mi európaiak, kicsit lemaradtunk a Glóbusz más régióitól ebben a tekintetben. Tanulságos a könyvtári e-könyvkölcsönzéshez kötődő üzleti konstrukciók ismertetése is. Rövid összefoglalót nyújt az anyag a különböző kormányok felfogásáról is az e-book vonatkozásában. Sok gyakorlati példa és működő projektek esetismertetése is segíti a tájékozódást ebben a hazánkban éppen kibontakozó témakörben érdeklődőket.

/Forrás: konyvkonnetor.hu/?p=4295 2014. augusztus 4./

(F.Iné)

Tószegi Zsuzsanna

Szerzői jogok és internet

Az „enyém, tiéd, miénk” kérdéskör érvényesülése online környezetben

Egy mű közkinccsé válása, vagyis amikor a védelmi idő lejártával az alkotás a szerzői jogosult engedélye és jogdíjfizetés nélkül felhasználhatóvá válik, egyúttal azt jelenti, hogy az adott mű az oltalommal védett, magánérdekű jogok szűk területéről kikerül abba a körbe, amelyben a kultúrafogyasztók korlátozásmentesen gyakorolhatják egyik alapvető emberi jogukat, az információhoz való szabad hozzáférés jogát. A védelmi idő azonban számos kérdést fölvet, különösen az internet és a mobil eszközök használatának napjainkban tapasztalható, szédületes arányú bővülése idején. A szerzői jogi védelem alatt álló művek illegális felhasználása szinte leküzdhetetlennek látszik; ennek ellenére megkérdőjelezhető az engedély nélkül végzett cselekmények és azok elkövetőinek kriminalizálása.

Bobrovszky Jenő nemcsak Csokonai jól ismert sorait („Az *enyim*, a *tied* mennyi lármát szüle, Miolta a *miénk* nevezet elüle.”) választotta esszéje mottójául, de egy francia honlapon¹ megjelent írás címét is, miszerint „Egy mű nem hullik a közkinccsbe, hanem oda felemelkedik.”² E gondolatébresztő mű hatására cikkünkben kísérletet teszünk annak vizsgálatára, hogy hogyan alakulhatott ki az a helyzet, hogy az internethasználók tömegei „közkinccsnek” tekintik az online elérhető forrásokat, nem törődve azzal, a szóban forgó művek szerzői jogi védelem alatt állnak-e vagy sem, illetve arra is vetünk egy pillantást, milyen hatást gyakorol a szerzői jogsértések tömegességére az a tény, hogy mind gyakrabban „kalózkodásnak” minősítik az illegális letöltéseket.

Magánérdekű jogok vs. közkinccs

Fent idézett tanulmányában – a korábban az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) igazgatói pozícióját betöltő – Bobrovszky Jenő arra is rámutat, hogy „a versenyszabadságot érvényesítő nemzetközi piaccgazdaságban a főszabály, az alapállapot a „miénk” tágas tengere, a szellemi közterület primátusa, amelyből csak kivételesen, ideiglenesen, szigorú határok között hasíthatók ki szellemi magánterületek, az „enyém-tied” jogok szigetei és végül is, perspektivikusan minden út a közkinccsből is merítő alkotótól ered és a közkinccsbe vezet.”³

Jogi státuszuk alapján a szellemi javak az alábbi két, egymással ellentétben álló csoportba tartozhatnak:

- a használatot csak meghatározott feltétel esetén lehetővé tevő, oltalmazott magánérdekű jogok közé,
- a használati lehetőség szempontjából szabad, nem oltalmazott közkinccs körébe.

„Szellemi tulajdoni közkinccsnek” azt tekintjük, amelyre vonatkozóan „adott joghatósági területen és időpontban” nem áll fenn senkinek a javára szellemi tulajdon, ezért az a szellemi közjavak részét képezi. A közkinccs körébe tartozó javakat bárki – szabad belátása szerint – használhatja, kutathatja, oktathatja, utánozhatja, valamint átdolgozhatja, mégpedig engedélykérés és díjfizetési kötelezettség nélkül. „Az alkotók erkölcsi jogai (különösen a szerzőség) azonban védettek maradnak plágium, illetve a szerzőségre irányuló találmánybitortlás ellen.”⁴

A mű és a közönsége

A szellemi alkotások a nyilvánosság nélkül, önmagukban nem tudnak érvényesülni; az alkotóknak és alkotásaiknak múlhatatlan szükségük van közönségre, befogadókra. Egyes posztmodern vélekedések szerint a mű önmagában nem is létezik: egy könyvet csak az olvasó tud életre kelteni. Az íróasztalfiókba zárt mű értéke (esetleg remekmű volta) addig nem válhat nyilvánvalóvá, amíg a mű valamilyen formában el nem jut a befogadókhoz.

Amióta szellemi alkotás létezik, az alkotók és az alkotásokat megismerők között összetett kapcsolrendszer alakult ki. E társadalmi folyamat az idő

előrehaladtával egyre több szereplőt köt össze. Bízást mondhatjuk, hogy az emberiség akkora hányada – akár számszerűségében, akár a Föld lakosságának százalékarányában mérve – még soha nem jutott a szellemi alkotások megismerésének, élvezetének lehetőségéhez, mint a XXI. század első évtizedeiben; mindez megtévezve a művek számának robbanásszerű növekedésével.

E bonyolult, sokmilliárd résztvevőre kiterjedő társadalmi mechanizmus működésének egyik fontos aspektusát a szerzői jogi rendszer hivatott szabályozni. A jogi előírásoknak az alkotók érdekei mellett a szellemi alkotások előállítóinak, közvetítőinek és fogyasztóinak az érdekeire is tekintettel kell lenniük. Az alkotók számára a szerzői jogi alapelvek biztosítják az alkotásaik fölötti rendelkezési jogot és e mellett a munkásságukból való megélhetés lehetőségét. Ugyanezen elvek – bizonyos erős korlátok között – a nagyközönség számára is lehetőséget nyújtanak az alkotásokhoz való szabad hozzáférésre. A jog által *szabad felhasználásnak* minősülő esetek azonban főként a magáncélú hozzáférésre terjednek ki. A szerzői jogi rendszer attól válik teljessé, hogy az ún. védelmi idő lejártá után közkinccsé minősíti az alkotásokat, így biztosítva a kultúra és a tudomány eredményeihez való, korlátozásmentes hozzájutást.

Alkotónak, kultúrafogyasztónak lenni – egyaránt alapvető emberi jog!

A szellemi alkotásokra vonatkozó előírásokat túlságosan gyakran a szerzői jogi védelem körére szűkítjük le. A kérdés egyik kiváló szakértője, *Gyenge Anikó*, a szerzői jog emberi jogi háttérét és a szerzői jogi korlátozásokat kimerítő alaposággal taglaló kötetének bevezetőjében rámutat: „a szerző érdeke ugyanolyan emberi jogi védelemben részesül, mint a vele esetlegesen szemben álló egyéb érdekek, amelyek a véleménynyilvánítás szabadsága, a művészeti szabadság, az információszabadság oltalmazó ernyője alá tartoznak.”⁵

Az *1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról* indoklása szintén fölhívja a figyelmet az alkotók és a közérdek között feszülő kényes egyensúlyra: a törvénykezésnek egyformán kell szolgálnia mindkét érdeket. „A szerzői jogi szabályozás egyik alapvető célja a szellemi alkotómunka ösztönzése. Ennek jegyében ismer el személyhez fűződő és vagyoni jogokat a szerző javára. Ezáltal járul hozzá a nemzeti, az európai és az egyetemes kultúra értékeinek megbecsüléséhez, megóvásához. A

szerzői jogi szabályozásnak ugyanakkor a magán- és a közérdek kényes egyensúlyát is meg kell teremtenie, illetve fenn kell tartania. Egyensúlyra van szükség a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között. A szerzői jogi törvényhozásnak ki kell elégítenie az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeit is. A jogi szabályozásnak lépést kell tartania a technikai fejlődéssel és gondoskodnia kell a jogosultságok széles körű, hatékony érvényesítésének intézményi és eljárási feltételeiről is.”⁶

A szerzői jog nemzetközi szintű szabályozása az 1886-ban megkötött *Berni Unió Egyezményig* nyúlik vissza, de a megállapodás széles körű elfogadottsága meglehetősen sokáig váratott magára. Az egyezményt eredetileg 10 ország írta alá (Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Haiti, Libéria, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svájc, Tunézia).⁷ Magyarország 1922-ben, az Amerikai Egyesült Államok viszont csak 1989-ben csatlakozott a nemzetközi megállapodáshoz. (A Berni Unió Egyezményre még visszatérünk a következő fejezetben.)

A szerzői jogot, illetőleg a kulturális jogokat *emberi jogként* elismerő legelső nemzetközi norma az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* volt, amelyet az ENSZ Közgyűlése 1948 decemberében fogadott el. A 27. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy „Minden személynek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.”⁸

A 27. cikk (2) bekezdése rögzíti, hogy mindenkit megillet az általa létrehozott tudományos, művészeti és irodalmi alkotáshoz kapcsolódó erkölcsi és anyagi érdekeinek védelme. Gyenge Anikó idézett művében rámutat arra, hogy az ENSZ nyilatkozata elkülönítve kezeli a szerzői jogot a dologi tulajdonra vonatkozó emberi jogoktól, és „egyáltalán nem utal arra, hogy a szerzői jognak tulajdoni jelleget kellene öltetnie”. Abból, hogy az egyezmény a szerzői jogot a kulturális jogok között helyezi el, egyenesen következik az, hogy egyenrangúvá teszi az alkotókat és a befogadókat, nem tesz különbséget és nem is rangsorol a folyamat résztvevői között.⁹

Csaknem két évtizeddel később, 1966 decemberében újabb két egyezményt fogadott el az ENSZ: a *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nem-*

zetközi Egyezségokmányát, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát. Az előbbi 15. cikke – az emberi jogok nyilatkozatához hasonlóan – szintén a kulturális jogok között rendelkezik a szerzői jogokról. A kulturális jogok közvetlenül kapcsolódnak más emberi jogokhoz – többek között az oktatás, a művészeti és tudományos élet, a vallás szabadságához, illetve az információs szabadsághoz. A kulturális jogok az aktív és passzív szerep gyakorlására egyaránt kiterjednek, így kifejezetten törekednek az alkotók és a befogadók, valamint a műköztetők érdekeinek kiegyensúlyozására.¹⁰

Mindezen érdekek védelme állami feladat, amelynek a szabályrendszere törvényekbe van foglalva.

Szabályozás az Óperenciás tengeren innen és túl

Annak ellenére, hogy a szellemi alkotások nem ismerik az államhatárokat, a nemzetközi magánjogban a főszabály a területhez kötöttség elve – vagyis a szellemitulajdon-védelmi jogosultság csakis annak az országnak a területén áll fenn, ahol a szellemi alkotás létrejött. Az egyes országok eleinte belső jogi szabályozással biztosították a szellemi tulajdon védelmét, a bel- és külföldi alkotók számára egyaránt.

A XIX. században, a nagyarányú iparosodással és a nemzetközi kereskedelem erőteljes bővülésével párhuzamosan egyre sürgetőbbé vált, hogy a szellemi alkotások védelmét ne csak a keletkezés szerinti országban, de más államok területén is biztosítani lehessen. Az államhatárokon túl terjedő védelem biztosítása érdekében sorra jöttek létre a multilaterális nemzetközi egyezmények, melyek közül az első az iparjogvédelmi alkotásokat védő Párizsi Unió Egyezmény volt 1883-ban, ezt követte 1886-ban a szerzői jogok védelmére megkötött Berni Unió Egyezmény. Jóval később, 1971-ben az ENSZ égisze alatt további multilaterális szerződés született: a hangfelvételek védelméről szóló Genfi Egyezmény.¹¹

A Berni Unió Egyezménynek (BUE) – amely ma is hatályban van – 2014 elején 167 ország a tagja. Szövegét időről időre felülvizsgálják annak érdekében, hogy a technológiai változásokat követni tudják. A BUE egyetemes mivolta azonban addig nem tudott érvényre jutni, amíg sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem csatlakozott hozzá – az USA részéről 1989-ben, az Orosz Föderáció

részéről 1994-ben történt meg a csatlakozás.¹² Részben a két nagyhatalom távolmaradása miatt dolgozták ki 1952-ben az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményt, amely a Berni Unió Egyezmény után a második legjelentősebb konvenció a szerzői jog területén.¹³ Miután az egyezmény jelentős átalakításon esett keresztül, 1971-ben Párizsi Egyezmény néven tették közzé.¹⁴ Az egyezménynek jelenleg 100 tagja van, köztük az USA és a volt Szovjetunió is.¹⁵

Ahogy fejlődött a szerzői jogi rendszer, új és új multilaterális egyezmények születtek. Közülük csak kettőt emelünk ki: elsőként az 1961-es Római Egyezményt, amely a „szomszédos jogok” védelmére (szomszédos jogi jogosultak az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, rádió- és televízió-szervezetek, filmelőállítók) jött létre. A másik az 1994-ben a Kereskedelmi Világszervezet égisze alatt megkötött TRIPS (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*) egyezmény, amely napjainkra a szellemi tulajdon oltalmának legelfogadottabb, alapvető nemzetközi konvenciójává vált.

Hollywoodtól Gibraltár szikláig

Ahogy korábban már szó esett róla, a nemzetközi szerzői jogi rendszer ugyan már 1886 óta a Berni Unió Egyezményre épül, az Egyesült Államok azonban több mint egy évszázaddal később, csak 1989-ben csatlakozott a nemzetközi konvencióhoz. Erősen leegyszerűsítve, akár azt is mondhatnánk, hogy az USA-ban hosszú ideig gyakorlatilag nem ismerték el a külföldi szerzők jogait.

„A hollywoodi filmipart menekülő kalózkodók hozták létre.” Ők azok, akik a XX. század elején Kaliforniába tették át székhelyüket, nem utolsósorban azért, hogy kivonják magukat a szabadalmi jog szabályai alól, és így ne kelljen fizetniük Edison találmányának a hasznosításáért – írja Lawrence Lessig *Szabad kultúra* című könyvében.¹⁶

„A szerzői jog nem Gibraltár sziklája, és soha nem is volt az.” Most mégis azt tapasztaljuk, hogy a szerzői jog korábban soha nem védte a jogok ilyen széles körét, ennyire sok felhasználó ellenében, ilyen hosszú ideig. Az eredetileg az alkotó energiák kis hányadára vonatkozó szabályozás napjainkra az alkotói folyamat minden ágára kiterjedő „súlyos teherré vált”. Ahelyett, hogy a törvény emberiségesen szabályozná a technika és a piac egymásra gyakorolt hatását, „szabad társadalmunk

által valaha ismert, a kultúrára vonatkozó legszigorúbb szabályozássá változtatja” azt.¹⁷

Az internet és az *Európai Unió* szerzői jogi szabályozásáról írott könyvben *Milassin László* leszögezi: „A globális jogvédelemnek a lehető legteljesebb mértékben le kell fednie a szerzői jogi viszonyokat.” A jövőbeli szabályozásra vonatkozóan fontos kérdés: a természetes személy, az alkotó jogait előtérbe helyező európai védrendszert, vagy a beruházók, a terméket előállítók érdekeinek védelmét garantáló angolszász copyright-rendszert részesítsék-e előnyben?¹⁸

A szerzői jogsértések kriminalizálása

Mezei Péter A fájlcsere retorika – gondolatok egy álvita margójára című tanulmányában idézi *Stefan Larsson* svéd jogszociológust, aki doktori disszertációjában a metaforikus jogi gondolkodásról azt írta: komoly problémák forrásává válhat, ha a szakemberek által használt kifejezések nincsenek összhangban a társadalom értékrendjével. Kimondottan káros és nem várt negatív következményekhez vezethet, ha bizonyos metaforákat eredeti környezetükből kiemelnek, és szánt szándékkal eltorzított kontextusban használják őket.¹⁹

Láthatóan nem működik az a modell, amely elvárná, hogy a társadalom csakis azért tartsa be a mindennapokban a szerzői jogi szabályokat, mert „felülről” ezt diktálják. A normakövetés csak akkor reális elvárás, ha az emberek ismerik, megértik és – lehetőleg egyetértőleg – elfogadják a jog által szentesített szabályokat.

Az elmúlt évtizedekben sokan nyilvánítottak ki a későbbiek során tévesnek minősülő véleményt. Egy-egy új technológia megjelenésekor mindig volt valaki, aki a szerzői jogi rendszer összeomlását vetítette előre.

Mezei Péter egy különleges gyöngyszemre hívja föl a figyelmet. Az Egyesült Államok Himnuszát megzenésítő zeneszerző, *John Philip Sousa* egyenesen „ördögi masinának” nevezte a gépzenogorát. Az akkor újdonságszámba menő mechanikus szerkezetnek a társadalomra gyakorolt végzetes hatásait így jellemezte 1906-ban, a szerzői jogi törvényről tartott kongresszusi meghallgatáson: „Ezek a beszélő gépek tönkre fogják tenni a zene művészi fejlődését ebben az országban. Amikor gyerek voltam, a nyári estéken minden ház előtt embereket lehetett látni, ahogy régi és új dalokat

énekelnek. Ma csak ezeket a pokoli gépeket lehet éjjel-nappal hallani. Nem maradnak hangszálaink. A hangszálakat ugyanúgy el fogja tüntetni az evolúció, ahogy az emberré válás során eltűnt az ember hátáról a fark.”²⁰

Ugyancsak az amerikai kongresszusban fakadt ki szenvedélyesen *Jack Valenti*, az amerikai filmipar érdekvédelmi és lobbiszervezetének (MPAA) akkori vezetője, aki a videomagnóktól féltette a szerzői jogi rendszert. 1982-ben így nyilatkozott: a videomagnó „az az amerikai filmproducer és az amerikai közönség számára, mint a bostoni fojtogató az otthonában tartózkodó nő számára”.²¹

Az illegális fájlcsere egyenlő a kalózkodással?

Kétségtelen tény, hogy az utóbbi időkben elhárpódzott fájlcsere érzékeny anyagi veszteséget okozott a szerzői jogosultak számára – nem véletlenül került éppen ez a technológia a kritika célkeresztjébe. Az illegális letöltések jelentős hányada ugyanis a fájlcsereelő rendszereken keresztül valósul meg. Az elszennvedett bevételkiesés óriási – a számítások szerint minden évben dollármilliárdokban mérhető. A bevételkiesést kényszerűen elszennvedők kíméletlen harcot folytatnak az illegális letöltők ellen – és ebbe a harcba beletartozik az is, hogy az anyagilag károsultak kriminalizálják az elkövetőket és a cselekményeket egyaránt.

Az előzőekben leírt, a jogtulajdonosok számára negatív következményekkel járó folyamat egyik érdekes fejleménye, hogy az „illegális letöltés” kifejezést egyre ritkábban, míg az „internetes kalózkodást” mind gyakrabban olvashatjuk.

Az előző fejezetben idézett tanulmányában Mezei Péter arra is rámutat, mennyire káros az a „terminológia, amely szándékosan torz köntösbe bújtatja (gyakorlatilag egy kalap alá veszi) az összes internetes felhasználást, jelentősen aláássa napjainkban a szerzői jog társadalmi elfogadottságát, illetve a fájlcsere-dilemma feloldásának lehetőségét.”²²

A továbbiakban a szerző kifejti, hogy a fájlcsere kapcsán folyó vita érvei gyakran „álszentek”, terminológiája többnyire „kétarcú” – ennek ellenére érdemes vele foglalkozni, hogy tisztázzuk az érdekelődök valódi céljait és érdekeit.

A „kalózkodás” kifejezés jó ideje gyökeret vert a szellemi tulajdon-védelem teljes vertikumában folyó

szakmai diskurzusban, és újabban már azon túl, a politikai életben is. Ez utóbbira példa a kalózpártok megjelenése a politikai porondon. A kalózpártok közül már vannak, amelyek a választásokon is sikerrel szerepelnek, hiszen zászlójukra a polgári jogok megerősítését, a szabad tudásáramlást, az információszabadságot, a biztonságosabb adatvédelmet és más fontos demokratikus célt tűznek ki.

Nézzük, hogyan vélekedik e kérdésről „Szabad kultúra” című könyvében Lawrence Lessig. „A polgárok bűnbe vitele” c. fejezetben ezt írja: „A túlszabályozás megfojtja az alkotó- és újítási kedvet, lehetőséget adva az ősközületeknek arra, hogy nemet mondjanak a jövőre, és elpazarolja a demokratikus művészet rendkívüli lehetőségét, amelyet a digitális technika szült.” További gondot okoz, hogy „a túlszabályozás lezülleszti az állampolgárok erkölcsét, és gyengíti a törvény erejét.”²³

A gondolatsort folytatva Lessig kifejti, hogy a most folyó tilalmi háború nagyon sok polgár viselkedése ellen irányul. Egy 2002-es adat szerint az amerikai állampolgárok 20 százaléka töltött már le zenét az internetről – tehát, ha igaznak fogadjuk el a tartalomipar által sulykolt minősítést, azzal a társadalom egyötödét (!) bűnözőnek minősítjük (és tegyük hozzá: az adat már egy bő évtizeddel ezelőtti).

A tilalmi háborúból adódó, több mint kedvezőtlen megbélyegzésnek további negatív vonatkozása is van: mégpedig a polgári szabadságjogok korlátozása. Lessig idézi az *Electronic Frontier Foundation* ügyvédjét, *Fred von Lohmann*t: „van egy «járulékos kár», amely «mindig előáll, amikor a lakosság jelentős részét bűnözővé teszik», ez pedig nem más, mint a polgári szabadságjogok általános sérülése.” Ha vélelmezett törvénysértőként kezelünk valakit, akkor annak – részben vagy egészben – „hirtelen számos alapvető joga elpárolog”. „Ha megsértette a szerzői jogot, hogyan remélhetné személyiségi jogainak bármiféle védelmét? Hogyan remélhetné, hogy nem foglalhatják le a számítógépét? Hogyan remélhetné, hogy továbbra is lehet internetelérése?”²⁴

Akik a szerzői jogi rendszer megreformálásáért küzdenek, akik kétségbe vonják, hogy a szellemi tulajdon valóban tulajdon-e, sok érvet tudnak felhozni saját igazuk mellett – és tévedés ne essék, a szerzői jogászok közül is vannak jó néhányan, akik úgy vélik, érdemes volna a „szellemi tulajdon” kifejezés használatától eltekinteni, mert a fogalom félrevezető. Akik nem harcolnak egyik oldalon sem, csupán elgondolkodnak mindkét fél érvein,

vélhetően egyetértenek Mezei Péterrel: „A tulajdon és a lopás kifejezés alkalmazásának téves volta alapvetően a fizikai tárgyak feletti tulajdon és a szerzői művekkel kapcsolatos jogosultságok között megfigyelhető eltérések fényében feltűnő.” „A magántulajdonba tartozó tárgyak élvezete [...] csakis annak tulajdonosát illeti meg [...] ezzel szemben egy könyv elolvasásával a könyvben lévő alkotás nem vész el [...] egy rádióműsort rengetegen hallgathatnak egyszerre [...] egy dal letöltésével sem az eredeti mű nem semmisül meg, sem az abban foglalt szellemi alkotás hasznosításától nem fosztja meg a szerzőt a felhasználó.”²⁵

2008-ban az akkori *Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium* benyújtott egy, a szerzői jogi törvény módosítására vonatkozó javaslatot, amely szerint törvénysértést követne el, aki annak ellenére tölt le egy fájlt, hogy tudja, vagy „tudnia kellene”, hogy a fájl jogtalan forrásból származik. A javaslat indoklása szerint „nem lehet megfelelő indokot találni arra”, hogy mentesüljön a jogkövetkezmények alól, aki tudja, vagy „tudnia kellene”, hogy forrása jogszerűtlen. A módosító javaslatot a parlament elvetette.

Sajnos, valóban rendkívül sok az illegálisan feltöltött, jogosulatlan tartalom az interneten, de ez nem ok arra, hogy gyakorlatilag minden internetezőt potenciális bűnözőnek kiáltssanak ki. Cikkünk végén is egy szerzői jogász, *Munkácsi Péter* gondolatait idézzük: „A szerzői jog fejlődése két korszak határán áll. Miközben a jogalkotás, a jogértelmezés színvonalas munkát végez a klasszikus elvek mentén, a fogyasztói csoportok, a szélesebb körű nyilvánosság körében a hagyományos szerzői jog elfogadottsága, a jogkövető magatartás globális szinten alulértékeltté vált. Az értékválság lenyomata az értelmes párbeszédet, kritikus attitűdöt nem ritkán meghaladó, durva hangnemű, nyílt szerzőijogellenesség.”²⁶

Zárszó helyett

Hosszan sorolhatnánk a pro és kontra érveket a szerzői jogi védelem hagyományos rendszerének megtartása mellett és ellen. Az egyik legfrappánsabb érv azonban minden bizonnyal az alternatív megoldást jelentő új szabályozási technika, a Creative Commons (tulajdonképpen: „kreatív közjavak”) népszerűsége, gyors terjedése.

A Creative Commons (CC) részben a felhasználók, részben a szerzők érdekeit szolgálja. A fel-

használóként annyiban, hogy a CC hatálya alá helyezett műveket általában engedélykérés és jogdíj-fizetés nélkül felhasználhatják; a szerzőkét pedig annyiban, hogy szellemi alkotásaikat saját belátásuk szerint láthatják el CC engedéllyel, így a műveik nyilvánossághoz való eljuttatásában nem korlátozza őket sem kiadó, sem a szomszédos jogokkal (vagy azok egy részével) rendelkező, profitorientált vállalkozás. A Creative Commons szabályozásnak köszönhetően élő szerzők művei is közkinccsé válhatnak, ha a jogtulajdonos így dönt.

Irodalom

- 1 A honlap címe:
<http://membres.multimania.fr/uzine/VBP/dompub.htm> [online forrás, letöltve 2013. július 13.]
- 2 Bobrovszky Jenő: Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban. Áttekintés a közkinccs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében.
<http://mta.hu/fileadmin/2008/06/Bobrovszky.doc> [online forrás, letöltve 2013. július 13.] 1. p.
- 3 Bobrovszky i.m. 5. p.
- 4 Bobrovszky i.m. 9. p.
- 5 Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. Bp., HVG ORAC 2010. 14. p.
- 6 Az 1999. évi LXXVI. törvény indokolása a szerzői jogról.
<http://lazarus.elte.hu/hun/tanterv/c56/szerzoi-jogi-indoklas.htm> [online forrás, letöltve 2013. július 13.]
- 7 Convention Concerning the Creation of an International Union for the Protection of Literary and Artistic Works of September 9, 1886 [online forrás, letöltve 2013. július 13.]
<http://global.oup.com/booksites/content/9780198259466/15550015>
- 8 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Magyar ENSZ Társaság. [online forrás, letöltve 2013. július 13.]
<http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/201>
- 9 Gyenge Anikó (2010) i.m. 24. p.
- 10 Gyenge Anikó (2010) i.m. 25. p.
- 11 Convention for the Protection of Producers of Phonograms Against Unauthorized Duplication of Their Phonograms.
http://www.wipo.int/treaties/en/ip/phonograms/trtdocs_wo023.html [online forrás, letöltve 2014. február 19.]
- 12 WIPO-Administered Treaties. Contracting Parties > Berne Convention.
http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?treaty_id=15 [online forrás, letöltve 2014. február 19.]

- 13 Universal Copyright Convention of 6 September 1952, with Appendix Declaration relating to Article XVII and Resolution concerning Article XI.
http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/details.jsp?treaty_id=208 [online forrás, letöltve 2014. február 19.]
- 14 Universal Copyright Convention as revised at Paris on 24 July 1971, with Appendix Declaration relating to Article XVII and Resolution concerning Article XI 1971.
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15241&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [online forrás, letöltve 2014. február 19.]
- 15 IP-related Multilateral Treaties – Contracting Parties/Signatories – Universal Copyright Convention 1952.
http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/parties.jsp?treaty_id=208&group_id=22 [online forrás, letöltve 2014. február 19.]
- 16 Lessig, Lawrence: Szabad kultúra 4. fejezet [online forrás, letöltve 2013. július 13.]
<http://mek.oszk.hu/03200/03207/html/>
- 17 Lessig, Lawrence: i.m. 150. p.
- 18 Milassin László: A világháló és az EU szerzői joga. Luxembourg, Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2006. 37. p.
- 19 Mezei Péter: A fájlcsere retorika – gondolatok egy álvita margójára. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2012/2. szám, p. 46–67.
- 20 Mezei Péter: i.m.
- 21 Mezei Péter: i.m.
- 22 Mezei Péter: i.m.
- 23 Lessig i.m. 178. p.
- 24 Lessig i.m. 183. p.
- 25 Mezei Péter: i.m.
- 26 Munkácsi Péter: A szerzői jog elfogadottsága, a fogyasztói magatartások változása, a digitalizációval összefüggésben. In: Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről 2008–2009. Magyar Szabadalmi Hivatal, 2009, p. 207–224.

Beérkezett: 2014. VIII. 1-jén.

	<p>Tószegi Zsuzsanna a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, tájékoztatási és formatervezési szakmai főtanácsadó, az e-kormányzati fejlesztések projektvezetője, a Magyar Formatervezési Tanács elnöki főtanácsadója, a hivatal honlapjának és intranet rendszerének főszerkesztője. E-mail: zsuzsanna.toszegi@hipo.gov.hu</p>
---	--

A szemantikus web visszakereső rendszereinek értékelése

A tanulmány a különböző szemantikus visszakereső rendszerek elemzését és értékelését tűzte célul, különös tekintettel a szemantikus dokumentumok kezelésére és visszakereshetőségére.

A szerzők egy rövid áttekintést adnak a jelenlegi tudásmodellekről és szemantikus visszakereső rendszerekről, hogy a főbb problémákat azonosítani tudják; valamint az értékelhetőség érdekében osztályozzák a szemantikus dokumentumok kezelésének főbb jellegzetességeit. Az elemzéshez 12 visszakereső rendszert választottak a fentebbi szempontok alapján. Az értékelés azt a módszert követi, amelyet a Desmet-projektben¹ alkalmaztak minőségi tulajdonságok értékeléséhez.

A szakirodalom áttekintése rávilágít néhány problémára, mellyel a szemantikus web a jelenlegi állapotában nem tud megbirkózni. A szemantikus kereső rendszerek elégtelenséget mutatnak a szakirodalom által legfontosabbnak ítélt tulajdonságaikban. Összességében a szemantikus webet e pillanatban a használhatóság alacsony szintjével lehet jellemezni, mely problémák többnyire a szemantikus dokumentumok kezeléséből erednek.

A szemantikus web koncepcióját a könnyebb hozzáférés és tudáselérés igénye hozta létre. Jóllehet, a különböző szerzők eltérő módokon közelítik meg a szemantikus web fogalmát, de az elképzelés lényege, hogy a web gépek által olvasható, egymással szemantikus viszonyban álló (ilyen módon kapcsolódó) adatok összessége, amely azt jelenti, hogy a köztük történő navigáció a dokumentumokat összefűző, jelentéssel bíró, hyperlinkekben megtestesülő kapcsolatok által történik. Ebből adódóan a szemantikus web szemantikus dokumentumokat kíván meg, amelyek lehetővé teszik a tudásreprézenciát és kölcsönhatásokat.

A szemantikus dokumentumokat olyan összetett információforrásokként tartjuk számon, mint amelyek egyedileg azonosítottak, szemantikusan anno-

táltak, és szemantikusan összekapcsolt adatelemekből állnak.

A metaadatszótárakat (*vocabularies of metadata*), ontológiákat és sémákat (*schemas*) szintén szemantikus leíró forrásoknak tartjuk, mivel ezek mindegyike kulcsszerepet tölt be a felhőben tárolt adatok (*linked data cloud*) közti együttműködésben, illetve a szemantikus webes alkalmazásokban. Mivel azonban az egyes reprezentációs modellek más nyelvtant és meghatározásokat használnak, ez problémákat okozhat, amikor össze akarjuk fűzni őket. A szemantikus weben túlnyomórészt uralkodó az RDF mint szabványos adatmodell használata; valamint egy szerializációs formátumé, ami XML-szintaxison alapul, ahol az adatforrásokat és a szótárelemeket, fogalmakat URI-k segítségével lehet elérni. Ezen tendencia ellenére szükség van egyéb nyelvekről és modellekről (XML Schema, KIF stb.) való transzformálásra.

A szemantikus weben létező dokumentumformátumok sokszínűsége magyarázza, hogy például amikor elmentünk egy keresést egy adattárolóba, akkor a CSV-, XML-, HTML-, és köztük RDF-fájlok sokaságát találjuk.

A tanulmány kitér arra, hogy az utóbbi idők egyik legsikeresebb vállalkozása a *Linked Data* projekt. Főbb előterjesztései négy elv köré csoportosíthatók: 1. minden entitás legyen pontosan identifikálva (pl. URI-k által); 2. minden objektum legyen hozzáférhető (pl. HTTP URI-k által); 3. az információk strukturálása szabványok által meghatározott módon (pl. RDF és SPARQL); valamint 4. integrálni az egyes entításokat a köztük lévő kapcsolatok (pl. alkalmazási profilok, metaadatszótárak és hasonló) által. A *Linked Data* ezáltal képes megosztott adatokat, illetve szemantikus források és adatelemek különböző generációinak repozitóriumait kezelni. Sikerét meghatározza, hogy alkalmazói képesek azonosítani, összekapcsolni, újrafelhasz-

nálni a Linked Data által már elérhetővé tett forrásokat.

Következésképpen, a szemantikus webre írandó kereső rendszer specifikációja nem csupán az RDF-dokumentumokra kell, hogy koncentráljon/korlátozódjon, de magába kell, hogy foglalja az eltérő típusú formátumokat és nyelveket is.

Tudásmodell a weben

A szemantikus web tudásmodelljének megalkotásához azonban szét kell választani a metaadatszótárakat az összetett, kidolgozott szemantikus dokumentumoktól. Mindezzel együtt a tulajdonképpeni metaadatszótárak elkülönítése magában rejt néhány nehézséget és kihívást: *A metaadatszótárak a felhőben jelen lévő, összetett szemantikus adatok (linked open data cloud, LOD Cloud) szétválasztása.*

Nagyon sok szótár ír le forrásokat, személyeket, intézményeket, de a legmegfelelőbb kiválasztására nincsenek meg az elégséges kritériumok. Egy korábbi elemzésben megfogalmaztak ugyan néhány szempontot a minősítéshez, mint: a szabályozottság szintje; állandóság; elemek száma; használati statisztika; népszerűség stb. Másik probléma a hasonló elemkészletek közti egyetértés hiánya, a sok átfedés, illetve a különböző szótárakban található, azonos elemeknek egymástól eltérő definícióval való szerepeltetése.

A megfelelő hozzáférés kiválasztása

Az internet örök változékonysága miatt az URI-k jelenléte és az általuk való navigálás több problémát is felvet. Az egyik legfontosabb az ún. „üres csomópontok” (*blank nodes*) jelenléte az adatszerkezetekben, amelyek olyan fölérendelt, összefoglaló kategóriát képviselnek, amelyek önmaguk nem rendelkeznek adatelemmel, az általuk „bennfoglalt” kategóriák viszont igen; URI-kkal hivatkozni azonban csak a valós tartalommal bíró elemekre lehet. Az „üres csomópontok” értéke legtöbbször szöveges meghatározás, mely önmagában kétséges teszi a rájuk való, automatizált hivatkozást.

A keresési művelet és a fogalmi navigáció

A keresési művelet modellezését megnehezíti, hogy ez a művelet SPARQL nyelven van szabályozva, és a reprezentációhoz nemcsak ennek a nyelvtanát kell ismerni, de azoknak a fogalmaknak

részletes környezetét is, amelyek a találatokban szerepelnek. Másként fogalmazva, szinte bizonyíthatatlan, hogy egy általánosan megfogalmazott kérdés a különböző elemkészletek elemeinek eltérő kombinációira vajon teljes mértékben a kívánt eredményt hozta-e.

A jelentősen alapuló navigáció az egyes szótárak elemei között hierarchikusan felépülő kapcsolatok mentén zajlik. Azonban az egyes szótárak között jelentős eltérés van mind a hierarchia részletességét, az egyes fogalmak alá tartozó elemek mennyiségét, illetve a meghatározásokat illetően. A szerzők a *Dbpediából*, *Wikipediából* vett, részletes példákkal igazolják, hogy nem egy esetben ugyanaz a fogalom mind alá- mind fölérendelt kategóriaként előfordul a létező szótárakban, így csaknem lehetetlenné téve a fogalmi navigálást.

Az értékelés módszere

A szakirodalom alapján a szemantikus webbel kapcsolatban az eddigiekben azonosított problémákat táblázat mutatja be összefoglalóan. Mivel ezek mindegyike „minőség alapú” elv, éppen ezért nehéz összemérni a klasszikus információkereső rendszerek teljesítményével. A szerzők a *Desmet-módszert* ajánlják a különböző típusú szemantikus visszakereső rendszerek elemzésére és értékelésére, különös tekintettel az ilyen jellegű dokumentumok visszakeresésére és kezelésére való képességükre. A vizsgálat célja, hogy tisztázza, vajon ezek a szemantikus rendszertípusok megvalósítják-e a korábbi szakirodalom által velük szemben támasztott követelményeket, illetve, hogy jelen problémáik összefüggésben vannak-e a szemantikus webbel.

A Desmet-módszer egy egyszerű, megbízható, független vizsgálati módszer az informatikai fejlesztésekkel kapcsolatban, hasonlóan a funkcióanalízishez. A módszer segítséget kíván adni az értékelő vizsgálatokhoz, például maximalizálva a legjobb eszköz, metódus stb. azonosítását. A cikk nem tűzi célul a legjobb visszakereső rendszer kiválasztását, de segítséget nyújt az egyiknek vagy a másiknak kontextustól függő kiválasztásához. A szerzők azért is tartják alkalmasnak a módszert, mert képes alkalmazkodni a webes visszakereső rendszerek állandó fejlődéséhez, változásához.

A Desmet-módszer lépéseit követve, először meg kell határozni néhány speciális körülményt és követelményt a metaadatszótárakkal és visszakereső

rendszerrel (*retrieve ontologies*) kapcsolatban. Másodsor, el kell végezni a tulajdonságok analízisét – amely lényegében a követelmények megfogalmazásán alapul –, és ezek összefüggéseit azokkal a jellegzetességekkel, amelyeket az adott specifikációk támogatnak. Végül el kell végezni az értékelést, és a Desmet-módszer szerinti értéket, valamint helyezési szintet hozzárendelni a vizsgált rendszerhez.

A szemantikus dokumentumok visszakereső rendszerének kiválasztása

A szerzők 12 szemantikus visszakereső rendszert gyűjtöttek össze, és úgy találták, hogy ezek nagyon is különböznek a funkciók tekintetében. Ennek eredményeképpen a visszakereső rendszereket a szemantikus keresők négy típusa szerint csoportokba sorolták, hogy az eredményeket értékelni lehessen.

A kereső rendszerek – az általuk a keresés során forrásul használt dokumentumok típusai alapján – a következők:

- Ontológiai kereső rendszerek (*ontology search engines*): ezek az alkalmazások szemantikus dokumentumok után kutatva pásztázzák a webet. A kereső motor indexeli a különböző ontológiákat. Ilyen pl. a *Swoogle*; *Sindice*; *Watson*.
- Metaadatra kereső rendszerek (*search engines for metadata*): az effajta rendszer a metaadatok visszakeresésére törekszik, mint például *Linked Open Vocabulary* (LOV); *DataHub*.
- Ontológiatárak (*ontology directories*): fogalomkészletek katalógusa, „kézi erővel” összegyűjtve; például *DAML Ontology Library*; *Protégé Ontologies*.
- Metaadattárak (*metadata directories*): metaadatkatalógusok, források; mint például az *UKOLN*; a *Topic Maps’ PSIs*; *RDA Vocabulary*; *Open Metadata Registry*.

Néhány olyan rendszert eleve kihagytak a vizsgálatból, amelyek technológiája nem metaadatlírásokon és szemantikus dokumentumok visszakeresésén, hanem információbányászaton alapul.

A szemantikus dokumentumok visszakereső rendszereinek értékelési szempontjai

Három táblázat mutatja azokat a kritériumokat, amelyeket a szerzők meghatároztak a források értékeléséhez. A szempontok az előző évek szakirodalmának megállapításain alapultak, és három fő csoportba sorolták őket:

- Sémátámogatás (*schema management*). Az ehhez kapcsolódó fogalmak: együttműködés; szabályozottság; interaktivitás és szemantikus keretrendszer.
- Jelentéstámogatás (*semantic management*). A fogalmak jelentésével és kezelésével összefüggésben, a kapcsolódó kritériumok a következők: egyértelműség; többnyelvűség; szinonimák kezelése; kiterjeszhetőség stb.
- Kérdezhetőség (*queries*). A keresési folyamatban a kapott találatok kezelése. Ez a kategória kiterjed a jelentés-meghatározásra; a fogalmi keresésre; a szövegösszefüggésen alapuló keresésre; és a dokumentum-visszakeresésre.

Az egyes kategóriákhoz tartozó fogalmakat tovább egyszerűnek vagy összetettnek minősítették. Az egyszerűek azok, amelyek mint feltételek fennállhatnak, vagy hiányozhatnak, továbbá a Boole-algebra műveleteivel kifejezhető; az összetettek pedig egy számsoron kaphatnak különböző értékeket. Mind a két kategóriába tartozó fogalmaknál külön értékelték – hozzárendelt pontszámokkal – a fontosságot. Az egyes kategóriák fogalmait a hozzárendelt értékekkel táblázatokba foglalva rendszereztek, illetve kifejtve az eredményeket, részletesen elemezték.

Eredmények

Az összesítés szerint például egyetlen visszakereső rendszer sem támogatta a szabályozottságot, amely meghatározta volna azok létrehozását és működését. Ebből adódóan továbbá egyetlen rendszer sem követelte meg az egyértelműséget minden egyes alkotó fogalomra; valamint nem jelent meg az értékelhető tulajdonságok között a többnyelvűség.

A sémátámogatás eredménye

A metaadat-regiszterek nem támogatják az átjárhatóságot, mivel „egy-az-egyben” megfeleltetésekkel dolgoznak az egyes sémák között. Csak néhány ontológiai kereső, mint például a *Watson* elemzi a fogalmak közötti kapcsolatokat.

A metaadat-regiszterek és ontológiatárak gyakran biztosítanak extra funkciókat a felhasználóknak, így azok újabb és újabb elemeket tudnak beemelni a rendszerbe, szemben azokkal az alkalmazásokkal, ahol a használói beavatkozás – kivéve magát a keresési folyamatot – eleve korlátozva van.

A jelentéstámogatás eredménye

Tekintetbe véve a szemantikus keretrendszert, a metaadattárak nem használják ki a fogalmakban rejlő szemantikus lehetőséget, inkább jelképes leírásokat alkalmaznak. A metaadat-keresőkkel szemben az ontológiakeresők és ontológiatárolók kihasználják a *jelentést* mint a sémák sajátosságát, beleértve az egyéb sémákkal való kapcsolatot is.

Sajátos módon ennél az egy kategóriánál jelent meg a *nyelviség* és a *változtathatóság*. Az általában használt sémadefiniációs nyelv RDF vagy XML. Másrészt, a sémák és a szemantikus reprezentációs modell közötti megfelelés „egy-az-egyben” típusú kapcsolat, amely az összes többi megfelelés felülvizsgálatát és frissítését maga után vonja.

Kérdezhetőség

Az elnyert találatok vonatkozásában elemezték a fogalmi és a jelentésen alapuló keresést. A metaadat-tárolók visszakeresési mechanizmusa a megadott címkéken és tulajdonságokon alapul. Ezzel szemben, a metaadat-keresők, ontológiakeresők, illetve ontológiatárolók kiterjesztik a keresést a jelentés figyelembe vételével az általános kategória szintjére is, ugyanakkor támogatják az eredeti keresőfogalom jelentésén alapuló találatokat. A metaadat-tárolók a találati halmazt nem terjesztik ki a fogalmak kapcsolódási tartományára.

Végezetül, a dokumentum-visszakereshetőség szempontjából a metaadat- és ontológiatárolók csak a sémán alapuló keresést tették lehetővé, az összehasonlításban szereplő, egyéb keresőmotorok a sémákba ágyazott dokumentumokat is megtalálták.

Az egyes kategóriákhoz korábban hozzárendelt fontossági értékek alapján számszerűen és százalékosan kiértékeltek az egyes rendszereket, majd a kapott értékeket a kereső rendszerek szerint táblázatba foglalták, így ábrázolva, hogy a metaadat-keresők, metaadat-tárolók, ontológiakereső rendszerek, ontológiatárolók összesítve milyen eredményeket értek el az egyes – sémátámogatás, jelentéstámogatás, visszakeresés támogatása – kategóriákban.

A sémátámogatás szempontjából a metaadat-keresők, ontológiakeresők és ontológiatárolók egyaránt magas, nagyjából azonos eredményt értek el. A legalacsonyabb érték (metaadattárak) részben annak is köszönhető, hogy ezek a rendszerek

kevésbé támogatják az elemek közötti megfeleltetést, valamint alacsonyabb a használói interaktivitás lehetősége.

A jelentéstámogatás kategóriában az ontológiatárolók és ontológiakeresők érték el a legjobb eredményt; köszönhetően – többek között – az elemek közötti kapcsolatok széleskörű támogatásának. A legalacsonyabb értéket a metaadattárak kapták, ami leginkább az alkalmazási környezet korlátainak tudható be.

A kereshetőség kategóriában a metaadat- és ontológiakeresők végeztek az első helyen, mivel a keresés során figyelembe tudják venni a fogalmi összefüggéseket, illetve el tudják érni a találatok között a szemantikus dokumentumokat; a legalacsonyabb helyezést pedig – a metaadattárak esetében – éppen eképességek hiánya eredményezte. A végleges összesítésben az 1. ontológiakeresők, 2. metaadat-keresők, 3. ontológiatárolók, 4. metaadattárak sorrend alakult ki.

Értékelés

Ebben a vizsgálatban a szerzők „szemantikus dokumentumnak” tekintettek minden olyan sémát és szabályozási dokumentumot is, amely szemantikus leírást alkalmaz a dokumentumok tartalmára vonatkozóan. Bizonyos szabványok – mint például a tématerképek, vagy az OWL – XML-sémával írhatók le, az RDF alkalmazása nélkül. Éppen ezért a téma alapos vizsgálata sem korlátozódhat csupán az RDF-dokumentumok visszakereshetőségére, karbantartására, tárolására. A kiterjesztett vizsgálat mindenképpen egyfajta kulcsot ad az egyéb források szemantikus leírásához is. És miután ezeket a dokumentumokat „szemantikusnak” minősítettük, ebből adódóan a szemantikus keresők által visszakereshetőknek, megtalálhatóknak kell lenniük. Kétségtelen továbbá, hogy a szemantikus web közössége előnyben részesíti az olyan nyílt szabványokat, mint az OWL, RDFS, szemben a tulajdonosok által védett, kódolt eredményekkel.

Már 2008-ban körvonalazódott egy szabályozott szemantikus kereső környezet kialakításának igénye. A kutatók remélik, hogy a szemantikus keresővel szemben elvárt és megfogalmazott igények valóban beillesztésre kerülnek majd a fejlődés során ebbe a környezetbe. A szemantikus web fejlődésében rejlő kihívások példaként vizsgálták meg közelebbről a „linked data” fejlesztések kapcsán létrejött elemkészleteket, illetve értékelték a

szótárakat. Az első probléma a hozzáférés linkekre épülő természete. Számos probléma vetődik fel, amikor a kapcsolódó források „egy-az-egyben” megfeleltetést alkalmaznak a szótárak között. Ha ki akarnánk számolni a létező szótárak elemeiből összesen létrehozható sorozatok számát, elképesztően nagy – $*(n-2)!$ – mennyiséget kapnánk, ahol „n” a létező szótárak száma. A *W3C Library Linked Data Incubator Group* nagy erőfeszítéseket tesz a szótárak összegyűjtése és értékelése érdekében, hogy ezeket a számokat csökkentse, de ez egy hosszabb folyamat. Egy másik lehetőség lenne egyetlen, központi forrás használata, mely az összes többi szótárhoz kapcsolódna; ekkor n-1 megfeleltetés jöhetne létre az összes lehetséges fogalom között. De a megoldásra váró probléma még akkor is az lenne, hogy a megbízhatóság érdekében milyen hatásoknak kell érvényesülniük a szótárak frissítése, javítása során.

Végigkövetve a vizsgálatot, amellyel a szemantikus visszakereső rendszerek fejlesztéseinek legfőbb követelményeit – mint például használhatóság (használó-központúság?) – azonosították, a kritikus pont ezen eszközök, források népszerűségének biztosítása lesz. A minél nagyobb számú felhasználó bevonása elemi feltétel ahhoz, hogy a szemantikus web és a linked data-technológiák elérhessék saját lehetőségeik legnagyobb kihasználtságát.

Következtetések

A tanulmány a szemantikus dokumentumok visszakeresésére szolgáló módszerek vizsgálatát és értékelését mutatta be. Az eredmények jelen pillanatban azt mutatják, hogy több, a szemantikus források visszakeresésére szolgáló rendszer hiányosságokat mutat azokban a minimális követelményekben is, amelyek pedig növelhetnék nép-

szerúségüket. Ezek közül csak néhányat említve, a problémák a megbízhatóság hiányában; a források leírásának kevésbé szabályozott voltában; a használó-központúság alacsony szintjében; valamint az elemek elszigeteltségében keresendők, mely utóbbi nehézkessé teszi a keresést, és bonyolulttá a fogalmi navigációt.

Ahogy az elemzés kimutatta, egyedül az ontológiai keresők (NEM AZ ONTOLÓGIATÁRAK!) érték el az alig 50 százalékot a minősítés során. A szerzők értékelése szerint fejleszteni kell azokat a tulajdonságokat, amelyek elsődlegesen a szemantikus dokumentumok kezelésében; ilyenek például az szabályozottság, megbízhatóság, többnyelvűség és a keresés szemantikus jellegének kiterjesztése.

A folyamatban lévő kutatások jelenleg arra irányulnak, hogy hogyan lehet meghatározni a megbízhatóság és a minőségi linkek követelményeit. Noha néhány kereső eszköz statisztikák közzétételével segíti a felhasználókat a megfelelő szótárak kiválasztásában, az eddigi vizsgálatok hiányosságaként lehet említeni, hogy ezeknek az adatoknak a felhasználói viselkedésben és a kiválasztásban játszott szerepével még nem foglalkoztak kellőképpen.

Hivatkozás

¹ KITCHENHAM, Barbara: DESMET: A method for evaluating Software Engineering methods and tools: Technical Report TR96-09. University of Keele, Department of Computer Science, 1996.

/MORATO, Jorge Luis – SANCHES-CUADRADO, Sonja – DIMOU, Christos: Evaluation of semantic retrieval systems on the semantic web. = *Library Hi Tech*, vol. 31, no. 4 (2013) p. 638–656./

(Vass Johanna)

A linked data és a big data találkozása – a tudásszervezési rendszerek szempontjából

Big data

A változatos, komplex és hatalmas méretű digitális adathalmazok megjelenése a weben életre hívta a *big data* nevű jelenséget. Ilyen „nagy adatokat” termel például a közösségi média, az elektronikus kereskedelem, a kormányzat, a tudományos kuta-

tás... A fogalomnak sokféle meghatározása született; másként közelítik meg ezt a témát a tudósok, a számítástechnikával és az információtudományral foglalkozó szakemberek, a tudománypolitikai irányítók és a finanszírozó szervek vezetői. Van-
nak, akik azt a technológiai kihívást hangsúlyozzák, amit az igen nagy méretű adatállományok –

beleértve természetesen a számadatokon kívül a szöveges és a multimédia tartalmakat is – okoznak, és ezért a *big data* kifejezés alá veszik mindazokat az eszközöket és eljárásokat is, amelyekkel létrehozni, kezelni, feldolgozni és tárolni lehet ezeket az óriási adathalmazokat. Olyan korszerű technológiákról van itt szó, mint például a hagyományos relációs adatmodellt meghaladó noSQL adatbázisrendszerek, a klaszterbe vagy gridbe kötött gépeken való párhuzamos adatfeldolgozásra kitalált MapReduce programozási elv, a természetes nyelvfeldolgozás, a gépi tanulás, vagy az újfajta vizualizációs megoldások.

A *Digging into Data* nevű kezdeményezés (*diggingintodata.org*), melyet több ország kutatásfejlesztési alapjai közösen indítottak, a humán és a társadalomtudományok területén szerveződő *big data* projekteket támogatja. Mivel a világunk egyre digitálisabbá válik és egyre nagyobbra nőnek az adatbázisok (a digitalizált könyvektől, újságoktól és zenéktől kezdve az olyan tranzakciós adatokig, mint a webes keresések naplói, a szenzorok mérései, vagy a mobil hálózatok cellainformációi), ezért új megoldásokra, újfajta kutatási infrastruktúrára van szükség a digitális adatok kereséséhez, elemzéséhez és megértéséhez.

Simon Hodson, a brit akadémiai szféra infokommunikációs infrastruktúráját működtető *JISC* szervezet kutatási igazgatója szerint számukra ezeken a területeken jelent kihívást a *big data* jelenség: webarchiválás, tanuláselemzés, felhasználói statisztikák és kutatási adatok. A *JISC* szponzorálja az *Oxford Internet Institute* egyik projektjét, amely a *British Library* kezelésében lévő webarchívum társadalomtudományi célú hasznosíthatóságát kívánja demonstrálni: az 1996 és 2010 között az *.uk* domén alá tartozó szerverekről begyűjtött mintegy 30 terabájtnyi weboldalból kivonják a hiperlink gráfokat, hogy statisztikai elemzéseket végezzenek rajtuk.

Az amerikai *National Science Foundation* és a *National Institutes of Health* *BIGDATA* nevű kutatási programjának felhívásában a *big data* fogalmát így határozták meg: nagy, változatos, komplex, longitudinális (vagyis időszerűen rögzített) és/vagy elosztott adathalmazok, melyek forrásai különféle eszközök, szenzorok, internetes tranzakciók, e-mail-, video- és kattintássorozatok, vagy egyéb digitális források. A program olyan tudományos és műszaki megoldásokat támogat, amelyekkel ezeket az adathalmazokat kezelni, elemezni, megjeleníteni lehet, és társadalmi, gazdasági,

egészségügyi, életminőségi stb. célok érdekében hasznos információkat lehet kinyerni belőlük.

Bár maga a fogalom elég tisztázatlan még, abban egyetértés van a témában publikálók között, hogy az ún. *linked data* vagy *open data* kategóriába tartozó, vagyis a strukturált és többnyire nyilvánosan hozzáférhető adathalmazok is részei a *big data* világnak, sőt: a szemantikus web alapját jelentő, automatizáltan értelmezhető és egymással kombinálható linkelt adatok ideális tesztkörnyezetet adhatnak a *big data* kutatások számára. Akár strukturált, akár strukturálatlan halmazokról van szó, hasonló műszaki kihívásokkal kell megbirkózni ezek rendszerezése, karbantartása, menedzselése, megőrzése, feltárása, vizualizációja, hozzáférhetővé tétele és használata során.

Linked data

A formalizált, strukturált és rendszerezett adatok a *big data* egyik típusát jelentik. A *linked data* és annak olyan speciális alkalmazásai, mint a linkelt kötött/korlátozott szótárak és a tudásszervezési rendszerek, szilárd szemantikus alapként szolgálhatnak a rendezetlen adatok osztályozásához és ábrázolásához. Felhasználhatók például automatikus vagy félautomata szövegelemzésekhez, tematikus metaadatoláshoz, és az adatok facettás, kategorizált vagy hierarchikus megjelenítéséhez.

Nagy tömegű szöveges adat értelmezése esetén olyan technikákra van szükség, mint amilyen a szemantikus szövegelemzés, a természetes nyelvi feldolgozás, az adatbányászat és az adatvizualizálás. A *W3 Konzorcium* által fejlesztett *SKOS* (*Simple Knowledge Organization System*) specifikáció egyfajta összekötő hídként szolgál a különféle tudásszervezési formák (tezauruszok, osztályozási rendszerek, tárgyszórendszerek, taxonómiák és folkszonómiák) valamint a *linked data* közösség között. A *SKOS*-alapú, linkelt, kötött szótárak megfelelő szemantikus keretet nyújtanak a *big data* halmazok elemzéséhez és ábrázolásához is. A *SKOS*-nak köszönhetően a különböző tezauruszok és egyéb szótárak leképezhetők egymásra és összekapcsolhatók, s így keresztül-kasul kereshetővé és böngészhetővé válnak a linkelt adatokat tartalmazó repozitóriumok, a nyílt archívumok, a digitális könyvtárak, valamint a különféle keresőrendszerek és szolgáltatások. Már vannak olyan nagy szótárak, amelyeket *SKOS*-formátumba is átkódoltak és linkelt adatforrásokként felhasználhatók. Ilyen például a környezettudományi *GEMET*,

az agráripari AGROVOC, az orvostudományi MESH, az interdiszciplináris szótárak építését segítő HIVE, a *Kongresszusi Könyvtár* LCSH tárgyszórendszere, a gazdaságtudományi STW Thesaurus for Economics és az oktatási területeken használatos ScOT.¹

A *Bernard Vatant* és *Pierre-Yves Vandebussche* által létrehozott Linked Open Vocabularies honlap (lov.okfn.org) a linkelt nyílt szótárak hasznos nyilvántartása. Ezek nemcsak a jól strukturált repozitóriumok és szemantikus webes alkalmazások számára érdekesek, hanem felhasználhatók rendszerezetlen szöveges adatok indexelésére, rendezésére és analízisra is.

Olyan webes szolgáltatások is léteznek már, amelyek az RDF adatleíró keretrendszerre és a *linked data* szabványokra alapozva újszerű megoldásokat kínálnak a *big data* jelenséggel járó kihívásokra. A *Zemanta* (zemanta.com) böngészőkiegészítő például releváns címkéket, valamint külső forrásokból linkeket és képeket javasol automatikusan blogbejegyzések vagy cikkek, hírek írása közben. A *Calais* (opencalais.com) nevű szolgáltatással strukturálatlan szövegekből készíthetünk RDF formátumú kimenetet. Használható blogbejegyzések címkézéséhez, de akár múzeumi gyűjtemények kategorizálásához is. Jó példa a SKOS-alapú tezaurusokra a *PoolParty* (poolparty.biz), amely képes összekötni a különböző, linkelt adatokat tartalmazó repozitóriumokat, megkönnyítve így a keresést és az információgyűjtést.

Példák

- Agráripari információk menedzselése és megosztása: A *FAO* (*Food and Agriculture Organization*) leíró metaadatok, tezaurusok, AGROVOC szótárak és ontológiák felhasználásával sokféle formátumban gyűjti, strukturálja és terjeszti az éhínség elleni harchoz szükséges táplálkozási, élelmiszerügyi és mezőgazdasági információkat.
- Személyre szabott egészségügy: Betegek adatait orvostudományi ontológiák segítségével nagy tömegben kielemezve és az adatok között mintázatokot keresve, az orvosok jobb döntéseket hozhatnak és személyre szabott betegségkockázati profilokat állíthatnak fel.

- Humán témák: A *DPLA* (*Digital Public Library of America*) és az *Europeana* egyaránt jó *big data* példa a művészetek és a bölcsészstudományok területén. Ezek a szervezetek egyrészt adatforrásként szolgálnak (az általuk biztosított API szolgáltatások révén), másrészt nagy adatfeldolgozó szervezetek is. Gondosan és folyamatosan fejlesztik az adatmodelljüket, és fontosnak tartják a szemantikailag gazdag metaadatokat, mert ezeknek köszönhetően a felhasználók intuitívabb, intelligensebb módokon tudnak keresgélni a gyűjteményeikben.

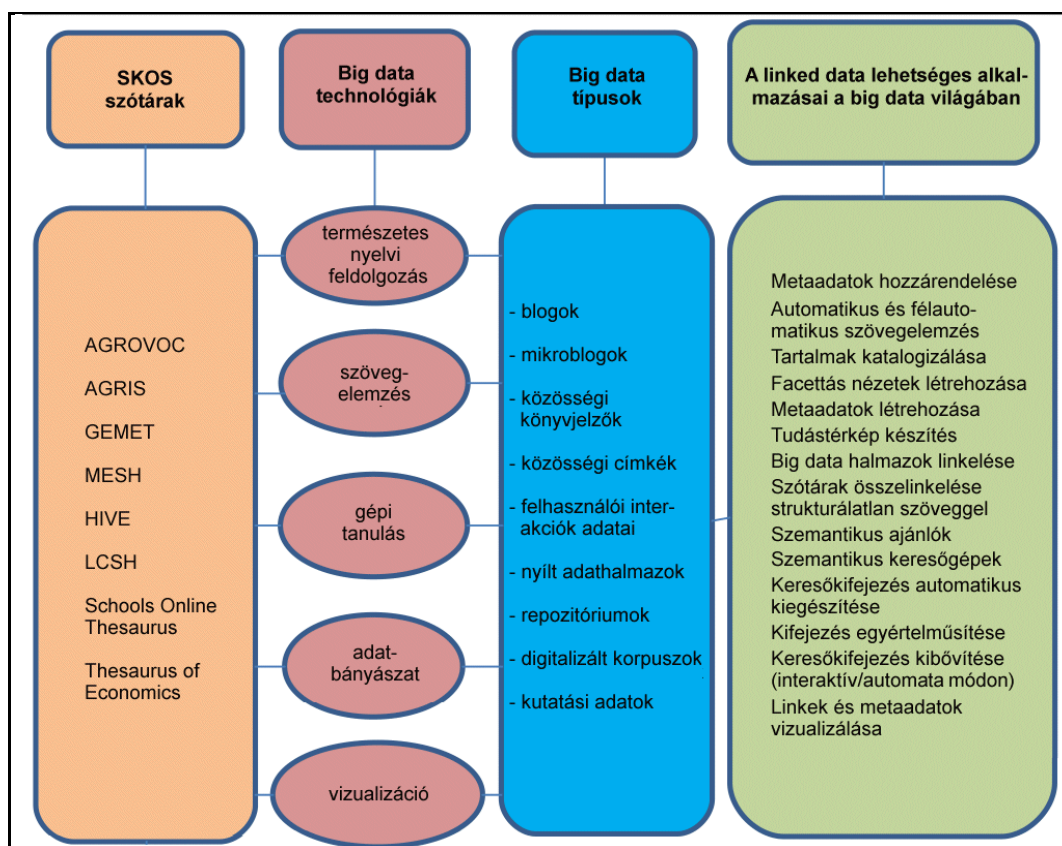
Alkalmazási területek

A SKOS-alapú nyílt és linkelt szótárak többek között az alábbi területeken lehetnek hasznosak a *big data* típusú adathalmazok feldolgozása és használata során:

- Egyidejű keresés és böngészés nyílt adatrepozitóriumokban és *big data* forrásokban.
- Linkelt szótárak összekapcsolása strukturált, részben strukturált és strukturálatlan adatokkal.
- Nagy szöveghalmazok általános jellegű, illetve szakterületre specializált, természetes nyelvű feldolgozása.
- Tematikus metaadatok vizuális ábrázolása.
- Szemantikus keresőgépek és ajánlórendszerek kifejlesztése.
- Keresőfogalmak és -kifejezések automatikus kiegészítése.
- Keresőkérdések interaktív és automatikus kibővítése.
- Nézetek szerinti (facettás), illetve kategóriák alapján való böngészési lehetőség megteremtése.
- Digitális szövegek elemzése és feldolgozása humántudományi projektekből.

Néhány további lehetséges alkalmazás látható még az 1. ábrán.

¹ A <http://www.w3.org/2001/sw/wiki/SKOS/Datasets> oldalon felsorolt források közt ott találjuk az OSZK tezaurusait is. (A ref.)

1. ábra Potenciális *linked data* alkalmazások a *big data* világban

/SHIRI, Ali: Linked data meets big data: a knowledge organization systems perspective = *Advances in Classification Research Online*, 24. évf. 1. sz. 2014. p. 16-20/.

<http://journals.lib.washington.edu/index.php/acro/article/view/14672>

(Drótos László)

A speciális könyvtáros és a személyre szabott metaszolgáltatások: stratégiák a kutatók és a könyvtárosok újbóli összekapcsolására

A kutatók és a felsőoktatási könyvtárosok kapcsolata sokáig szoros volt. De a 90-es évek elején ez a kapcsolat lazult, ahogy az interneten át igénybe vehető végfelhasználói szolgáltatások erősödtek, ahogy a kutatók elkezdtek önkiszolgálókká válni. Másrészt a könyvtárosok figyelme is inkább a hallgatók, az online szolgáltatások felé fordult.

A cikk a speciális könyvtárosok¹ változó szerepét taglalja, különös tekintettel a kutatók és a könyvtárosok kapcsolatának megújítására: vagyis a speciális könyvtáros kívülállóból legyen bennfentes, a

kutatócsoportok aktív tagja. A fő problémát a kutatók számára az információs túlterhelés jelenti mind a feladatok, mind a rendelkezésre álló eszközök vonatkozásában. A speciális könyvtárosok támogathatják a kutatókat feladataik megoldásában, a modern eszközök helyes megválasztásában.

A kutatók túl vannak terhelve, a speciális könyvtárosok által nyújtott személyre szabott metaszolgáltatások segíthetnek. Személyre szabott metaszolgáltatások alatt azt értve, hogy a speciális könyvtáros az egyéni kutatói gyakorlatokhoz illeszti

a leginkább megfelelő digitális eszközt. A speciális könyvtárosnak ezért egyrészt magas szintű könyvtárosi kompetenciákkal, másrészt az adott kutatási szakterületen is komoly tudással kell rendelkeznie.

A szerző három részben fejti ki gondolatait a fentiekkel kapcsolatban. Az első rész a széttöredezett kutatói gyakorlatokkal foglalkozik, a második azokat az eszközöket mutatja be, amelyek segíthetik a kutatókat az információs túlterheltség kezelésében, míg a harmadik rész a felsőoktatási könyvtárak által kifejleszhető, személyre szabott metaszolgáltatások lehetőségeit tekinti át.

A szétaprózódott kutatói gyakorlat

A kutatóknak szakterületükön bibliometriai indikátorokkal mérhető csúcsteljesítményt kell nyújtaniuk. Ugyanakkor nagy a nyomás rajtuk a tudásgazdaságban való helytállást illetően, innovatívnak kell lenniük, tudásukat konvertálniuk kell a gyakorlatba. A megnövekedett elvárások stresszt, szétaprózódást, túlterheltséget indukálnak.

Az utóbbi évtizedekben az európai kutatási politikát az úgynevezett európai paradoxonra építették. Míg az európai kutatók több cikket és magasabb idézettséget érnek el, mint USA-beli társaik, de el vannak maradva az innovációk gyakorlati átültetésében. Az EU stratégiája a tudás háromszög metaforáján alapul: Az Európai Bizottság 2005-ben hozta meg határozatát: Európának erősítenie kell a tudásháromszög pólusait: az oktatást, a kutatást és az innovációt.

A kutató nem fókuszálhat csak a tudás növelésére, a projektek előtt és után is tisztázni kell a létrehozott tudás relevanciáját és értékét, hogyan kapcsolhatja tudását speciális szakterületén túl mutató igényekhez, hogyan működhet együtt a gazdasági szereplőkkel: a kutatónak ki kell lépnie a felsőoktatási és akadémiai szférából.

A kutatási politika ilyen irányú változása nehéz helyzetbe hozza a kutatókat, munkájuk összetettebbé válik. Nem elég a szűk szakterületükön kiválónak lenni, a tudásgazdaságba is be kell ágyazni a létrehozott tudásokat. A hagyományos struktúrából azonban hiányzik mindennek a támogatása, a speciális könyvtáros siethet a kutatók segítségére személyre szabott szolgáltatásokkal.

A személyre szabott digitális eszközök fejlődése

A digitális információs technológia sok foglalkozásba betört és forradalmi átalakulásokat hozott az elmúlt évtizedekben. A kutatók korán hozzászóltak az új helyzethez, és használni kezdték az új lehetőségeket. Néhány vonatkozásban azonban mégis hátul kullognak, a digitális publikálás lehetőségeit nem használják ki teljes mértékben, a közösségi médiában nem jelennek meg, nem működnek együtt az új technológiák keretein belül. Ennek egyik oka az eszközök és információk túlzott sokasága lehet.

Negropon 1995-ben már javasolta az információs eszközök személyre szabását az információs túlterheltség csökkentésére, szerinte a megoldást az automatikus személyre szabás jelentheti, vagyis a számítógépekkel történő előzetes válogatás, ha azok rendelkeznének a kutatók jellemzőivel. Az új évezred küszöbén ezeket az ötleteket például *Berners-Lee* továbbfejlesztette a szemantikus web koncepciójával. A felhasználók képtelenek az információkat jól megsűrni, a szükséges beállításokat elvégezni. Ezért a megoldást a személyre szabott automatikus eszközök létrehozása jelenti, egyfajta személyi asszisztens a kutatóra jellemző bizalmas adatok ismeretével, melyek segítségével az információk helyette megsűrhetők. A Google 2009 decembere óta személyre szabja a keresések eredményeként megjelenő találati listákat (GoogleOfficialBlog, 2009).

Az automatikus személyre szabás fontossága látszólag nő, mint a haladó információhasználók számára kifejlesztett eszköz. De négy alapvető probléma is felmerül az automatikus személyre szabással kapcsolatban. Először is a személyi fejlődést kizárja azzal, hogy az egyszer megállapított szűrőket veszi alapul. Másodsor, mindenkiről egy személyiséget feltételez, bár a valóságban az emberek egy nap alatt is sok különböző szerepkörben tevékenykednek. Harmadsor, az információs igények egyedi szituációkhoz kötöttek, amelyeket a gép egyszerűen nem ismerhet fel automatikusan. Negyedsor, a személyre szabás egyéni szinten működik, jóllehet az emberek érdeklődése társadalmi közegben fejlődik. Nyilvánvaló, hogy az automatikus személyre szabás megkönnyítheti a munkát az összetett és szétaprózódott kutatási gyakorlatban, de a kutatók mégsem mondhatnák le a professzionális döntéshozatalról az algoritmu-

sok automatikus döntései helyett. Egyedüli megoldásnak közvetítő személyek bevonása tűnik a személyre szabási folyamatokba. Természetesen adódik, hogy a könyvtáros lehet az alkalmas közvetítő személy.

A kutatóknak a kompetens speciális könyvtárosok segíthetnek szinte minden szinten:

- adott célhoz melyik a legmegfelelőbb technológia,
- más célokra hogyan használható ez a technológia,
- mennyire rugalmas ez különböző helyzetekben,
- mikor kell új technológiára váltani,
- különböző alkalmazásokat hogyan lehet összekapcsolni?

A személyre szabás negatív oldalait (pl. a kutató elkényelmesedése az információkeresés kiszervezése miatt) el lehet kerülni a könyvtárosok és a kutatók közti folyamatos párbeszéddel. A Google által megvalósított személyre szabási algoritmusok automatikus aggregációjától ez gyökereiben különbözik, de feltétlenül hangsúlyozni kell újfent, hogy nagyon jól képzett és tapasztalt speciális könyvtárosok tudják eredményesen végezni az ilyen feladatokat.

Személyre szabott metaszolgáltatások

Igénylik-e a kutatók az új technológiák használatánál a segítséget vagy gyorsan alkalmazzák és szakértelemmel használják őket? Az erre vonatkozó tanulmányokból az derül ki, hogy a kutatók óvatosan kísérleteznek. Az ún. web2-es technológiákat alig veszik igénybe és csak gyanakodva figyelnek. A közösségi hálónál még többre becsülik a hagyományos konferenciákat. De persze ők sem mondhatnak le örökre ezekről a technológiákról, hiszen kifinomult használatukból rengeteg előnyük származik, és szükség van a gyakorlatok fejlesztésére is.

Foskett már 1963-ban, még a digitális áttörés előtt javasolta, hogy a könyvtárosok váljanak a kutatói csoportok aktív résztvevőivé. *Neway* 1985-ben azt mondta, hogy az információs szakembereknek személyes szolgáltatásokat kell nyújtaniuk. Amíg a gyakorlatlan felhasználóknak elég az általános tájékoztatás, a gyakorlott felhasználóknak szoros kapcsolatban kell lenniük a könyvtárossal, a tudást termelő csapatban pedig ott a helye a speciális

könyvtárosnak. Sok sikeres példa van arra, hogy a kutatócsoportokban vannak ilyen szakemberek, bár nem mindig könyvtáros a nevük: információs bróker, szakterületi specialista, információtudós stb. *Neway* hangsúlyozta, hogy ennek a szakembernek magasan képzettnek kell lennie: legalább bachelor fokozattal kell rendelkeznie a szakterületen, master fokozattal a könyvtártudományokban és ismernie kell a tudományelméletet is.

A könyvtárosnak a következő kompetenciákkal kell rendelkeznie:

- az anyagok kiválasztása,
- az anyagok leírása,
- az anyagok osztályozása,
- információkeresés és információs írástudás oktatása,
- szakterületi átjárók létrehozása,
- a kutatókkal való kapcsolattartás,
- metaadat-keresési tevékenység.

A metaszolgáltatások három nagy csoportba sorolhatók: szakterületi, együttműködést és megjelenést támogató.

Szakterületi metaszolgáltatások

A kutatóknak a szorosan vett szakterületükön megjelent eredményeken túl tudomást kell szerezniük szakmájukkal kapcsolatos, más területeken meglévő kutatásokról is, és rálátással kell rendelkezniük a témájukkal kapcsolatban gyakorlatilag mindenre: innovációkra, szabványokra, jogi szabályozásokra. A könyvtáros segíthet a kutatási környezet feltérképezésében, internetes eszközök kiválasztásában és a beállítások elvégzésében. Szakterületi metaszolgáltatások használatára jó példák: e-mailben küldött hírlevelek, RSS útján szerzett hírek, e-mail üzenetek, SMS-üzenetek, közösségi terek üzenetei. Mindezek használatához a személyre szabás az alábbiakat jelentheti:

- lehetséges, érdeklődésre számot tartó források kiválasztása,
- a források megfelelő csomagjainak összeállítása és kiegyensúlyozása,
- formatálás (e-mail, HTML, RSS, egyszerű szöveg),
- a szolgáltatások időbeli ütemezésének beállítása (évente, havonta, hetente, naponta),
- események ütemezése (projektekkel, konferenciákkal, nagyobb munkákkal kapcsolatban),
- szakirodalom szervezése és nyilvántartása a kutató gépén (pl. a Mendeley szoftverrel).

Együttműködést támogató metaszolgáltatások

A speciális könyvtáros és a kutató közti rendszeres találkozókon az együttműködés szempontjait is meg lehet vitatni. A virtuális kutatási környezetek fejlődése szükségessé tette a kutatás támogatásának új formáit. A kutatási információk túláradásának kezelésére megvalósítható stratégia a kutatócsoport tagjai között a munkamegosztás, vagyis a szakterület egyes részeit más kutató felügyelje, és aztán megosszák egymás között a tapasztalatokat. Másik megközelítési stratégia, hogy mindenki figyeli a különböző részterületeket, de más keresési módszereket alkalmazva. A könyvtáros a tagok együttműködését segíti, a kutatócsoport egységét erősítve.

A speciális könyvtáros a kapcsolatok ápolásával is segíthet. Gyakran több kutatót is támogat egy egyetemen belül, akik egymásról keveset tudnak, illetve más egyetemek más kutatóival veheti fel a kapcsolatot.

A kutatási együttműködés keretei is változtak az idők folyamán: speciális digitális eszközök bukkantak fel, az e-kutatás új technológiákat alkalmaz. De sok kutató nem ismeri ezeket, a könyvtárosok támogatása segíthet.

Az együttműködést segítő metaszolgáltatások jelenthetik az alábbiakból való válogatást és személyre szabásukat:

- közösségi terek (Twitter, Facebook, Google+, LinkedIn, YouTube stb.),
- szöveges együttműködés eszközei (Google apps, SlideRocket, Zoho, Wikipedia stb.),
- virtuális találkozók eszközei (AdobeConnectNow, LotusLiveMeetings, Skype, Google+ stb.),
- projektmenedzsment és együttműködés eszközei (Clarizen, Huddle, Netsuite, WebEx, WebOffice stb.).

Megjegyzendő, hogy ezen eszközök alkalmazásánál az egyetem felhőbe kihelyezett alkalmazások használatára vonatkozó stratégiáját figyelembe kell venni.

Megjelenést támogató metaszolgáltatások

A felsőoktatási könyvtárak a kutatási eredmények publikálásával régebben nem foglalkoztak. Ez a helyzet megváltozott. A legtöbb könyvtár nyílt hozzáférésű repozitóriumokat állított fel. A web megjelenésével a publikálás és a terjesztés megkülönböztetése fokozatosan elveszti jelentőségét. A

megjelenési ernyő fogalma alá tartozik a terjesztés sok formája: kiadványok, konferenciaanyagok, monográfiák, népszerű cikkek, médiafájlok, honlapok stb. Sokszor az együttműködés és a kutatás megjelenítése átfedésbe kerül. Például a részvétel az *academia.edu*, a Mendeley, a ResearchGate, Slideshare vagy CityUlike helyeken mind a két célt szolgálja.

Az interneten új módokon lehet az ötleteket bemutatni és piacra dobni, de a legtöbb egyetem lassan kapcsol. Ennek ellenére a felsőoktatási közösségek figyelemre méltó hányada rendszeresen bemutatja eredményeit nemcsak a speciális kutatói platformokon, de a Facebookon, a Wikipedián és a YouTube-on is.

Régebben a kutatókat kielégítette, ha saját szakterületükön belül publikáltak a kutatók zárt közösségeit megcélozva. Mivel az innováció alapú kutatási politikák, együttműködő technológiák, a kutatási területek közötti határok elmosódása előtérbe kerültek, ez a stratégia már nem jó. Másrészt a közösségi tereken való megjelenés több olvasót és idézettséget is magával hoz. Így pedig a hagyományos bibliometriai (Web of Science) és a nem hagyományos (GoogleScholar, Microsoft Research) források előnyei összekapcsolódnak.

Az internet új technológiai eszközök tömegét adja a kutatók kezébe, hogy egymással kommunikálhassanak, a fenntartók és a nagyobb nyilvánosság előtt megjelenjenek. Sok lehetőség adott: közösségi helyek, közösségi könyvjelzőzés, video-közvetítés stb.

Mivel az alternatívák, az együttműködési lehetőségek száma nagyon nagy, a kutatók helyzetüknek összetett és speciális lehetőségeiről van szó, ismét felmerül a speciális könyvtáros és a kutató közti rendszeres párbeszéd szükségessége: mely helyeken jelenjen meg a kutató, milyen technológiákat használjon.

Bár ezekből a tevékenységekből néhányat magának a kutatónak kell végeznie, a megjelenést a könyvtáros is elláthatja helyette, a kutató által létrehozott eredmények rendszeres újra felhasználásával. A találkozóikon a megjelenés stratégiáit megvitathatják.

Összefoglalásképp elmondható, hogy egy jól felkészült speciális könyvtáros komoly támogatást nyújthatna a kutatóknak az információk keresésében, az együttműködéssel és a megjelenéssel

kapcsolatos internetes technológiák kihasználásában. A kutatók ez irányú igényei valószínűleg nőni fognak, s a felsőoktatási könyvtárak tudnak majd válaszolni a kihívásokra.

¹ Mivel a speciális könyvtáros (speciallibrarian) terminológia elvétve előfordul a magyar szakirodalomban,

ezért maradok ennél a kifejezésnél. Szakterületi könyvtáros lehetne talán egy másik fordítás (A ref.).

/NOLIN, Jan Michael: The special librarian and personalized meta-services: Strategies for reconnecting librarians and researchers. = Library Review, Number 8/9. 2013, p. 508–524./

(Burmeister Erzsébet)

A Gábor Dénes Díj 2014. évi pályázati felhívása

A korábbi évekhez hasonlóan, ez évben is meghirdetésre kerül a Gábor Dénes-díj, mely a civil szféra egyik legnevesebb műszaki alkotói elismerése ma Magyarországon. A díjjal nemcsak a hazai műszaki és természettudományi felsőoktatás képviselőit, a jelentősebb ágazatok, illetve iparágak (távközlés/ információs technológiák, gépipar/járműipar, számítástechnika, biotechnológia/gyógyszeripar, mezőgazdaság/környezetvédelem stb.) kutató-fejlesztő szakembereit kívánjuk elismerni és további alkotó munkára ösztönözni, hanem a határainkon túl élő magyar származású szakembereket is.

Olyan, jelenleg is tevékeny, az innovációt aktívan művelő (kutató, fejlesztő, feltaláló, műszaki-gazdasági vezető) jelölteket várunk, akik a műszaki szakterületen jelentős, a gyakorlatban az elmúlt 5 évben bevezetett, konkrét tudományos és/vagy műszaki-szellemi alkotást hoztak létre; kiemelkedő tudományos, kutatás-fejlesztési tevékenységet folytatnak; megvalósult tudományos, kutatás-fejlesztési, innovatív tevékenységükkel hozzájárultak a környezeti értékek megőrzéséhez, a fenntartható fejlődéshez; illetve személyes közreműködésükkel megalapozták és fenntartották intézményük innovációs készségét és képességét.

Ennek értelmében 2014 decemberében ismét ünnepélyes keretek között több kategóriában kerül átadásra a Gábor Dénes-díj. A kritériumokat tartalmazó részletes pályázati felhívás és az egyes kategóriákra vonatkozó kiírások, valamint háttéranyagok a

<http://www.novofer.hu/alapitvany/tartalom/menu/80>

weboldalon érhető el.

A pályázatok leadási határideje: 2014. október 10.

Dr. Gyulai József, a kuratórium elnöke

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

*Berke Barnabásné
Boda Gáborné Köntös Nelli
Burmeister Erzsébet
Drótos László
Fodor János
Fonyó Istvánné
Hegyközi Ilona
Kiszl Péter
Preusser Katalin
Tószegi Zsuzsanna
Vass Johanna*